

MONITOR POLSKI

DZIENNIK URZĘDOWY RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Warszawa, dnia 16 maja 2013 r.

Poz. 378

**UCHWAŁA Nr 61
RADY MINISTRÓW**

z dnia 26 marca 2013 r.

w sprawie przyjęcia „Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020”

Na podstawie art. 14 ust. 3 ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. z 2009 r. Nr 84, poz. 712, z późn. zm.¹⁾) Rada Ministrów uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Strategię Rozwoju Kapitału Społecznego 2020”, zwaną dalej „Strategią”, stanowiącą załącznik do uchwały.

§ 2. 1. Koordynowanie i nadzorowanie realizacji Strategii oraz koordynowanie realizacji działań w ramach celów szczegółowych 3 i 4 Strategii powierza się ministrowi właściwemu do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

2. Koordynowanie realizacji działań w ramach celu szczegółowego 1 Strategii powierza się ministrowi właściwemu do spraw oświaty i wychowania.

3. Koordynowanie realizacji działań w ramach celu szczegółowego 2 Strategii powierza się ministrowi właściwemu do spraw zabezpieczenia społecznego.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem następującym po dniu ogłoszenia.

Prezes Rady Ministrów: *D. Tusk*

¹⁾ Zmiany tekstu jednolitego wymienionej ustawy zostały ogłoszone w Dz. U. z 2009 r. Nr 157, poz. 1241, z 2011 r. Nr 279, poz. 1644 oraz z 2012 r. poz. 1237.

Załącznik do uchwały nr 61 Rady Ministrów
z dnia 26 marca 2013 r. (poz. 378)

Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego.

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020

Warszawa, 26 marca 2013 r.

SPIS TREŚCI

I. WPROWADZENIE.....	4
II. STRESZCZENIE.....	6
III. DIAGNOZA	12
<i>Obszar I. Postawy i kompetencje społeczne</i>	<i>12</i>
<i>Obszar II. Współdziałanie i partycypacja społeczna</i>	<i>15</i>
<i>Obszar III. Komunikacja społeczna</i>	<i>18</i>
<i>Obszar IV. Potencjał kulturowy i kreatywny</i>	<i>20</i>
<i>Analiza SWOT kapitału społecznego w Polsce – podsumowanie diagnozy</i>	<i>26</i>
IV. WYZWANIA I TRENDY ROZWOJOWE DLA KAPITAŁU SPOŁECZNEGO	28
1. <i>Tło historyczne</i>	<i>28</i>
2. <i>Trendy rozwojowe</i>	<i>28</i>
3. <i>Opis wyzwań rozwojowych dla kapitału społecznego</i>	<i>32</i>
V. WIZJA I ZASADY ROZWOJU KAPITAŁU SPOŁECZNEGO.....	37
1. <i>Definicja kapitału społecznego</i>	<i>37</i>
2. <i>Wizja</i>	<i>37</i>
3. <i>Misja</i>	<i>38</i>
4. <i>Zasady horyzontalne.....</i>	<i>38</i>
VI. CELE, PRIORYTETY I KIERUNKI DZIAŁAŃ	39
<i>Cel główny. Wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno-gospodarczym Polski.....</i>	<i>39</i>
<i>Cel szczegółowy 1. Kształtowanie postaw sprzyjających kooperacji, kreatywności oraz komunikacji.....</i>	<i>39</i>
<i>Cel szczegółowy 2. Poprawa mechanizmów partycypacji społecznej i wpływu obywateli na życie publiczne</i>	<i>46</i>
<i>Cel szczegółowy 3. Usprawnienie procesów komunikacji społecznej oraz wymiany wiedzy</i>	<i>53</i>
<i>Cel szczegółowy 4. Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego.....</i>	<i>60</i>
VII. SYSTEM REALIZACJI STRATEGII ROZWOJU KAPITAŁU SPOŁECZNEGO	70
1. <i>Założenia systemu realizacji SRKS</i>	<i>70</i>
2. <i>Podmioty zaangażowane w realizację SRKS.....</i>	<i>70</i>
3. <i>Mechanizmy koordynacji horyzontalnej.....</i>	<i>72</i>
4. <i>Monitorowanie i ewaluacja w systemie realizacji SRKS</i>	<i>73</i>
VIII. SYSTEM WSKAŹNIKÓW DLA STRATEGII ROZWOJU KAPITAŁU SPOŁECZNEGO	75
1. <i>Struktura systemu wskaźników dla SRKS.....</i>	<i>75</i>
2. <i>Wskaźniki główny i kluczowe SRKS.....</i>	<i>76</i>
3. <i>Wskaźniki pomocnicze SRKS</i>	<i>79</i>
IX. RAMY FINANSOWE.....	81
1. <i>Przyjęte założenia dla ram finansowych.....</i>	<i>81</i>
2. <i>Ocena bieżącej sytuacji i tendencji rozwojowych</i>	<i>82</i>
3. <i>Ramy finansowe SRKS zgodnie ze średniookresową Strategią Rozwoju Kraju 2020</i>	<i>82</i>
4. <i>Przedsięwzięcia o oddziaływaniu terytorialnym</i>	<i>83</i>
5. <i>Wykaz programów wpisujących się w obszar SRKS.....</i>	<i>84</i>
6. <i>Fundusze strukturalne</i>	<i>85</i>
7. <i>Czynniki ryzyka.....</i>	<i>86</i>
SPIS RYSUNKÓW	87
SPIS TABEL	87
ZAŁĄCZNIK. SYNTETYCZNA INFORMACJA DOTYCZĄCA KONSULTACJI SPOŁECZNYCH STRATEGII ROZWOJU KAPITAŁU SPOŁECZNEGO 2020	88

I. Wprowadzenie

*Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020*¹⁾ została opracowana przez Rząd w odpowiedzi na wyzwania, jakie identyfikuje *Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju*. Wskazuje ona, iż polityka rozwoju powinna wspierać procesy i inicjatywy, które wzmacniają wolę działania obywateli na rzecz dobra wspólnego i przyczyniają się do wzmocnienia zaufania, jako jednego z podstawowych komponentów życia społecznego, gospodarczego i kulturowego.

SRKS przyczynia się do realizacji celu 11 *Długookresowej Strategii Rozwoju Kraju* „Wzrost społecznego kapitału rozwoju”, wdrażając określone w dokumencie kierunki interwencji:

- 1) przygotowanie i wprowadzenie programu edukacji obywatelskiej na wszystkich poziomach edukacji, w perspektywie uczenia się przez całe życie;
- 2) promowanie działań szkół i innych podmiotów w zakresie realizacji projektów społecznych;
- 3) uproszczenie mechanizmów zrzeszania się ludzi przez ograniczenie procedur i obciążeń dla stowarzyszeń, fundacji i inicjatyw obywatelskich;
- 4) promocja partycypacji społecznej i obywatelskiej (przez docenianie ludzi zaangażowanych w działalność społeczną, kampanie społeczne, wykorzystywanie nowoczesnych technologii, wprowadzanie nowych technik głosowań i komunikowania się administracji z obywatelami);
- 5) zwiększenie obecności kultury w życiu codziennym ludzi przez stałe zwiększanie dostępności zasobów kultury i kształcenie nawyków kulturowych;
- 6) modernizacja infrastruktury oraz rozszerzenie ról społecznych instytucji kultury, w tym bibliotek i ośrodków kultury.

Cele SRKS są również komplementarne z celami średniookresowej *Strategii Rozwoju Kraju 2020*. *Aktywne społeczeństwo, konkurencyjna gospodarka, sprawne państwo*, w tym przede wszystkim z celami szczegółowymi obszaru dotyczącego sprawnego państwa (cel 1.3. Wzmocnienie warunków sprzyjających realizacji indywidualnych potrzeb i aktywności obywatela), który zakłada tworzenie efektywnych i otwartych na problemy obywatela instytucji publicznych, włączanie obywateli w proces kształtowania polityki rozwoju, jak również budowanie społeczeństwa obywatelskiego przez rosnącą aktywność obywatelską – indywidualną i zinstytucjonalizowaną, troskę o interes publiczny oraz wysoką jakość przestrzeni i debaty publicznej. W punkcie I.3.2 SRK 2020 podkreślono, iż „rozwój kapitału społecznego stanowi jedno z kluczowych wyzwań Polski i służy zwiększeniu skali i trwałości zaangażowania oraz współpracy obywatelskiej m.in. przez zwiększenie udziału obywatela w sprawowaniu władzy i silniejsze zaangażowanie w formułowanie i wdrażanie polityki rozwoju kraju. Działania podjęte w tym obszarze należy traktować jako inwestycję o charakterze długofalowym”²⁾. Ponadto działania opisane w SRKS wpisują się także w pozostałe cele SRK 2020, w szczególności w obszarze poświęconym spójności społeczno-gospodarczej i terytorialnej.

Przyjęcie, a następnie wdrożenie, **Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020** jest więc integralnym elementem koncepcji rozwoju Polski na najbliższe dziesięciolecie. Jakość kapitału społecznego przekłada się praktycznie na wszystkie obszary ludzkiego działania, a jego rozwój uzależniony jest od wielu czynników, dlatego konieczna jest współpraca międzysektorowa i międzyresortowa. Niniejsza strategia jest zatem projektem angażującym wiele podmiotów

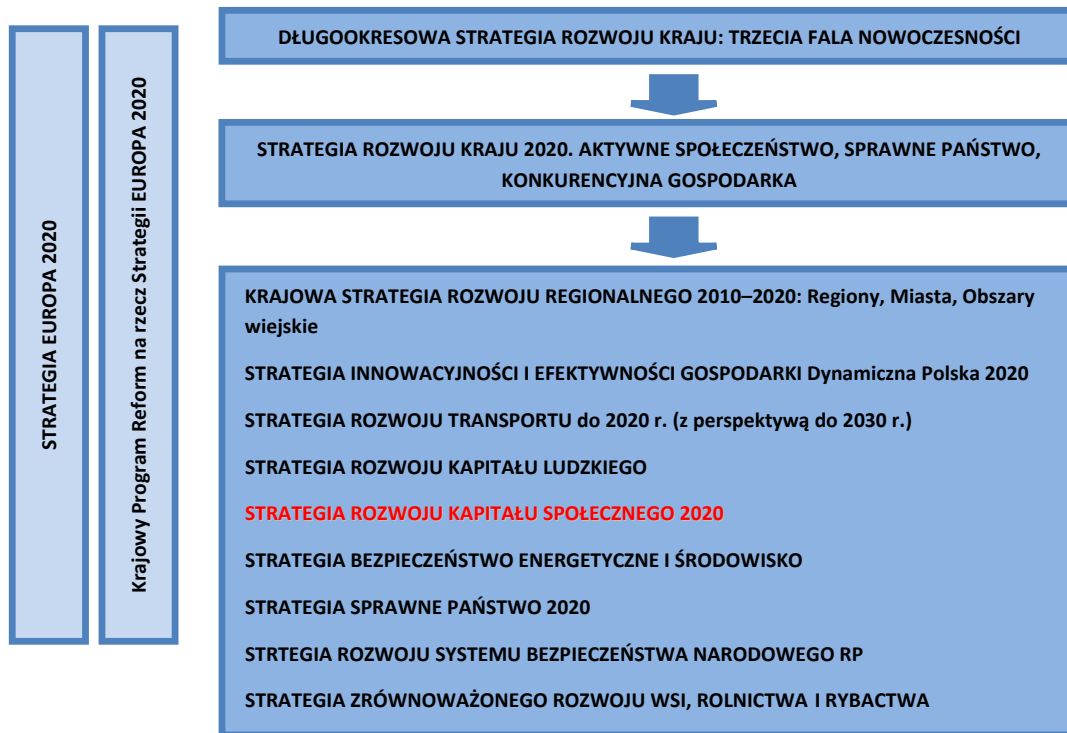
¹⁾ W dalszej części dokumentu określana jako SRKS lub Strategia.

²⁾ *Strategia Rozwoju Kraju 2020* przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 25 września 2012 r. (M. P. poz. 882), s. 47.

i integrującym ich obszary działania. **Koordynatorem** prac związanych z przygotowaniem i realizacją Strategii jest **Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego**.

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego jest **jedną z dziewięciu Strategii rozwoju**, przyczyniających się do realizacji celów określonych w długookresowej i średniookresowej strategii rozwoju kraju.

Rysunek 1. Uporządkowanie krajowych dokumentów strategicznych

II. Streszczenie

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego opiera się na przekonaniu, iż kapitał społeczny jest ważnym czynnikiem rozwoju kraju, wymagającym wzmocnienia. Podejmowane działania powinny przyczynić się do wzrostu wzajemnego zaufania Polaków i sprzyjać poprawie zaufania do instytucji i organów państwa. Ważnym elementem inicjowanych zmian powinno być wzmocnianie gotowości Polaków do działania na rzecz dobra wspólnego.

Strategia powstawała w latach 2009–2012 w oparciu o otwartą metodę koordynacji. W ramach jej przygotowywania zostały przeprowadzone szerokie konsultacje społeczne. Zakres Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego został zdefiniowany w 2009 r. w *Planie uporządkowania strategii rozwoju*³⁾. Szeroka diagnoza przygotowana dla potrzeb SRKS stanowiła podstawę dla wyodrębnienia czterech obszarów kluczowych, w których w najbliższych latach konieczna jest interwencja państwa, realizowana w partnerskim współdziałaniu z obywatelami. Są to:

- 1) postawy i kompetencje społeczne⁴⁾;
- 2) współdziałanie i partycypacja społeczna;
- 3) komunikacja społeczna;
- 4) kultura i kreatywność;

Dla każdego ze wskazanych obszarów została przeprowadzona diagnoza, wraz ze wskazaniem istoty zachodzących procesów i zjawisk, będąca podstawą analizy SWOT dla kapitału społecznego w Polsce. Wyznaczono również pięć wyzwań rozwojowych: pierwsze odpowiada celowi głównemu SRKS, pozostałe korespondują z jej czterema celami szczegółowymi. W sposób analogiczny zostały wyznaczone wskaźniki dla Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego. Wskazano wskaźnik dla celu głównego strategii i po jednym wskaźniku dla każdego z jej celów szczegółowych (dla celu drugiego – dwa). Wyróżniono również wskaźniki pomocnicze.

³⁾ *Plan uporządkowania strategii rozwoju* – tekst uwzględniający dokonaną w dniu 10 marca 2010 r. oraz w dniu 30 kwietnia 2011 r. reasumpcję decyzji Rady Ministrów z dnia 24 listopada 2009 r. przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego.

⁴⁾ Stosowane w tekście Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego wyrażenie „postawy i kompetencje społeczne” odwołuje się do pojęć stosowanych w aktach wykonawczych do dwóch ustaw kluczowych dla polskiego systemu edukacji – ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572, z późn. zm.) oraz ustawy z dnia 27 lipca 2005 r. – *Prawo o szkolnictwie wyższym* (Dz. U. z 2012 r. poz. 572, 742 i 1544). W Podstawach Programowych Kształcenia Ogólnego w poszczególnych typach szkół (system oświaty) jako jeden z trzech celów kształcenia, obok przyswojenia określonego zasobu wiadomości i zdobycia umiejętności wykorzystywania posiadanych wiadomości, wskazuje się **kształtowanie u uczniów postaw warunkujących sprawne i odpowiedzialne funkcjonowanie we współczesnym świecie**. W Krajowych Ramach Kwalifikacji dla Szkolnictwa Wyższego efekty kształcenia na wszystkich kierunkach podzielono na trzy obszary: wiedzę, umiejętności oraz **kompetencje społeczne**.

Tabela 1. Powiązania pomiędzy obszarami diagnozy, wyzwaniem, celami, kierunkami działań i wskaźnikami

<p>Wyzwanie główne: Zwiększenie powszechnej świadomości znaczenia kapitału społecznego dla rozwoju kraju</p>		<p>Cel główny: Wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno-gospodarczym Polski</p>		<p>Wskaźnik dla celu głównego: Poziom uogólnionego zaufania Polaków</p>	
Obszary diagnozy	Wyzwania dla obszaru diagnozy	Cele szczegółowe	Priorytety	Kierunki działań	Wskaźniki (kluczowe)
<p>Postawy i kompetencje społeczne</p>	<p>1. Pełna realizacja do 2016 r. podstawy programowej, przygotowanej przez MEN, w zakresie edukacji obywatelskiej, kulturalnej i medialnej, przyczyniająca się do rzeczywistego nabywania postaw i kompetencji społecznych</p> <p>2. Podjęcie współpracy między szkołami i przedszkolami, instytucjami społeczno-kulturalnymi, organizacjami pozarządowymi (NGO) i animatorami, mające na celu wspieranie pozaformalnego kształcenia na rzecz edukacji obywatelskiej, kulturalnej i medialnej</p> <p>3. Poprawa systemu kształcenia nauczycieli i podniesienie prestiżu zawodu nauczyciela</p> <p>4. Usprawnienie procesu kształcenia liderów i animatorów społecznych</p>	<p>Kształtowanie postaw sprzyjających kooperacji, kreatywności oraz komunikacji</p>	<p>1.1. Wspieranie edukacji formalnej w zakresie metod nauczania sprzyjających kooperacji, kreatywności i komunikacji oraz rozwijanie demokratycznej kultury szkoły</p> <p>1.2. Wspieranie edukacji innej niż formalna ukierunkowanej na kooperację, kreatywność i komunikację społeczną</p>	<p>1.1.1. Upowszechnianie w systemie edukacji metod nauczania i dobrych praktyk w zakresie funkcjonowania szkół, rozwijających postawy kreatywne, kooperacji i komunikacji</p> <p>1.1.2. Kształcenie nauczycieli w zakresie rozwijania kompetencji społecznych wśród uczniów</p> <p>1.1.3. Wzmocnienie edukacji obywatelskiej, medialnej i kulturalnej w procesach kształcenia</p>	<p>Odsetek Polaków preferujących postawę kooperacji</p>

Obszary diagnozy	Wyzwania dla kapitału społecznego	Wyzwania dla obszaru diagnozy	Cele szczegółowe	Priorytety	Kierunki działań	Wskaźniki (kluczowe)
Współdziałanie i partycypacja społeczna	Zwiększenie aktywności i partycypacji społecznej	<p>1. Stworzenie spójnej, kompleksowej polityki państwa w zakresie stymulowania rozwoju i wzmacniania aktywności obywatelskiej w życiu społecznym i publicznym</p> <p>2. Poprawa warunków służących zwiększaniu udziału obywateli w realizacji i kontroli działań administracji publicznej</p> <p>3. Stworzenie podstaw prawno-institutionalnych i mechanizmów umożliwiających rozwój dialogu obywatelskiego i ekonomii społecznej</p> <p>4. Niwelowanie różnic w poziomie aktywności obywatelskiej, w szczególności wsparcie aktywności osób wykluczonych społecznie</p>	<p>Poprawa mechanizmów partycypacji społecznej i wpływu obywateli na życie publiczne</p>	<p>2.1. Wspieranie mechanizmów współpracy instytucji publicznych z obywatelami</p> <p>2.2. Rozwój i wzmacnianie zorganizowanych form aktywności obywatelskiej</p> <p>2.3. Wzmocnienie integracji i solidarności społecznej</p>	<p>2.1.1. Wzmocnienie i upowszechnienie mechanizmów dialogu obywatelskiego i dialogu społecznego</p> <p>2.1.2. Wspieranie rozwoju partnerstwa i innych form współpracy służących przekazywaniu realizacji zadań publicznych obywatelom</p> <p>2.1.3. Zwiększenie wykorzystania zasobów lokalnych instytucji publicznych dla rozwijania aktywności obywatelskiej</p> <p>2.2.1. Ułatwianie działalności organizacjom obywatelskim oraz wspieranie społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw</p> <p>2.2.2. Rozwijanie indywidualnej i korporacyjnej filantropii oraz wolontariatu</p> <p>2.2.3. Rozwój społecznego wymiaru sportu</p> <p>2.3.1. Wspieranie rozwoju przedsiębiorczości społecznej i innych form przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu i zawodowemu, w tym wspieranie różnorodnych form samopomocy</p>	<p>1. Odsetek Polaków mających poczucie wpływu na sprawy swojego miasta/swojej gminy</p> <p>2. Odsetek Polaków angażujących się w wolontariat</p>
Komunikacja społeczna	Poprawa komunikacji społecznej i wymiany wiedzy	<p>1. Poszerzenie przestrzeni i poprawa mechanizmów aktywnej debaty publicznej</p> <p>2. Stworzenie funkcjonalnego systemu praw autorskich dostosowanego do współczesnych potrzeb</p> <p>3. Poprawa modelu zarządzania mediami publicznymi, pozwalającego</p>	<p>Usprawnienie procesów komunikacji społecznej oraz wymiany wiedzy</p>	<p>3.1. Zwiększenie dostępności informacji i poprawa jakości komunikacji w sferze publicznej</p> <p>3.1.1. Zwiększenie dostępności treści edukacyjnych, naukowych i kulturowych w dziedzinie publicznej</p> <p>3.1.2. Ochrona własności intelektualnej i stworzenie warunków umożliwiających eksploatację treści w ramach dozwolonego użytku przewidzianego przepisami prawa</p>	<p>3.1.1. Zwiększenie dostępności treści edukacyjnych, naukowych i kulturowych w dziedzinie publicznej</p> <p>3.1.2. Ochrona własności intelektualnej i stworzenie warunków umożliwiających eksploatację treści w ramach dozwolonego użytku przewidzianego przepisami prawa</p>	<p>Odsetek Polaków wykorzystujących Internet jako narzędzie komunikacji społecznej</p>

Obszary diagnozy	Wyzwania dla kapitału społecznego	Wyzwania dla obszaru diagnozy	Cele szczegółowe	Priorytety	Kierunki działań	Wskaźniki (kluczowe)
		na lepszą realizację zadań misji publicznej 4. Usprawnienie procesu tworzenia i wymiany wiedzy przez szerokie udostępnianie treści powstałych ze środków publicznych 5. Umożliwienie rozwoju mediów lokalnych i społecznych		3.2. Wspieranie mediów w kształtowaniu więzi społecznych, kulturowych i demokracji	3.2.1. Zapewnienie powszechnego dostępu do usług medialnych 3.2.2. Wyznaczenie wysokich standardów jakości treści mediów publicznych 3.2.3. Wspieranie społecznej partycypacji w tworzeniu i upowszechnianiu polskich treści w mediach społecznych i komercyjnych oraz w Internecie 3.2.4. Wzmocnienie niezależności i pluralizmu mediów oraz wspieranie mediów lokalnych, regionalnych i obywatelskich	
Kultura i kreatywność	Poprawa wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego w budowaniu kapitału społecznego	1. Zwiększenie uczestnictwa w kulturze oraz poprawa dostępności do zasobów kultury 2. Poprawa systemu ochrony zabytków 3. Wspieranie procesu digitalizacji dziedzictwa 4. Rozwój mechanizmów wsparcia i współpracy między różnymi podmiotami i osobami działającymi w sektorze kultury i kreatywności 5. Rozwój przemysłów kultury i przemysłów kreatywnych przy jednoczesnym zwiększeniu dywersyfikacji źródeł finansowania 6. Budowanie spójnego wizerunku Polski za granicą przez promocję dorobku kulturowego	Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego	4.1. Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej 4.2. Wzmocnienie znaczenia kultury w rozwoju społeczno-gospodarczym	4.1.1. Tworzenie warunków wzmocnienia tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym 4.1.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu 4.1.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury 4.2.1. Rozwijanie współpracy między instytucjami kultury, oświaty, nauki i organizacjami społecznymi oraz podmiotami prywatnymi 4.2.2. Rozwój infrastruktury kultury i zwiększenie efektywności działania instytucji kultury i państwowych jednostek budżetowych działających w obszarze kultury 4.2.3. Rozwój systemu wsparcia dla sektora kreatywnego oraz wspieranie przedsiębiorczości w kulturze 4.2.4. Rozwój kształcenia artystycznego i systemu wspierania talentów 4.2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą	Odsetek Polaków uczestniczących w wybranych obszarach kultury (literatura, kino, teatr, koncert, wystawa)

Strategia składa się z trzech zasadniczych części podzielonych na rozdziały. Część pierwsza przedstawia wprowadzenie i streszczenie dokumentu oraz definicję kapitału społecznego, misję i wizję SRKS, a także główne ustalenia przeprowadzonej diagnozy, oraz charakteryzuje wyzwania rozwojowe dla kapitału społecznego. Podsumowująca tę część analiza SWOT stanowi punkt wyjścia dla charakterystyki układu celów zawartej w części drugiej.

Cele, priorytety i kierunki działania, przedstawione w części drugiej dokumentu, odwołują się do przyjętej struktury wyzwań dla SRKS. W celach szczegółowych wyodrębniono priorytety, a w ich ramach kierunki działania.

W celu szczegółowym 1 dotyczą one zagadnień związanych z edukacją i budową kompetencji, również poza systemem szkolnym i z uwzględnieniem grup szczególnie istotnych dla zmieniającej się struktury demograficznej kraju. Kierunki te powiązane są z działaniami dotyczącymi lifelong learning. Cel szczegółowy 1 pozostaje komplementarny w stosunku do *Strategii Rozwoju Kapitału Ludzkiego*.

Cel szczegółowy 2 odpowiada na wyzwania związane z budową społeczeństwa obywatelskiego i rozwijaniem mechanizmów partycypacji społecznej. Uwzględnione w nim zostały kierunki działań dotyczące m.in. ekonomii społecznej, partnerstwa publiczno-społecznego, nowych narzędzi partycypacji, a także wolontariatu: w wymiarze indywidualnym i wpisany w strategię społeczną firm (społeczna odpowiedzialność biznesu). W zakresie budowania zaufania między państwem a jego obywatelami, cel ten jest komplementarny w odniesieniu do *Strategii Sprawne Państwo*.

Kierunki działania celu szczegółowego 3 zostały wypracowane w kontekście zmian społecznych i kulturowych, jakie przynoszą nowe media i społeczeństwo sieci. Wyzwaniem, do którego odnoszą się proponowane narzędzia, jest wykluczenie cyfrowe części obywateli i brak możliwości korzystania przez nich z zasobów kultury. W zakresie digitalizacji cel ten jest komplementarny ze *Strategią Sprawne Państwo*.

Cel szczegółowy 4 dotyczy działań leżących w tradycyjnie pojmowanym zakresie zadań ministra właściwego ds. kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Priorytety i kierunki działania mają przyczynić się do wzmacniania roli kultury w rozwoju społecznym i gospodarczym. Potencjał kulturowy i kreatywny jest w celu szczegółowym 4 widziany jako szansa rozwojowa dla całego społeczeństwa. Cel szczegółowy 4 jest komplementarny z działaniami podejmowanymi w ramach *Strategii Innowacyjności i Efektywności Gospodarki* (w zakresie rozwoju przedsiębiorczości i przemysłów kreatywnych) oraz *Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego* (w zakresie animacji kultury i dostarczania usług kulturalnych na poziomie lokalnym).

W dalszej części SRKS zostały określone jej ramy realizacyjne i finansowe wraz ze spójnym systemem wskaźników, przy których dostarczaniu głównym partnerem MKiDN pozostaje Centrum Badania Opinii Społecznej.

Z uwagi na horyzontalny charakter wyzwań związanych z rozwojem kapitału społecznego zadania koordynacji celów szczegółowych SRKS zostały powierzone współpracującym ze sobą: ministrowi właściwemu ds. oświaty i wychowania (cel szczegółowy 1), ministrowi właściwemu ds. zabezpieczenia społecznego (cel szczegółowy 2) i ministrowi właściwemu ds. kultury i ochrony dziedzictwa narodowego (cele szczegółowe 3 i 4).

SRKS powstała w powiązaniu z dokumentami Unii Europejskiej. Działania na rzecz kapitału społecznego zawarte są przede wszystkim w projektach związanych z pierwszym i trzecim celem *Strategii Europa 2020*, wyznaczającym cele ekonomiczno-społeczne UE na to dziesięciolecie.

SRKS nie jest wskazana w Krajowym Programie Reform jako instrument realizacyjny *Strategii Europa 2020*. Niemniej cele SRKS przyczyniają się do realizacji *Strategii Europa 2020* w następującym zakresie:

- Inteligentny rozwój – wsparcie kształcenia się, szkolenia i uczenia przez całe życie zgodne z projektem „Młodzież w drodze” (cel szczegółowy 1), działania na rzecz społeczeństwa cyfrowego realizujące „Europejską agendę cyfrową” (cel szczegółowy 2), innowacje w sektorze przemysłów kreatywnych zgodnie z projektem „Unia innowacji” (cel szczegółowy 4).
- Zrównoważony rozwój – wpływ na zwiększanie konkurencyjności europejskiej turystyki (dostępność obiektów kultury), zgodnie z projektem „Polityka przemysłowa w erze globalizacji” (cel szczegółowy 4).
- Rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu – działania na rzecz potencjału partnerów społecznych i dialogu społecznego zgodne z projektem „Program na rzecz nowych umiejętności i zatrudnienia” oraz na rzecz ekonomii społecznej jako działania w ramach projektu „Europejski program walki z ubóstwem” (cel szczegółowy 2).

Europejska agenda kultury⁵⁾ odnosi się pośrednio do rozwoju kapitału społecznego w zakresie efektywnego wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego, a do jej celów należy promowanie: różnorodności i dialogu kulturowego, kultury jako katalizatora twórczości oraz kultury jako istotnego czynnika w stosunkach międzynarodowych.

Program **Kreatywna Europa**⁶⁾ służy wspieraniu europejskiego sektora kultury i sektora kreatywnego do 2020 r. w celu propagowania inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu. Proponowane cele szczegółowe 3 i 4 SRKS odnoszą się bezpośrednio do priorytetów *Kreatywnej Europy*.

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020, ze względu na wielość zagadnień oraz dynamiczny kontekst zmian kulturowych, jest dokumentem, który może podlegać modyfikacjom. Należy przy tym pamiętać, że zmiany społeczne są zmianami o długim horyzoncie czasowym, a ich efekty – mimo prawidłowego doboru wskaźników – stają się widoczne w następnych pokoleniach. Jednocześnie SRKS jest dokumentem nowoczesnym, pozwalającym przedstawić nową optykę społeczeństwa XXI wieku.

⁵⁾ Komunikat dotyczący Europejskiej agendy kultury w dobie globalizacji świata, KOM (2007) 242, Bruksela 2007.

⁶⁾ Komunikat dotyczący propozycji ustanowienia Programu Kreatywna Europa, KOM (2011) 785, Bruksela 2011.

III. Diagnoza

Wytyczenie w SRKS poniższych obszarów diagnozy ma jedynie charakter funkcjonalny i operacyjny. Obszary te są ze sobą ściśle powiązane, a ich ułożenie w diagnozie nie ma charakteru hierarchicznego.

Obszar I. Postawy i kompetencje społeczne

W Europie panuje zgoda co do potrzeby poszerzenia procesu uczenia się poza sztywne ramy edukacji formalnej. Koncepcja uczenia się przez całe życie (*lifelong learning*⁷⁾ zakłada „rozwój indywidualny i rozwój cech społecznych we wszystkich formach i wszystkich kontekstach – w systemie formalnym, tj. w szkołach, placówkach kształcenia zawodowego, uczelniach i placówkach kształcenia dorosłych, oraz w ramach kształcenia nieformalnego, a więc w domu, w pracy i w społeczności”⁸⁾, stawiając tym samym jednostkę w centrum procesu nauczania. Dwa kluczowe postulaty wynikające z tej definicji dotyczą przestrzeni kształcenia (*lifewide learning*) i czasu kształcenia (*lifelong learning*)⁹⁾. Wymiar przestrzenny odnosi się do zróżnicowania źródeł nauczania: uczymy się w pracy, w gronie rodzinnym, uczestnicząc w działaniach społecznych i obywatelskich¹⁰⁾. W Polsce w 2011 r. odsetek osób w wieku 25–64 objętych kształceniem lub szkoleniem (*lifelong learning*) wynosił 4,5% i był znacząco niższy niż średnia dla Unii Europejskiej: 8,9%¹¹⁾. Motywacje Polaków do zdobywania dodatkowej wiedzy i umiejętności mają przede wszystkim charakter pragmatyczny¹²⁾.

Na podstawie doświadczeń polskiego systemu oświaty i koncepcji *lifelong learning* wyznaczono główne postawy i kompetencje społeczne, które powinny mieć charakter priorytetowy w systemie oświaty oraz innych formach uczenia się. Zalicza się do nich: **kooperatywność, komunikatywność i kreatywność**.

Najistotniejszym narzędziem opisu efektów oczekiwanych w kształtowaniu postaw uczniów w systemie oświaty jest podstawa programowa wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół. Reforma programowa jest wdrażana stopniowo, począwszy od roku szkolnego 2009/2010.

Jak wykazały wyniki testów kompetencji PISA (*Programme for International Student Assessment*), polski system kształcenia nie odbiega od średniej europejskiej w samym nauczaniu wiedzy¹³⁾. W Polsce najlepiej kształtuje się poziom kompetencji odwołujących się do wiedzy wyuczonej, natomiast średnio o połowę niższy jest indeks kompetencji związanych z działaniem, życiem we wspólnocie i rozwojem osobistym¹⁴⁾.

Charakterystyczną cechą polskiego systemu kształcenia jest przewaga kształcenia formalnego. Oprócz niego, na różnych etapach życia coraz istotniejszą rolę powinno pełnić uzupełniające kształcenie

⁷⁾ Koncepcja *Lifelong Learning* zakłada istnienie czterech rodzajów kompetencji nabywanych w procesie nauczania. Ludzie uczą się, aby **wiedzieć** (tradycyjne zdobywanie wiedzy), aby **działać** (wypracować umiejętność kreatywnego działania i współdziałania), aby **żyć wspólnie** (odnosić się do wspólnoty w sposób otwarty i tolerancyjny), aby **być** (rozвивać własną osobowość, wrażliwość, potencjał intelektualny). Na podstawie: *Edukacja. Jest w niej ukryty skarb*, UNESCO, Warszawa 1998.

⁸⁾ *Uczenie się przez całe życie: rola systemów edukacji w państwach członkowskich Unii Europejskiej*, Europejskie Biuro Eurydice, Bruksela 2000, s. 10.

⁹⁾ *Lifelong Learning and Lifewide Learning*, Skolverket, Stockholm 2000.

¹⁰⁾ *European ELLI Index 2010, ICDE 2010*, s. 4.

¹¹⁾ <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsdsc440&plugin=1>

¹²⁾ *Czy warto się uczyć?*, CBOS, Warszawa 2007.

¹³⁾ *PISA 2006. Science Competencies for Tomorrow's World*, OECD 2006.

¹⁴⁾ *European ELLI Index 2010, ICDE 2010*.

nieformalne i pozaformalne, które cechuje się większym stopniem szczegółowości, umożliwia nabycie praktycznych umiejętności, a ponadto odbywa się poza systemem hierarchicznego szkolnictwa.

Najbogatsza oferta kształcenia nieformalnego dostępna jest dla dzieci i młodzieży w wieku szkolnym. Głównym organizatorem tych zajęć jest jednak szkoła (66% oferty przeznaczonej dla młodzieży). Pozostali organizatorzy to tradycyjne instytucje aktywizujące – biblioteki, domy kultury, świetlice, ośrodki sportowe, kluby, parafie i przestrzenie spotkań nieformalnych (19%) – oraz organizacje pozarządowe (jedynie 15%). Do innych nieformalnych przestrzeni aktywizujących młodych ludzi zalicza się: kina, kawiarenki internetowe, kawiarnie i puby¹⁵⁾.

Grupą w małym stopniu objętą kształceniem jest ludność w tzw. wieku produkcyjnym. Instytucje publiczne oferują przede wszystkim zajęcia dokształcające i aktywizujące zawodowo. Lukę tę częściowo wypełnia oferta kształceniowa i integracyjna zakładów pracy¹⁶⁾. Osoby starsze mogą rozwijać swoje zainteresowania i pasje z pomocą takich instytucji jak Uniwersytet Trzeciego Wieku, domy i kluby seniora, stowarzyszenia pomocowe organizujące wolontariat¹⁷⁾.

Edukacja obywatelska

Edukacja obywatelska stanowi podstawowe narzędzie wzmocnienia procesów demokratyzacji.

Aktywność obywatelska polskiego społeczeństwa nie jest wysoka. Dorośli Polacy najczęściej działają w organizacjach związanych ze szkolnictwem (rada rodziców, „trójka klasowa” – 5,1% dorosłych), charytatywnych, religijnych, sportowych (koła myśliwskie i wędkarskie) i artystycznych (chóry, orkiestry)¹⁸⁾. Młodzi ludzie w znacznym stopniu odwzorowują bierną postawę dorosłych: w 2008 r. aż 56% z nich nigdy nie brało udziału w wyborach do samorządu szkolnego, a 65% nie należało do żadnej organizacji, klubu czy ruchu religijnego¹⁹⁾.

Specyfiką edukacji obywatelskiej jest waga własnego doświadczenia, w życiu dorosłym przebiega ono głównie przez praktykę (od uczestnictwa w wyborach przez aktywny udział w życiu lokalnej wspólnoty po działalność polityczną). W przeciwieństwie do edukacji kulturalnej, edukacja obywatelska nie jest w Polsce obciążona bagażem definicyjnym i instytucjonalnym oraz utartymi metodami działania. Działania prowadzone w obrębie edukacji szkolnej zakładają aktywizację obywatelską uczniów, która ma pomóc w budowaniu poczucia wartości i wpływu na życie społeczne oraz uczyć współpracy. Wynikająca z tego założenia zmiana podstawy programowej wprowadza obowiązek realizacji uczniowskiego projektu obywatelskiego w ramach zajęć wiedzy o społeczeństwie w gimnazjum i liceum. Obywatelskie kształcenie nieformalne jest z kolei domeną działań organizacji pozarządowych.

Edukacja medialna i informatyczna

Edukacja medialna²⁰⁾ jest nieodzownym warunkiem procesu nazwanego w dokumentach Unii Europejskiej „alfabetyzacją medialną”. Szczególnie istotną dzisiaj gałęzią edukacji medialnej jest edukacja związana ze stosowaniem technologii informacyjnych (IT).

¹⁵⁾ „Biała Księga” młodzieży polskiej. Dwie prawdy o aktywności, MEN, Warszawa 2005.

¹⁶⁾ Edukacja dla pracy. Raport o rozwoju społecznym, UNDP Warszawa 2007; Edukacja i wykształcenie w Małopolsce. Raport za rok 2009, Kraków 2009.

¹⁷⁾ M. Kaczmarczyk, E. Trafiałek, Aktywizacja osób starszych „Gerontologia Polska”, 4/2007.

¹⁸⁾ Aktywność Polaków w organizacjach obywatelskich 1998–2010, CBOS, Warszawa 2010.

¹⁹⁾ Konsumpcja substancji psychoaktywnych przez młodzież szkolną – Młodzież 2008, CBOS, Warszawa 2008.

²⁰⁾ Nakierowana na kształtowanie umiejętności świadomego, krytycznego i selektywnego korzystania ze środków masowego przekazu, w szczególności mediów masowych, oraz aktywnej i twórczej komunikacji.

Działania formalne w tym zakresie (edukację szkolną) uzupełnia samodzielna aktywność ludzi młodych. Komputer i Internet stwarzają możliwość nawiązywania i podtrzymywania kontaktów społecznych, przyjemnego spędzania wolnego czasu, umożliwiając jednocześnie „bezbolesne” nabywanie kompetencji informatycznych. Osoby korzystające z Internetu mają większe zaufanie do instytucji politycznych i częściej uczestniczą w projektach obywatelskich²¹⁾. Poza wykształceniem podstawowym czynnikiem wpływającym na znajomość technologii informatycznych jest wiek. Drugą stroną tego procesu jest zagrożenie wykluczeniem cyfrowym. Obecnie 66% gospodarstw domowych ma komputer, a 59% dostęp do Internetu. Regularne korzystanie z komputera deklaruje 55% Polaków, a z Internetu 51%²²⁾. Tymczasem sieć internetowa konstytuuje coraz istotniejszą przestrzeń gospodarczą w takich obszarach jak poszukiwanie pracy czy sprawne wykonywanie zawodu.

Edukacja kulturalna i artystyczna

Pożądanym kierunkiem działań na rzecz edukacji kulturalnej i artystycznej wyznaczony został treścią listu intencyjnego Ministra Edukacji Narodowej i Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w którym wskazano wolę i potrzebę współpracy w zakresie upowszechniania edukacji kulturalnej²³⁾. Celem zawartego porozumienia było zwiększenie liczby godzin przeznaczonych na edukację artystyczną w oparciu o nowe podstawy programowe, uwzględniające bardziej praktyczne podejście do zajęć artystycznych oraz stworzenie nowego programu, który połączyłby działania jednostek kultury i szkół. Realizacja tych intencji przyświeca reformie programowej MEN, która kładzie nacisk na program kulturalny i artystyczny na wszystkich etapach edukacji oraz promuje aktywne uczestnictwo i tworzenie kultury jako efekt kształcenia. Działania oświatowe wspierające uczestnictwo w kulturze są uzupełniane również poza systemem szkolnym dzięki działalnością różnorodnych podmiotów, takich jak biblioteki, domy kultury, kluby młodzieżowe czy muzea.

Bardzo wyraźnie rysuje się różnica między poziomem aktywnych i biernych form spędzania czasu wolnego. Dla zdecydowanej większości respondentów słuchanie radia, muzyki i oglądanie telewizji częściowo lub całkowicie może zastępować większość form aktywności kulturalnej, czyli: uczęszczanie do kina, teatru, udział w imprezach kulturalnych, odwiedzanie muzeów, wystaw, zwiedzanie zabytków. Tę tendencję potwierdzają dane zawarte w *Diagnozie Społecznej 2011*. Należy odnotować fakt, że oprócz opisanej w niej rezygnacji z uczestnictwa w działaniach kulturalnych z powodów finansowych, odnotowano, że w latach 2007–2011 wzrósł odsetek gospodarstw domowych nieodczuwających potrzeby korzystania z analizowanych form uczestnictwa w kulturze. Najbardziej deklarowano brak zainteresowania zakupem prasy (6% gospodarstw), najczęściej zaś zwiedzaniem muzeów lub wystaw (44% gospodarstw). Warto ponadto zaznaczyć, że brak potrzeb kulturalnych wzrastał wraz ze zmniejszaniem się miejscowości²⁴⁾. Jednym z wyznaczników aktywności kulturalnej jest odsetek mieszkańców uczestniczących w amatorskiej działalności artystycznej. W porównaniu z innymi krajami Unii Europejskiej ten wskaźnik jest w naszym społeczeństwie niższy.

Edukacja artystyczna przyczynia się do podnoszenia konkurencyjności i innowacyjności gospodarki. Atutem polskiej edukacji artystycznej jest istnienie spójnego systemu szkół artystycznych stopnia podstawowego, średniego i wyższego.

²¹⁾ *Portret Internauty*, CBOS, Warszawa 2009.

²²⁾ *Korzystanie z komputerów i Internetu*, CBOS, Warszawa 2010.

²³⁾ List intencyjny MKiDN oraz MEN dotyczący współpracy w zakresie upowszechniania edukacji kulturalnej, podpisany dnia 12 marca 2008 r.

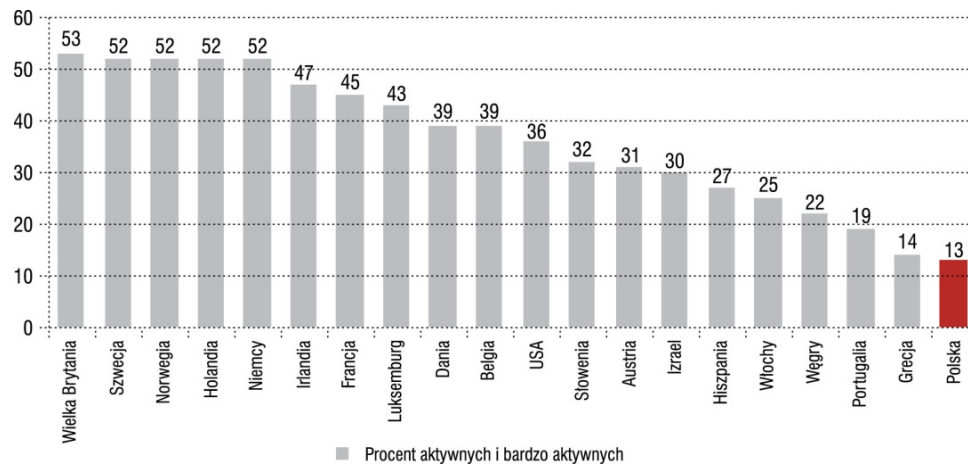
²⁴⁾ J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza społeczna 2011. Warunki i jakość życia Polaków. Raport.*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2011, s. 115.

Obszar II. Współdziałanie i partycypacja społeczna

Aktywność obywatelska

Wartość indeksu aktywności obywatelskiej Polaków na tle innych krajów europejskich jest niska:

Rysunek 2. Indeks aktywności obywatelskiej w 20 krajach

Źródło: *Polska 2030. Wyzwania rozwojowe*, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, lipiec 2009 r., s. 352.

Badania CBOS pokazują, że 46% Polaków gotowych jest do podejmowania dobrowolnej i bezpłatnej pracy na rzecz swojego najbliższego otoczenia, wsi, osiedla czy osób potrzebujących. 81% respondentów zgodziło się ze stwierdzeniem, że działając wspólnie, można osiągnąć więcej niż samemu. 65% Polaków wyraziło również pogląd, że działając wspólnie, człowiek może rozwiązać problemy społeczności, w której żyje, lub pomóc innym²⁵⁾. Jednak mimo społecznie podzielanych przekonań, zaledwie 20% obywateli angażuje się w działania na rzecz dobra wspólnego²⁶⁾, a – jak podaje *Diagnoza Społeczna 2011* – zaledwie 16% badanych deklaruje zaangażowanie w jakiegokolwiek działania na rzecz lokalnej społeczności w okresie ostatnich dwóch lat.

Jak wynika z badań przeprowadzonych przez CBOS²⁷⁾, co czwarty badany twierdzi, że ma poczucie wpływu na sprawy kraju, natomiast 72% jest przeciwnego zdania. Bardziej rozpowszechnione jest poczucie wpływu na sprawy lokalne, które deklaruje 42% Polaków. O niemożności kształtowania swojego bliskiego otoczenia mówi natomiast 55% respondentów²⁸⁾. Według *European Social Survey* w 2006 r. zaledwie 5,5% Polaków podpisało jakąś petycję, natomiast średnia europejska wyniosła 25,1%²⁹⁾.

Przekonaniu o niewielkim wpływie na podejmowane w kraju decyzje towarzyszy niskie, w porównaniu z innymi państwami europejskimi, zaufanie do instytucji publicznych, w tym instytucji trwale związanych z demokracją.

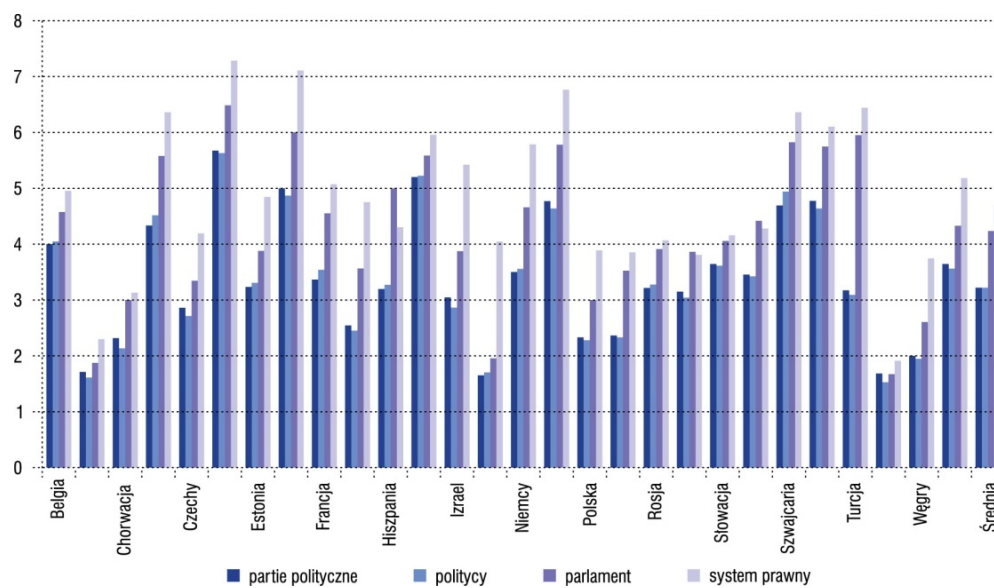
²⁵⁾ B. Wciórka, *Opinie i Diagnozy nr 8: Społeczeństwo obywatelskie 1998–2008*, CBOS, Warszawa 2008.

²⁶⁾ *Dobroczynność w Polsce*, CBOS, Warszawa, luty 2010.

²⁷⁾ M. Feliksiak, *Opinie o funkcjonowaniu demokracji w Polsce*, CBOS, Warszawa 2009.

²⁸⁾ Tamże.

²⁹⁾ *European Social Survey*, 2007.

Rysunek 3. Poziom zaufania do podstawowych instytucji publicznych w krajach europejskich³⁰⁾

Źródło: European Social Survey 2008

Wyznacznikiem aktywności obywatelskiej i elementarną formą udziału w życiu publicznym są:

- udział w wyborach; frekwencja wyborcza w Polsce jest zróżnicowana, ale średnio nie przekracza 48%, natomiast średnia frekwencja dla innych krajów Europy Środkowo-Wschodniej to ponad 72%³¹⁾,
- działalność w organizacjach pozarządowych; blisko 72% dorosłych Polaków nie działa w żadnej organizacji obywatelskiej³²⁾.

Dane na temat **wolontariatu** potwierdzają niewielkie społeczne zaangażowanie Polaków. Według badań w ostatnich kilku latach nastąpił znaczny spadek: w 2009 r. 12,9% badanych deklaroowało zaangażowanie w wolontariat, w 2005 r. odsetek ten sięgał 23,2%³³⁾. Badanie European Social Survey 2008 r. wykazało jeszcze niższy poziom zaangażowania Polaków w prace społeczne (6%)³⁴⁾.

Zorganizowane formy aktywności obywatelskiej

Z niską aktywnością obywatelską Polaków wiąże się słaba kondycja zorganizowanych form aktywności obywatelskiej w Polsce.

Według badań GUS liczba fundacji, stowarzyszeń i innych organizacji obywatelskich mających osobowość prawną i aktywnie działających w 2008 r. w Polsce wyniosła 71 tys. (z 93 tys. organizacji, które znalazły się w kartotece badania, ¼ okazała się nieaktywna). Według badań KLON/JAWOR 57% organizacji ma zasięg nieprzekraczający jednego powiatu, 36% ma zasięg jednej gminy, 54% organizacji deklaruje, że działa na rzecz rozwoju społeczności lokalnej³⁵⁾. Wyraźną koncentrację organizacji widać w dużych ośrodkach miejskich³⁶⁾. Najwięcej organizacji pozarządowych w liczbach

³⁰⁾ Według innego sondażu CBOS (*Opinie o funkcjonowaniu demokracji w Polsce*) obojętność wobec obowiązującego ustroju deklaruje co trzeci badany (33%). Mimo że z kolei prawie 2/3 Polaków uważa się za zwolenników rządów demokratycznych, blisko połowa (49%) źle ocenia funkcjonowanie tego systemu w naszym kraju. Zaledwie 17% Polaków chce uczestniczyć w rządzeniu.

³¹⁾ M. Cześniak, *Partycypacja wyborcza Polaków*, ISP, Warszawa 2009.

³²⁾ R. Boguszewski, *Aktywność Polaków w organizacjach obywatelskich w latach 1998–2010*, CBOS, Warszawa 2010.

³³⁾ *Wolontariat, filantropia i 1%* – coroczne badanie prowadzone od 2001 r. przez Stowarzyszenie KLON/JAWOR.

³⁴⁾ European Social Survey 2008.

³⁵⁾ *Najważniejsze pytania – podstawowe fakty. Polski sektor pozarządowy 2008*, Stowarzyszenie KLON/JAWOR, Warszawa 2008.

³⁶⁾ *Wstępna informacja nt. wyników Badania stowarzyszeń, fundacji i organizacji społecznych (SOF-1) zrealizowanego w 2009 r.*

bezwzględnych znajduje się w województwach: mazowieckim, śląskim, małopolskim i wielkopolskim, a w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców w województwach: mazowieckim, warmińsko-mazurskim, podlaskim, lubelskim i podkarpackim.

Najczęściej deklarowana przez organizacje dziedzina działalności statutowej określona według najważniejszego pola działalności organizacji to „sport, turystyka, rekreacja, hobby” u 38% organizacji. Następnymi obszarami działalności statutowej były: „pomoc społeczna i usługi socjalne” (24%), „kultura i sztuka” (11%) oraz „edukacja i wychowanie” (8%)³⁷⁾.

Badanie KLON/JAWOR wykazuje, że 1/2 organizacji uzyskiwała nie więcej niż 18 tys. zł rocznego przychodu. Z kolei przychód każdej z 10% najbogatszych organizacji wyniósł więcej niż 500 tys. zł. Mniej więcej 10% organizacji nie ma żadnych środków finansowych³⁸⁾. Brak funduszy na działalność jest od lat najczęściej wskazywanym przez organizacje problemem. Organizacje obywatelskie nie wytworzyły powszechnych, własnych źródeł finansowania, niewiele organizacji ma kapitały wieczyste (żelazne), które w wielu krajach europejskich stanowią podstawę działania sektora obywatelskiego.

Współpraca administracji publicznej z organizacjami pozarządowymi

Na podstawie danych Departamentu Pożytku Publicznego MPiPS stwierdzić można, że w 2011 r. większość jednostek administracji publicznej (75%) współpracowała finansowo i pozafinansowo z organizacjami pozarządowymi, podmiotami kościelnymi i wyznaniowymi oraz innymi podmiotami III sektora. W 2011 r. administracja publiczna zleciła organizacjom pozarządowym i innym uprawnionym podmiotom zadania na łączną kwotę ponad 4,8 mld zł, w tym około 269 mln zł ze środków Unii Europejskiej³⁹⁾. W 2011 r. 15 urzędów użyczyło lub bezpłatnie oddało w użytkowanie organizacjom pozarządowym nieruchomości. W 2011 r. zespoły doradcze i inicjatywne działały przy 582 organach administracji publicznej, co stanowi 30% ogółu urzędów⁴⁰⁾.

Dialog obywatelski i dialog społeczny

Słabością dialogu obywatelskiego w Polsce jest autonomiczność tradycyjnego dialogu społecznego w obszarze zbiorowych stosunków pracy (związki zawodowe, organizacje pracodawców) i dialogu obywatelskiego (organizacje obywatelskie). Dialog społeczny już od dłuższego czasu funkcjonuje w formule zinstytucjonalizowanej. Powinien obejmować również inne środowiska, które odgrywają istotną rolę w funkcjonowaniu społeczeństwa obywatelskiego i państwa.

Jedną z podstawowych form dialogu są konsultacje społeczne. W 2011 r. 35% urzędów administracji publicznej dokonało konsultacji z organizacjami, podmiotami kościelnymi i wyznaniowymi lub stowarzyszeniami jednostek samorządu terytorialnego, projektów aktów prawnych lub dokumentów programowych i strategicznych⁴¹⁾. Rozwój ilościowy różnych form dialogu nie zawsze idzie w parze z ich jakością i efektywnością. Stosowane mechanizmy dialogu obywatelskiego cechuje często brak odpowiednich standardów.

Jakość i dostępność informacji publicznej

Dostępność informacji publicznej, jak również jej zakres i łatwość przetwarzania, warunkują przejrzystość instytucji publicznych. Słabo rozwinięte są także różne formy kontroli społecznej nad działaniami administracji publicznej, takie jak petycja czy skarga. Mają one jednak charakter

³⁷⁾ Tamże.

³⁸⁾ *Najważniejsze pytania – podstawowe fakty. Polski sektor pozarządowy 2008*, Stowarzyszenie KLON/JAWOR, Warszawa 2008.

³⁹⁾ *Sprawozdanie z funkcjonowania ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie za lata 2010 i 2011*, MPiPS, 2012.

⁴⁰⁾ Tamże.

⁴¹⁾ Tamże.

interwencyjny i w związku z tym nie zapewniają obywatelom bieżącego nadzoru nad działaniami administracji.

Filantropia i społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw

Badanie KLON/JAWOR wskazuje, że w 2008 r. 29% Polaków przekazało organizacjom pozarządowym darowizny finansowe bądź rzeczowe⁴²⁾. Spada odsetek osób, które finansowo lub materialnie wspierają działalność organizacji pozarządowych. Od 2004 r. podatnicy – osoby fizyczne – mogą przekazać 1% podatku na rzecz organizacji pożytku publicznego. W 2011 r. około 1/3 łącznej puli środków przekazanych przez podatników trafiła do siedmiu organizacji (z czego 70% otrzymała jedna organizacja)⁴³⁾.

Zaledwie 13% polskich firm, a 50% firm zagranicznych działających w Polsce stosuje działania z dziedziny CSR (społecznej odpowiedzialności biznesu).

Ekonomia społeczna

Ekonomia społeczna jest jednym z najprężniej rozwijających się instrumentów aktywizacji oraz integracji społecznej i zawodowej środowisk wykluczonych. Łączy ona instrumenty ekonomiczne z celami społecznymi. Jej istotą jest prowadzenie działań ukierunkowanych na cele społeczne oraz rewitalizację społeczności lokalnych, a nie wyłącznie na zysk. Jedną z form organizacyjnych podmiotów ekonomii społecznej może być przedsiębiorstwo społeczne. Obecnie w Polsce działa zaledwie kilkaset przedsiębiorstw społecznych, ale możliwości rozwojowe są duże. Kilkadziesiąt tysięcy organizacji pozarządowych i spółdzielni może potencjalnie przekształcać się w przedsiębiorstwa społeczne. Brakuje jednakże instrumentów finansowego zwrotnego i bezzwrotnego wsparcia dla podmiotów ekonomii społecznej.

Wykluczenie społeczne

Według *Diagnozy Społecznej 2011* poniżej granicy ubóstwa żyło w Polsce 4% gospodarstw domowych według ujęcia obiektywnego oraz 36,8% według ujęcia subiektywnego. Raport ten wykazuje jednak, że są określone grupy społeczne, wśród których wykluczenie społeczne jest częstszym zjawiskiem i najczęściej trwającym od kilku czy kilkunastu lat. Są to długotrwale bezrobotni, niepełnosprawni, mieszkańcy wsi, dzieci i kobiety. Niemożność uczestniczenia w życiu społecznym wiąże się z niemożnością uczestniczenia w edukacji, kulturze i w procesach społecznej komunikacji. Również słaba frekwencja wyborcza skorelowana jest z niskim poczuciem wpływu na sprawy państwa, a coraz częściej także z brakiem kompetencji medialnych.

Obszar III. Komunikacja społeczna

Zmiany wzorców korzystania z mediów

Wraz z pojawianiem się nowych technologii informacyjno-komunikacyjnych (TIK) zmieniają się wzorce korzystania z mediów. Rośnie rola technologii cyfrowych, coraz więcej osób korzysta z Internetu (od portali przez serwisy społecznościowe po komunikatory internetowe) i telefonów komórkowych. Następuje silne splatanie się technologii komunikowania z życiem codziennym. Istotną rolę nadal odgrywają dotychczasowe media, w szczególności telewizja i radio. Znaczenie gazet drukowanych spada, ale treści tworzone przez redakcje gazet zasilają inne media. W przeciwieństwie

⁴²⁾ *Wolontariat, Filantropia i 1%. Raport z badań*, A. Baczek i A. Ogrocka, Stowarzyszenie KLON/JAWOR, Warszawa 2008.

⁴³⁾ www.mf.gov.pl

do tradycyjnych środków masowego przekazu Internet umożliwia jednocześnie komunikację porozumiewawczą (*one to one*), rozsiewczą (*one to many*), grupową (*few to few*) i powszechną (*many to many*).

Konwergencja mediów, telekomunikacji i nowoczesnych technologii spotęgowana jest postępującą cyfryzacją sektora, wpływa na sposób naszego funkcjonowania w społeczeństwie. Telewizja pozostaje najpopularniejszym medium – oglądanie telewizji jest najczęstszym sposobem spędzania czasu wolnego. W programach radiowych dominuje treść rozrywkowa. W 2009 r. radia słuchało 81,4% Polaków. Na rynku dominują dwie komercyjne stacje ogólnopolskie – łącznie ponad 41% udziału. Wśród słuchaczy obu stacji największą grupę stanowią osoby w wieku 25–39 lat. Od kilku lat obserwuje się narastające zjawisko stopniowej likwidacji samodzielnych lokalnych stacji radiowych, co w konsekwencji pozbawia mieszkańców wielu regionów źródeł informacji i programów związanych z ich miejscem zamieszkania. Zadania społeczne i kulturalne w znacznie większym stopniu wypełnia radiofonia publiczna, której łączne udziały sięgają około 25% ogólnego czasu, jaki Polacy przeznaczają na słuchanie radia. Prasa codzienna w Polsce pełni rolę źródła informacji i forum dyskusji tylko w stosunku do ograniczonej grupy obywateli. Czytelnictwo dzienników pozostaje w Polsce na niskim poziomie.

Komunikowanie masowe w Polsce zawodzi na poziomie lokalnym. Prasa i telewizja lokalna są słabe i w niewystarczający sposób wspierają powstawanie opinii publicznej w skali regionu czy miasta. Media lokalne, które tradycyjnie stanowiły podstawowe źródło informacji dla społeczności, dotyka proces tabloidyzacji. Niemal nieobecne w polskim pejzażu medialnym są media społeczne skierowane na budowę więzi, realizujące potrzeby określonych grup społecznych i reprezentujące je w społecznym obiegu informacji oraz debacie publicznej.

Zarówno cyfryzacja mediów elektronicznych, jak i digitalizacja zasobów audiowizualnych i tekstowych ułatwiają powstanie nowych form i wzorów komunikacji społecznej, w tym uczestnictwa w debacie publicznej, a także dla celów autoekspresji i rozpowszechniania własnej twórczości.

Analizy zależności między korzystaniem z określonych narzędzi komunikacyjnych, w tym również konsumpcją mediów, a różnymi wskaźnikami kapitału społecznego, pokazują pozytywny związek kapitału społecznego z korzystaniem z Internetu i negatywny z ilością czasu poświęcanego na oglądanie telewizji. Osoby korzystające z Internetu mają więcej przyjaciół niż ci, którzy z niego nie korzystają. Dodatkowo wśród tych drugich więcej jest osób, które czują się osamotnione – 25,8%, w porównaniu z 17% internautów. Wśród użytkowników Internetu 16% deklaruje zaufanie do innych ludzi, natomiast wśród osób, które z niego nie korzystają, jest to tylko 11%. Mimo wyników powyższych badań, korzystanie z Internetu nie powoduje automatycznie wzrostu kapitału społecznego.

Zmiany związane z tym pojęciem dotyczą przejścia od sieci „tylko do odczytu” (*read only, downloading*), z której korzystali odbiorcy przed fazą aktywnego uczestnictwa, do sieci, w której użytkownicy (już w mniejszym stopniu traktowani jako odbiorcy) aktywnie korzystają z mediów i wypełniają je własnymi treściami (*read and write, uploading*), określa się jako Web 2.0. Jak wynika z dotychczasowych badań⁴⁴⁾, podstawowym problemem w zmniejszeniu zjawiska cyfrowego podziału i barierą w powszechnym korzystaniu z nowych technologii informacyjno-komunikacyjnych nie jest brak dostępu do komputerów i Internetu, lecz brak motywacji, wiedzy i umiejętności korzystania z tychże. W Polsce rośnie podział cyfrowy, tj. różnice między osobami odnajdującymi się

⁴⁴⁾ D. Batorski, *Wykluczenie cyfrowe w Polsce*, Studia Biura Analiz Sejmowych, Warszawa 2009. Europejska Agenda Cyfrowa zakłada, że do 2020 r. wszyscy Europejczycy będą mieli dostęp do Internetu o przepustowości przekraczającej 30 Mb/s.

w medialnym, cyfrowym świecie – młodszymi, lepiej wykształconymi, mieszkającymi w większych miastach – a osobami pozbawionymi dostępu, ale przede wszystkim kompetencji pozwalających im korzystać z dostępnego sprzętu⁴⁵⁾.

Problem wykluczenia części społeczeństwa dotyczy także sposobu odbioru telewizji. W 2009 r. 36,6% gospodarstw odbierało programy wyłącznie za pomocą anteny „eterowej”⁴⁶⁾. Z usług telewizji kablowych korzysta około 35% gospodarstw domowych, a 29% gospodarstw korzystało z indywidualnej anteny satelitarnej. Oznacza to, że co najmniej 10–12 mln osób ma dostęp wyłącznie do kilku uniwersalnych programów telewizyjnych.

Obszar IV. Potencjał kulturowy i kreatywny

Znaczenie kultury dla rozwoju i jakości kapitału społecznego jest wielopoziomowe: z jednej strony kultura warunkuje zachowania i postawy, ustanawia kody i sposoby komunikowania oraz organizacji społeczeństwa, z drugiej zaś stanowi zasób materialnych i niematerialnych dóbr, które stanowią fundament tożsamości. Ważnymi elementami są również twórczość i kreatywność. Potencjał kulturowy determinuje sposoby podejmowania decyzji, umożliwia atmosferę otwartości i wzajemnego zaufania, z kolei uruchomienie potencjału kreatywnego wpływa na rozwój społeczny i gospodarczy.

Tożsamość jako dziedziczone normy i wzory zachowań

W polskim społeczeństwie dominuje struktura z silnie zakodowanymi wzorami ról społecznych, które cechuje duża wzajemna nieufność. Większość Polaków czuje najsilniejszy związek ze społecznością lokalną, jednak zwiększa się odsetek osób deklarujących wyższy poziom identyfikacji grupowej, odwołujący się do wspólnoty narodowej i europejskiej. Wyniki badania CBOS wskazują „dwa modele samoidentyfikacji Polaków: jeden bliższy tożsamości związanej ze społecznością lokalną i regionem, krainą, drugi bliższy tożsamości ogólnonarodowej oraz europejskiej. Pierwszy model częściej reprezentują respondenci starsi, słabiej wykształceni, ubożsi, zamieszkujący wsie i małe miasta, natomiast drugi ludzie młodszy, mieszkańcy dużych miast, dobrze wykształceni, stosunkowo zamożni”⁴⁷⁾.

Dziedzictwo kulturowe jako zasób umożliwiający budowanie i utrwalanie wspólnej tożsamości, a także rozwijanie potencjału kreatywnego, jest kluczowym elementem potencjału kulturowego. Stanowi przedmiot ochrony oraz potencjał, który powinien zostać wykorzystany dla obecnego i przyszłego rozwoju. Obejmuje ono materialne dobra kultury, naszą pamięć i tożsamość. Odzwierciedla zarówno stosunek społeczeństwa do świata wartości, jak i sam proces reinterpretacji tych wartości. Wskazuje się na przewagi konkurencyjne wynikające nie tylko z lepszej rozpoznawalności miejsc dziedzictwa, ale z atrakcyjności turystycznej miast historycznych i wpływu dziedzictwa kulturowego na jakość życia. Rozumienie roli i znaczenia dziedzictwa kulturowego zmienia się dynamicznie pod wpływem przemian społecznych, kulturowych, ekonomicznych i technologicznych.

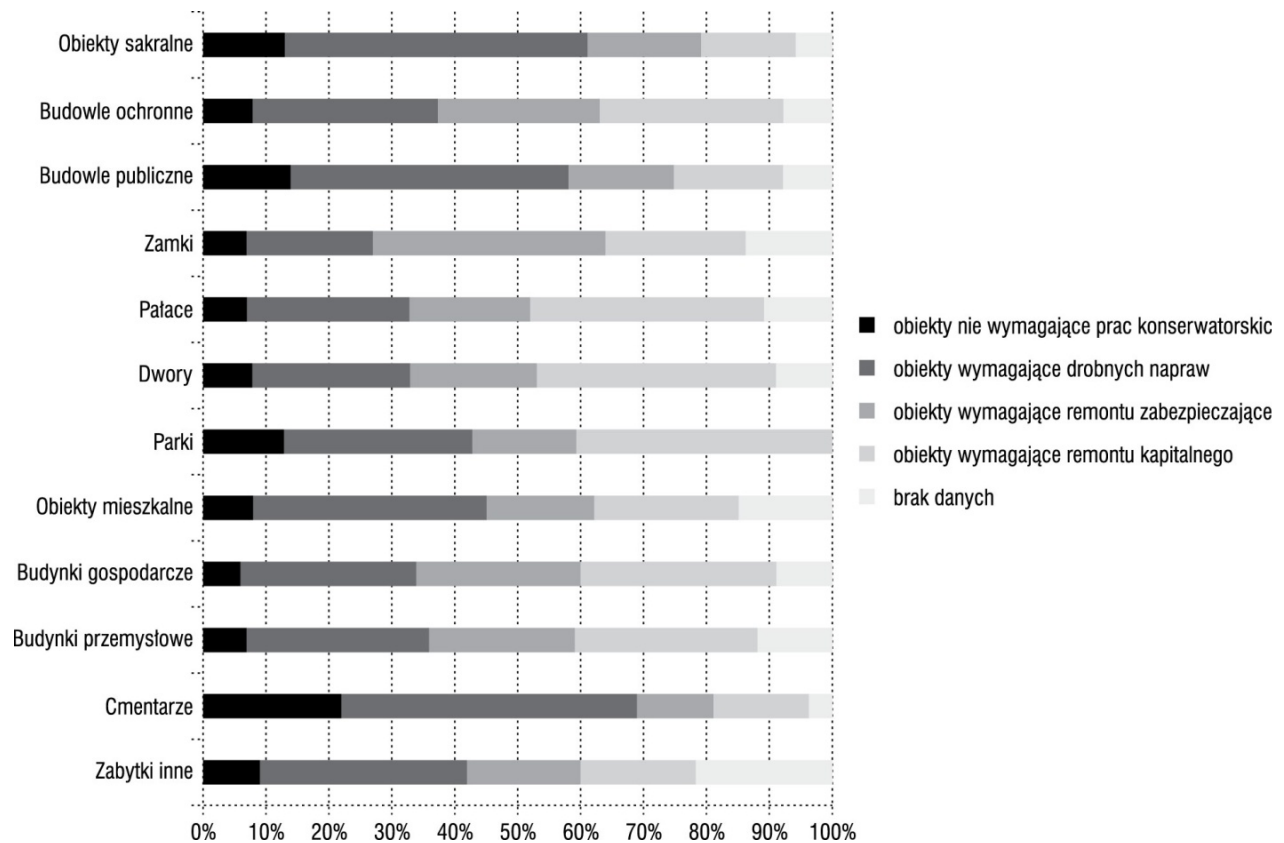
⁴⁵⁾ Raport *Polska 2030*, s. 152.

⁴⁶⁾ Dane Millward Brown SMG/KRC. Według CBOS (badania z grudnia 2009 r. *Identyfikacja i analiza grup społecznych zagrożonych wykluczeniem społecznym pod kątem skutecznych instrumentów dotarcia do nich w związku z planowaną ogólnopolską kampanią informacyjno-edukacyjną związaną z procesem cyfryzacji nadawania programów telewizyjnych*) – liczba ta przekracza 39%.

⁴⁷⁾ *Samoidentyfikacja i duma narodowa Polaków*, CBOS, 2004.

Na Liście Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO znajduje się 13 polskich zespołów dóbr⁴⁸⁾. Są to obiekty o wybitnym znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego i historycznego Polski i świata. Nie jest to oczywiście jedyne dziedzictwo materialne ważne dla polskiej tożsamości. Niestety większość polskich zabytków znajduje się w złym stanie i wymaga prac remontowych.

Rysunek 4. Zabytki nieruchomości według rodzajów i zakresu potrzebnych prac remontowych

Źródło: opracowanie danych na podstawie: J. Purchla, Raport o systemie ochrony dziedzictwa kulturowego, 2009.

Zasoby kulturowe

Ważnym elementem materialnego zasobu kulturowego są zbiory obiektów ruchomych, gromadzonych w takich instytucjach jak biblioteki i muzea, a także same obiekty instytucji kultury: teatry, filharmonie i sale koncertowe, domy kultury, biblioteki i muzea. Ich wykorzystanie zależy od szeregu czynników wewnętrznych i zewnętrznych oraz celów, jakie są im stawiane przez społeczeństwo.

Domy kultury i biblioteki stanowią najbardziej rozwiniętą sieć instytucji kulturalnych w Polsce. Mają one niezwykle istotne znaczenie dla rozwoju kapitału społecznego na poziomie lokalnym – zarówno z perspektywy potencjału kulturowego, jak i potencjału społecznego. Polska sieć bibliotek należy do jednej z najbardziej rozbudowanych w Europie⁴⁹⁾.

⁴⁸⁾ Należą do nich: Stare Miasto w Krakowie, kopalnia soli w Wieliczce, Stare Miasto w Warszawie, niemiecki nazistowski obóz koncentracyjny i zagłady obóz Auschwitz-Birkenau, Puszcza Białowieska, Stare Miasto w Zamościu, średniowieczny zespół miejski Torunia, zamek krzyżacki w Malborku, Kalwaria Zebrzydowska, Kościoły Pokoju w Jaworze i Świdnicy, drewniane kościoły południowej Małopolski, Park Mużakowski i Hala Stulecia we Wrocławiu.

⁴⁹⁾ ESPON, 2006.

Mimo rozbudowanej sieci instytucji upowszechniania kultury problemem jest ich niedoinwestowanie i brak reformy systemu zarządzania na poziomie lokalnym. Obecność i działalność organizacji pozarządowych uzupełnia, a czasem zastępuje, działalność instytucji i efektywnie odpowiada na potrzeby mieszkańców — integruje i angażuje lokalną społeczność oraz pozwala na realizację potencjału twórczego. Coraz częściej działaniom kulturalnym towarzyszą przedsięwzięcia partnerskie, czego przykładem jest próba instytucjonalnej modernizacji systemu bibliotecznego – Program Rozwoju Bibliotek oraz programy cyfryzacji bibliotek.

Digitalizacja

Digitalizacja jest obecnie kluczowym procesem służącym rozwojowi kraju, ponieważ stwarza szansę przetrwania dla części zasobów dziedzictwa, zwiększa efektywność dostępu do tych zasobów, przez co sprzyja aktualnej twórczości kulturowej i rozwojowi potencjału kreatywnego. Projekty cyfryzacji zasobów należy rozpatrywać także w szerszym kontekście z uwzględnieniem podobnych wysiłków podejmowanych na poziomie europejskim (np. projekt Europeana) i globalnym (np. projekt Google mający na celu cyfryzację całego światowego dziedzictwa bibliotecznego).

Promocja kultury polskiej i Polski przez kulturę

Intensyfikacja promocji Polski przez kulturę nabrała znaczenia w latach 2000–2004 w procesie integracji z Unią Europejską. Wizerunek kraju oraz siła i atrakcyjność jego marki stały się tak samo istotnym zasobem i polem konkurencji jak zasoby naturalne, infrastruktura czy kwalifikacje siły roboczej. Wiele badań potwierdza bezpośredni wpływ bogactwa oferty kulturalnej danego kraju na decyzje inwestycyjne zagranicznych przedsiębiorców⁵⁰. To kultura decyduje często o wizerunku kraju, a jej promocja jest jednym z najważniejszych narzędzi dyplomacji publicznej.

Działające na terenie kraju instytuty branżowe o bardzo wysokim poziomie merytorycznym i artystycznym oraz rozwijająca się sieć organizacji pozarządowych zajmujących się działalnością kulturalną za granicą są znakomitym zapleczem do kreowania produktów kultury oraz realizacji promocji Polski przez kulturę na świecie. Infrastruktura placówek zagranicznych MSZ oraz podległe i nadzorowane przez MKiDN: Instytut Adama Mickiewicza oraz Międzynarodowe Centrum Kultury, Polski Instytut Sztuki Filmowej oraz Instytut Książki są narzędziami promocji polskiej kultury za granicą.

Finansowanie kultury

Finansowanie kultury jest jednym z zadań własnych gmin, wobec których rola państwa ogranicza się do stosowania zasady pomocniczości⁵¹. W konsekwencji reformy administracyjnej z 1998 r. nastąpiła zmiana struktury organizowania i finansowania kultury, skutkująca zwiększeniem zaangażowania środków ze strony jednostek samorządu terytorialnego. Od 2006 r. można obserwować dynamiczny wzrost realnych wydatków gospodarstw domowych na kulturę, co wynika ze wzrostu ich dochodów. Wartość całkowitych wydatków na kulturę jest skorelowana ze wzrostem PKB, co oznacza, że wobec spowolnienia gospodarczego obserwuje się zmniejszenie dynamiki finansowania kultury. W latach 1999–2009 odsetek wydatków na kulturę w wartości całkowitych wydatków budżetu państwa wahał się i w 2009 r. wyniósł 0,73%⁵². W tym samym roku JST przeznaczyły 6,35 mld zł na kulturę i ochronę

⁵⁰ Raport Ernst and Young pt. *Reinventing European growth. Ernst & Young's 2009 European attractiveness survey*.

⁵¹ Źródła finansowania kultury w Polsce można zatem podzielić na następujące grupy: środki publiczne, w szczególności wydatki z budżetu państwa realizowane przez MKiDN, wydatki w ramach państwowych funduszy celowych, tj. Funduszu Promocji Kultury oraz Funduszu Promocji Twórczości, a także środki Polskiego Instytutu Sztuki Filmowej, wydatki jednostek samorządu terytorialnego; fundusze zagraniczne (fundusze strukturalne, Fundusz Spójności, granty blokowe w ramach Mechanizmu Finansowego, Europejskiego Obszaru Gospodarczego i Norweskiego Mechanizmu Finansowego); środki prywatne (w tym wydatki gospodarstw domowych, darowizny i in.).

⁵² Finansowanie kultury i zarządzanie instytucjami kultury, Raport o stanie kultury 2009.

dziedzictwa narodowego. Największy udział w wydatkach JST mają gminy łącznie z miastami na prawach powiatu, które obecnie dają około 74% środków. Udział jednostek samorządowych szczebla wojewódzkiego kształtuje się w granicach 25%. Analizując wydatki gmin na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego, zaobserwować można analogiczny podział jak w przypadku aktywności organizacji pożytku publicznego. Polska centralna i wschodnia wypada gorzej niż pozostałe regiony⁵³⁾.

Uczestnictwo w kulturze

Uczestnictwo w kulturze to jeden z kluczowych aspektów rozwoju potencjału kulturowego. Wyniki badań dotyczących sposobów spędzania czasu wolnego pokazują, że dorośli mieszkańcy polskiego miasta najchętniej słucha radia (68%) i ogląda filmy w TV/DVD (64%) oraz korzysta z Internetu (59%). Przeważa biernie uczestnictwo w kulturze, gdyż zdecydowana większość nie zajmuje się twórczością amatorską (92%)⁵⁴⁾.

Jak wynika również z badań ogólnopolskich, dzieci mają świadomość, że są bardziej „nowoczesne” od rodziców. 47% z nich twierdzi, że częściej korzysta z Internetu niż rodzice. 35% żywi przekonanie, że jest w stanie robić jednocześnie więcej rzeczy (np. oglądać telewizję i grać na komputerze). 25% uważa, że uczy się szybciej niż rodzice, a 22% sądzi, że jest od rodziców bardziej kreatywna⁵⁵⁾. Badania przeprowadzone wśród młodzieży licealnej potwierdzają, że sposób korzystania z nowych mediów jest cechą odróżniającą ludzi młodych od pokolenia dorosłych (rodziców, nauczycieli)⁵⁶⁾. Obraz uzyskany za pomocą statystyk uzależnia wzory uczestnictwa w kulturze od czynników demograficznych, geograficznych, ekonomicznych, edukacyjnych i technologicznych. Nowe formy uczestnictwa pozytywnie wiążą się bowiem z innymi formami aktywnego uczestnictwa w kulturze.

Istotne zagrożenie rozwoju, spójności społecznej i wykorzystania potencjału tkwiącego w kulturze stanowi wykluczenie z dostępu do kultury, a także z uczestnictwa w kulturze. Dostęp do kultury oznacza tu zarówno fizyczną możliwość odwiedzenia muzeum, teatru, kina czy biblioteki, jak również dostęp do zasobów kulturowych przez Internet. Uczestnictwo odnosi się zarówno do biernych, jak i aktywnych form zaangażowania w wydarzenia kulturalne. Wskazując na przyczyny wykluczeń z kultury, wymienia się czynniki: ekonomiczne, czasowe i przestrzenno-geograficzne. Coraz częściej wskazuje się na równie istotną rolę jakości oferty kulturalnej oraz aspiracji kulturowych obywateli i zmian stylu życia. Podobnie jak w przypadku innych sfer społecznej aktywności, wykluczeniem zagrożone są głównie grupy i środowiska ubogie, o niskim wykształceniu i statusie społecznym. Dostęp do oferty kulturalnej jest zróżnicowany zarówno na płaszczyźnie miasto-wieś, jak i w rozkładzie regionalnym. Zarówno oferta kulturalna, jak i infrastruktura kultury w miastach jest dużo bardziej rozwinięta i zróżnicowana. Z kolei w wielu rejonach kraju charakterystyczny jest niski poziom aktywności kulturalnej i ograniczenia w dostępności kultury⁵⁷⁾.

Potencjał kreatywny

Potencjał kreatywny nie jest zasobem, który należy do jednostek, instytucji, organizacji czy firm, ale jest raczej specyficznym systemem powiązań między nimi, sprzyjającym tworzeniu rzeczy nowych, oryginalnych i innowacyjnych. Kreatywność, zazwyczaj postrzegana jako unikalna własność, którą

⁵³⁾ Wydatki gmin i miast na prawach powiatu na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego na jednego mieszkańca w roku 2008, Moja Polis.

⁵⁴⁾ Raport z badań *Spędzanie czasu wolnego i korzystanie z nowych technologii przez mieszkańców Wrocławia w wieku 26–49 lat oraz dzieci w wieku 12 lat i poniżej z Wrocławia*, IMAS International dla Miejskiej Biblioteki Publicznej we Wrocławiu, 2009.

⁵⁵⁾ *Pokolenie XD, Badania europejskiej młodzieży przeprowadzone przez Disneya dla projektu Disney XD*, styczeń 2010.

⁵⁶⁾ M. Filiciak, M. Danielewicz, M. Halawa, P. Mazurek, A. Nowotny, *Młodzi i media. Nowe media a uczestnictwo młodych Polaków w kulturze*, Raport Centrum Badań nad Kulturą Popularną SWPS, 2010.

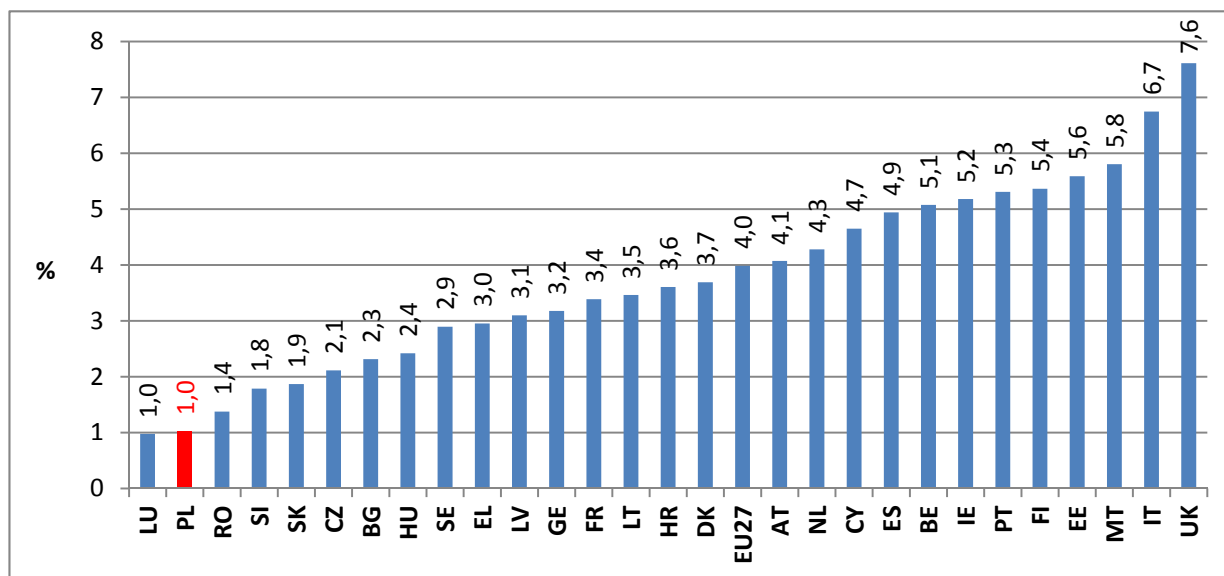
⁵⁷⁾ W. Burszta i in., *Raport o stanie i zróżnicowaniach kultury miejskiej*, 2009.

dysponują pewne (wyjątkowe) jednostki, nie tylko rodzi się, ale może stać się produktywna (w sensie zarówno kulturowym, jak i ekonomicznym) dopiero w obrębie sprzyjających jej sieci stosunków społecznych, powiązań, zależności. W praktyce oznacza to, iż potencjał kreatywny może zostać uruchomiony tylko w takich kontekstach, które są otwarte zarówno na rzeczy nowe i innowacyjne, jak i zdolne do ich zaabsorbowania oraz wykorzystywania jako środków adaptacji. Twórczość indywidualna jest składnikiem koniecznym, lecz niewystarczającym do budowy społecznego potencjału kreatywnego, a sam potencjał nie wystarcza do rozwoju gospodarki.

Podejmowane są próby tworzenia syntetycznych miar poziomu kreatywności: Europejski Indeks Kreatywności (EIK) lub tzw. 3T Richarda Floridy (talent, tolerancja, technologia). W warunkach polskich obliczenie wskaźników talentu, tolerancji i technologii potwierdza główną tezę Floridy, że te właśnie czynniki korelują z szansami rozwojowymi regionów⁵⁸). Najlepiej rozwinięte w Polsce Mazowsze (de facto Warszawa) ma najwyższe wskaźniki 3T, zaś regiony najslabiej rozwinięte mają najniższy poziom tych wskaźników. Badania europejskie prowadzone w ramach EIK dają Polsce pozycję w grupie „umiarkowanych innowatorów” oraz jedno z ostatnich miejsc w rankingu europejskim⁵⁹).

Barierą rozwoju nowoczesnych przemysłów kultury i przemysłów kreatywnych może być także słaba podaż pracowników o wykształceniu artystycznym. Udział studentów kierunków artystycznych w ogólnej puli studiujących należy do najniższych w Europie.

Rysunek 5. Studenci sztuki jako % studentów, 2010⁶⁰

Źródło: Opr. własne na podstawie: Eurostat, *Graduates in ISCED 3 to 6 by field of education and sex, educ_grad5*.

System kształcenia artystycznego ze względu na swój wszechstronny charakter jest ważnym elementem potencjału kulturowego i kreatywnego. Obecnie w Polsce obok kształcenia artystycznego na poziomie podstawowym, średnim i wyższym powstają też kierunki zaliczane do sektora

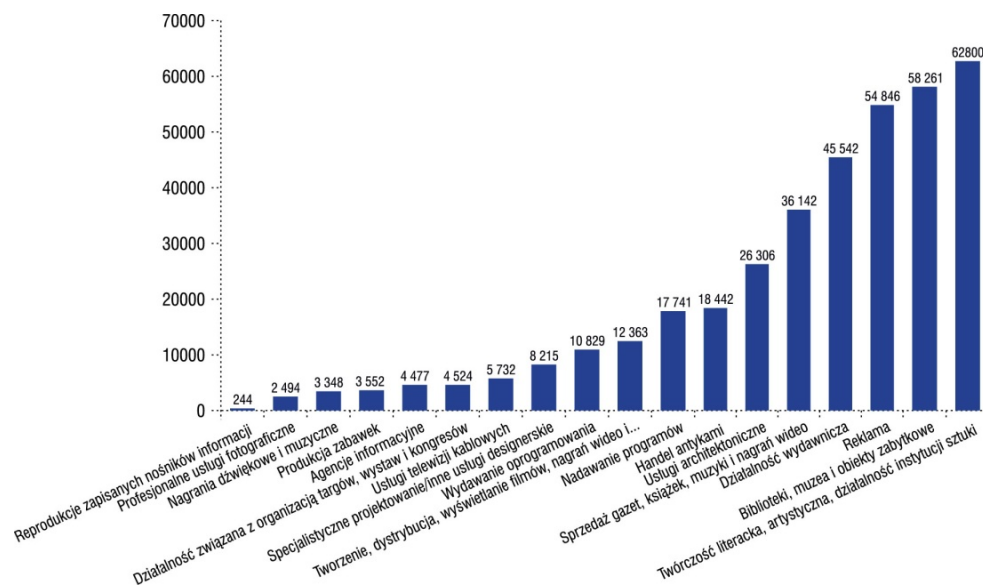
⁵⁸) K. Klincewicz, *Innowacyjność, talent i tolerancja w polskich regionach*, w: A. Jasiński (red.), *Innowacyjność polskiej gospodarki po przystąpieniu do Unii Europejskiej*, Warszawa 2010.

⁵⁹) European Innovation Scoreboard, 2009.

⁶⁰) Dane źródłowe dla Francji za rok 2009.

kreatywnego (np. wzornictwo) na uczelniach nieartystycznych. Obserwuje się jednak brak współpracy między różnymi uczelniami kształcącymi przyszłych pracowników sektora kreatywnego.

Rysunek 6. Zatrudnienie w sektorze kultury i sektorze kreatywnym według branż w 2008 r. (w tysiącach osób)

Źródło: Raport IBS Znaczenie gospodarcze przemysłów kultury – wstęp do analizy problemu, 2010

Analiza udziału sektora kultury i kreatywności w gospodarce wskazuje, że w przypadku Polski jest on podobny do udziałów, jaki mają sektory kultury krajów o podobnym poziomie rozwoju⁶¹). Dominującą rolę w strukturze zatrudnienia odgrywały sekcje związane z twórczością artystyczną i literacką oraz instytucjami kulturalnymi, takimi jak biblioteki, muzea, teatry i galerie. Największą, z perspektywy wartości dodanej, staje się działalność reklamowa, która odpowiada za około 20% produktu i 15% miejsc pracy w przemysłach kreatywnych. Łącznie z dwiema największymi kategoriami kulturowymi – działalnością wydawniczą i nadawaniem programów – w branży tej wytworzono ponad 50% wartości dodanej przemysłów kreatywnych.

Ujęcie przestrzenne ujawnia zróżnicowanie regionalne Polski. W 2008 r. znaczenie gospodarcze zarówno sektora kultury, jak i przemysłów kreatywnych było największe w najbardziej rozwiniętych regionach (województwach mazowieckim, pomorskim, dolnośląskim i śląskim), gdzie udział tego sektora był wyraźnie wyższy niż w innych regionach kraju⁶²).

⁶¹) H. Kern (ed.), *The Economy of Culture in Europe*, KEA Economy Affairs, 2006.

⁶²) Por. P. Lewandowski, J. Mućk, Ł. Skrok *Znaczenie gospodarcze przemysłów kultury – wstęp do analizy problemu*, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa, 2010, s. 51–55.

Analiza SWOT kapitału społecznego w Polsce – podsumowanie diagnozy

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • Wzrost wykształcenia i zamożności obywateli • Wysokie aspiracje edukacyjne i wysoka aktywność edukacyjna młodych • Duży dostęp do informacji i zasobów sieciowych • Znaczna skłonność do przedsiębiorczości i powszechna zaradność • Duża otwartość młodych odbiorców na nowe techniki przekazu medialnego • Aktywny sektor organizacji pozarządowych • Bogate zasoby kulturowe 	<ul style="list-style-type: none"> • Niski poziom zaufania społecznego • Przewaga postaw indywidualistycznych nad zachowaniami prospołecznymi • Nieumiejętność współpracy między podmiotami różnych sektorów • Nieumiejętność wykorzystania potencjału instytucji publicznych • Niski poziom dialogu obywatelskiego i debaty publicznej • Brak spójnego systemu rozwijania kompetencji społecznych na wszystkich etapach życia • Niesprzyjające dla rozwoju przemysłów kreatywnych otoczenie instytucjonalne • Brak mechanizmów monitorowania kondycji kapitału społecznego • Niski poziom kompetencji medialnych, cyfrowych i językowych • Dysproporcje w dostępie do edukacji, w tym obywatelskiej, cyfrowej, kulturalnej
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • Docenienie znaczenia kapitału społecznego dla rozwoju kraju w polityce publicznej • Rosnący kapitał intelektualny • Integracja europejska • Rosnąca mobilność w sferze edukacji, kultury, nauki • Rosnąca świadomość roli kultury w życiu społeczno-gospodarczym • Rosnące zaangażowanie obywatelskie w sektorze kultury — podpisanie Paktu dla Kultury • Rozwijające się systemy wsparcia w sektorze kultury, w tym inwestycje • Rozwój społeczeństwa informacyjnego oraz postępująca cyfryzacja, w tym mediów i zasobów dziedzictwa kulturowego • Zmiany wzorców uczestnictwa w życiu społecznym sprzyjające partycypacji i współdziałaniu • Rozwój infrastruktury przestrzeni publicznej • Możliwość korzystania ze środków europejskich i innych źródeł finansowania • Chęć działania dla dobra wspólnego • Rosnąca zdolność do zmian i podejmowania ryzyka 	<ul style="list-style-type: none"> • Brak powszechnej świadomości znaczenia kapitału społecznego dla rozwoju kraju • Niedostosowanie oferty kulturalnej do zmieniających się wzorców spędzania czasu wolnego • Powolne zmiany w systemie edukacji (dzieci, młodzieży, nauczycieli) • Negatywnie wpływające na rozwój kapitału społecznego skutki kryzysu gospodarczego • Uzależnienie organizacji pozarządowych od środków publicznych i ich niezdolność do generowania własnych środków • Wciąż niska spójność działań promujących Polskę i polską kulturę na arenie międzynarodowej – brak efektu synergii w tym obszarze • Wykluczenie społeczne, w tym: kompetencyjne, kulturowe, cyfrowe i terytorialne • Zbyt niska świadomość wagi szeroko rozumianej innowacyjności jako jednego z kluczowych czynników rozwoju kapitału społecznego

Na podstawie przeprowadzonych analiz można sformułować następujące **wyzwania rozwojowe** dla polityki publicznej w zakresie wzmocnienia kapitału społecznego w Polsce do 2020 r.:

- a) zwiększenie powszechnej świadomości znaczenia kapitału społecznego dla rozwoju kraju,
- b) podniesienie poziomu kompetencji sprzyjających rozwojowi kapitału społecznego,
- c) zwiększenie aktywności i partycypacji społecznej,
- d) poprawa komunikacji społecznej i wymiany wiedzy,
- e) poprawa wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego w budowaniu kapitału społecznego.

Przedstawione wyzwania skorelowane są z obszarami diagnozy kapitału społecznego, celem strategicznym oraz czterema celami szczegółowymi.

IV. Wyzwania i trendy rozwojowe dla kapitału społecznego

1. Tło historyczne

Zagadnienie poziomu kapitału społecznego w Polsce należy rozpatrywać przede wszystkim w kontekście historycznym. Z jednej strony realny socjalizm pozwalał na rozwój kapitału przetrwania – opresja i ciągły brak podstawowych dóbr sprzyjały społecznej mobilizacji i współdziałaniu o szczególnej strukturze, tworzonej w opozycji do istniejącego systemu i jego patologii, z drugiej doprowadził do likwidacji sfery oddolnych inicjatyw obywatelskich. Rodzina stała się miejscem ucieczki od nieakceptowanych realiów politycznych, a przez to miejscem zamkniętym i społecznie odizolowanym⁶³⁾. Po transformacji nie zaobserwowano intensyfikacji inicjatyw społeczeństwa obywatelskiego, w skali porównywalnej do rozwiniętych społeczeństw Zachodu. Jednocześnie nie rozwinęła się struktura uogólnionego zaufania społecznego ani też nie poprawiło się w istotnym stopniu zaufanie do instytucji publicznych. Tempo transformacji powodowało, iż zarówno pod względem osobistym, jak i gospodarczym optymalne strategie rozwoju polegały na pełnym wykorzystaniu istniejących struktur kapitału społecznego i inwestowaniu w czynniki wzrostu o najszybszym tempie zwrotu.

Przekształcająca się do systemu wolnorynkowego gospodarka odwoływała się do przedsiębiorczości indywidualnej i rodzinnej, opartej na małych i średnich przedsiębiorstwach. Czynnikiem najważniejszym okazały się rezerwy pracy oraz kapitał ludzki. Upowszechnienie kształcenia na poziomie wyższym spowodowało, że wynikająca z wykształcenia przewaga konkurencyjna na rynku pracy zaczęła maleć. Aspiracje do wyższego wykształcenia osiągnęły apogeum w 2008 r., od tego czasu odsetek młodzieży planującej studia na poziomie wyższym zaczął maleć⁶⁴⁾. Prosta inwestycja w kapitał ludzki przestała być z punktu widzenia jednostek kluczowym czynnikiem różnicującym na rynku pracy, a z punktu widzenia systemu gospodarczego najważniejszym czynnikiem wzrostu produktywności. Potrzebny okazuje się potencjał zawarty w relacjach międzyludzkich – rozwojowa forma kapitału społecznego⁶⁵⁾. (→ **wskaźnik celu głównego SRKS**⁶⁶⁾).

2. Trendy rozwojowe

Kryzys społeczeństwa

Na naszych oczach społeczeństwo zmienia się. Miejsce dawnych struktur o tożsamości kształtowanej przez czynniki ekonomiczne i polityczne (np. tradycyjne klasy społeczne) wypełnia zindywidualizowana wielość, w której najważniejszym źródłem tożsamości indywidualnych i grupowych staje się kultura⁶⁷⁾.

W społeczeństwie głównym sposobem koordynacji działań i tworzenia więzi (a więc także kapitału społecznego) są procesy komunikowania za pośrednictwem mediów. Kompetencje kulturowe stają się kluczowym czynnikiem gwarantującym udaną komunikację.

Jednak zarówno rozwój mediów i ich infrastruktury, jak i rozwój kultury odbywa się w kontekście dominującej roli gospodarki, która wkracza w sferę ludzkiego komunikowania przez instytucje

⁶³⁾ Zob. P. Sztompka, *Socjologia*, Kraków 2005.

⁶⁴⁾ *Młodzież 2010*, Opinie i diagnozy nr 19, CBOS, Warszawa 2011.

⁶⁵⁾ Polega ona, jak piszą autorzy raportu „Polska 2030”, „na zdolności ludzi do ufania sobie we wszystkich wymiarach życia – począwszy od zaufania między jednostkami po zaufanie obywateli do infrastruktury instytucjonalnej państwa”.

⁶⁶⁾ *Poziom uogólnionego zaufania Polaków*.

⁶⁷⁾ A. Touraine, *Un nouveau paradigme*, Paris 2005.

wolnego rynku. Wielu badaczy niepokoi się, że taka sytuacja prowadzi do odpersonalizowania więzi społecznych. Inni dostrzegają jednak, że równolegle rozwijają się nowe formy tworzenia więzi i struktur. Powstają one w sposób zrjonalizowany, z udziałem mediów, służą jednak rozwojowi form wytwarzania dóbr i usług poza logiką rynku, w ramach tzw. modeli społecznej produkcji niekomercyjnej⁶⁸⁾.

Tworzeniu kapitału społecznego, to jest poprawie zaufania do instytucji publicznych, a także tworzeniu więzi między zaangażowanymi obywatelami, sprzyja modernizacja państwa przez włączanie obywateli i społeczeństwa do procesów tworzenia wiedzy społecznej i projektowania rozwiązań oraz polityk w ramach modeli Otwartego Rządzenia (Open Government) lub Rządzenia 2.0 (Government 2.0).

Rewolucja w kulturze

Kultura z jednej strony staje się kluczową sferą ludzkiego życia, o decydującym wpływie na kształtowanie indywidualnych i zbiorowych tożsamości oraz o coraz większym znaczeniu dla wzmacniania produktywnego potencjału społeczeństw. Z drugiej strony jest przestrzenią gwałtownych przemian, wynikających ze zmian gospodarczych, społecznych i technologicznych, a w szczególności z rozwoju mediów cyfrowych. W rezultacie tradycyjny ład normatywny, opierający się m.in. na podziale na kulturę wysoką i niską, ulega erozji. Odhierarchizowana przestrzeń kultury staje się obszarem olbrzymiego eksperymentu społecznego, gdzie wraz z rozwojem nowych, zapośredniczonych medialnie form tworzenia i uczestnictwa powstają nowe formy organizacji społecznej. Przestrzeń kultury staje się przestrzenią nie tylko tworzenia, lecz także innowacji o charakterze gospodarczym i społecznym. Wzrost znaczenia kultury związany jest również ze zmieniającą się rolą takich instytucji jak szkoła⁶⁹⁾.

Analiza form uczestnictwa Polaków w kulturze ujawnia zjawiska zarówno pozytywne, jak i negatywne z punktu widzenia kapitału społecznego. Większość dostępnych badań wskazuje na pozytywne korelacje między aktywnością w Internecie a wielkością kapitału społecznego. Uczestnicy kultury cyfrowej, w głównej mierze ludzie młodzi, korzystają w pełni z możliwości stwarzanych przez partycypacyjny, komunikacyjny i włączający charakter nowych mediów (→ **wskaźniki celu 3 SRKS**⁷⁰⁾). Spektakularnym przykładem jest polska edycja Wikipedii znajdująca się w ścisłej światowej czołówce pod względem liczby haseł i obserwowanej aktywności. Równocześnie jednak zmniejsza się uczestnictwo w innych formach kultury: maleje czytelnictwo, zmniejsza się także liczba osób uczęszczających do kin (mimo wzrostu sprzedanej liczby biletów) (→ **wskaźnik celu 4 SRKS**⁷¹⁾).

Kultura i uczestnictwo w niej zawsze były sferą społecznego różnicowania. W chwili obecnej oś podziału biegnie wzdłuż form uczestnictwa: z jednej strony rośnie rzesza osób ograniczających się do biernej konsumpcji kultury w najprostszym wydaniu, tj. zapośredniczonym przez telewizję, co nie sprzyja wzrostowi kapitału społecznego. Z drugiej strony powstaje grupa coraz bardziej wyrafinowanych, aktywnych uczestników, którzy wraz z kompetencjami kulturowymi budują także kapitał społeczny.

⁶⁸⁾ Y. Benkler, *Bogactwo sieci*, przekł. R. Próchniak, Warszawa 2008.

⁶⁹⁾ *Les ecoles et leur societes*, Paris 2010.

⁷⁰⁾ *Odsetek Polaków wykorzystujących Internet jako narzędzie komunikacji społecznej*.

⁷¹⁾ *Odsetek Polaków uczestniczących w wybranych obszarach kultury*.

Ożywienie debaty publicznej

Istotnym, niezwykle pozytywnym symptomem dla perspektyw rozwoju kapitału społecznego jest ożywienie społeczne, którego powodem jest rosnąca zbiorowa troska o kulturę. Eliminacje do tytułu Europejskiej Stolicy Kultury 2016, Ruch społeczny Obywatele Kultury czy Polskie Forum Obywatelskie to tylko kilka przykładów spontanicznej społecznej aktywności, w wyniku której odtwarza się autentyczna sfera publiczna, przestrzeń poważnej debaty o sprawach publicznych. Przejawem tego świadomego obywatelskiego działania są konkretne efekty: *Pakt dla kultury*⁷²⁾ (skala ogólnokrajowa) czy zaangażowanie w tworzenie programów rozwoju metropolitalnego (np. tworzenie Programu Rozwoju Kultury w Warszawie w sposób partycypacyjny) (→ **wskaźniki celu 2 SRKS**).

Sygnaly te sugerują, że kultura może być w Polsce bardzo ważną sferą tworzenia kapitału społecznego, pod warunkiem odpowiedniej stymulacji ujawnionego spontanicznie potencjału (→ **wskaźnik celu głównego SRKS oraz wskaźnik celu 1 SRKS**).

Wzrost znaczenia kobiet

Kryzys roku 2008 i wieńcząca go recesja przyspieszyły ujawnienie globalnego trendu rozwijającego się od wielu dekad – wzrostu znaczenia kobiet w strukturze społecznej⁷³⁾. Zapoczątkowana w drugiej połowie XX w. postindustrialna transformacja gospodarki i związany z nią rozwój sektora usług wywołały wzrost popytu na pracę kobiet. Ich masowe wkroczenie na rynek pracy przyspieszyło faktyczną emancypację, zwiększyło autonomię i umożliwiło realizowanie indywidualnych strategii rozwojowych. Do najważniejszych należy zaliczyć inwestycje w kształcenie, w efekcie dziś we wszystkich krajach OECD, z wyjątkiem Japonii, kobiety dysponują większym kapitałem ludzkim niż mężczyźni. W świetle dalszej transformacji i dematerializacji gospodarki powoduje to, że są one coraz lepiej przygotowane nie tylko do podejmowania pracy w nowo powstających zawodach, lecz również do przejmowania ważnych pozycji w strukturze społecznej, z gospodarką i polityką włącznie.

W Polsce, podobnie jak w innych krajach OECD, widać wyraźnie rosnącą przewagę kobiet w zakresie kapitału ludzkiego. Świadomość własnego potencjału indywidualnego stała się powodem do mobilizacji społecznej, której spektakularnym przejawem jest Kongres Kobiet. Kongres i związane z nim oraz ruchami emancypacyjnymi inicjatywy składają się na ważny i trwały proces budowy kapitału społecznego w Polsce. Ze względu na emancypacyjny charakter tego procesu spodziewać się należy, że będzie on także istotnym źródłem innowacji społecznych, organizacyjnych i instytucjonalnych (ich tworzenie, obok przejmowania pozycji zdominowanych przez mężczyzn, będzie elementem strategii uzyskiwania wpływu na strukturę społeczną)⁷⁴⁾ (→ **wskaźniki celu 2 SRKS**).

Starzenie się społeczeństw

W najbliższych dziesięcioleciach pogłębi się proces starzenia społeczeństw europejskich. W Polsce według prognozy GUS za sprawą przewidywanej malejącej liczby urodzeń oraz wzrostu przeciętnego dalszego trwania życia odsetek osób w wieku 65+, który w 2010 r. wynosił 13,6%, wzrośnie do 23,2% w 2035 r.⁷⁵⁾ Ta zmiana demograficzna stawia społeczeństwo polskie przed istotnymi wyzwaniami, zarówno systemowymi, jak reforma systemu emerytalnego czy organizacja opieki nad osobami

⁷²⁾ *Pakt dla Kultury* — dokument został podpisany dnia 14 maja 2011 r. przez Premiera Donalda Tuska i ruch społeczny Obywateli Kultury, w obecności Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego Bogdana Zdrojewskiego i ministra w Kancelarii Prezesa Rady Ministrów Michała Boniego. Przygotowany i negocjowany był przez ruch Obywateli Kultury.

⁷³⁾ A. Touraine, *Le monde des femmes*, Paris 2006.

⁷⁴⁾ Tamże oraz R. Inglehart, P. Norris, *Rising Tide*, New York 2003.

⁷⁵⁾ W tym samym okresie odsetek osób najstarszych – w wieku 80 lat i więcej wzrośnie ponad dwukrotnie – z 3,5% do 7,2%.

⁷⁵⁾ *Prognoza ludności na lata 2008–2035* GUS, Warszawa 2009, s. 149 i n., s. 219.

najstarszymi, jak i społecznymi, jak aktywizacja społeczna osób w wieku emerytalnym. Ten ostatni cel wydaje się szczególnie istotny z uwagi na to, że – jak już wspomniano – omawiana grupa w mniejszym stopniu niż pozostali korzysta z nowych mediów, obejmujących coraz więcej wymiarów życia społecznego, a także, jak wskazują badania, poziom kapitału społecznego wśród tych osób jest nieco niższy niż przeciętny⁷⁶⁾. Skuteczne stawienie czoła tym wyzwaniom, uzyskanie aprobaty społecznej dla wdrażanych rozwiązań oraz zaangażowanie obywateli w ich realizację zależą będą m.in. od siły międzypokoleniowej solidarności oraz od poziomu kapitału społecznego.

Napływ imigrantów

W ostatnich latach problem integracji imigrantów ponownie stał się jednym z ważniejszych priorytetów w polityce UE. Jednym z istotnych tego wyrazów było ustanowienie przez Parlament Europejski i Radę Europy roku 2008 Europejskim Rokiem Dialogu Międzykulturowego. W społeczeństwach Europy Zachodniej proces integracji imigrantów jawi się jako istotny czynnik kształtujący poziom kapitału społecznego wspólnoty obywateli danego kraju, obustronne zrozumienie i szacunek dla odrębnych wartości i przekonań kulturowych warunkuje budowę wzajemnego zaufania oraz wolę i zdolność współpracy.

W Polsce od kilkunastu lat obserwujemy systematyczny wzrost napływu imigrantów. Dla przykładu w 1998 r. wojewodowie wydali około 5 tys. decyzji zezwalających cudzoziemcom na zamieszkanie w naszym kraju na czas oznaczony, natomiast 12 lat później takich decyzji było sześciokrotnie więcej⁷⁷⁾. Z drugiej jednak strony skala imigracji do naszego kraju pozostaje wciąż na stosunkowo niskim poziomie; nadal jesteśmy zdecydowanie mniej atrakcyjnym krajem docelowym dla przybyszów z krajów rozwijających się niż tradycyjne kraje migracyjne, takie jak np. Francja, Niemcy czy Wielka Brytania⁷⁸⁾. Według szacunków OECD w 2009 r. do Polski napłynęło 41,3 tys. obcokrajowców, niemal 15 razy mniej niż do Niemiec oraz ponad 10 razy mniej niż do Wielkiej Brytanii. Z tego względu wydaje się, że w perspektywie najbliższej dekady znaczenie procesu integracji nowo przybywających cudzoziemców – obecnie mniej istotne – będzie stopniowo rosło, wpływając w przyszłości także na poziom kapitału społecznego wśród ogółu obywateli. Oznacza to konieczność opracowania całościowego i elastycznego modelu polskiej polityki integracji cudzoziemców, której głównym celem będzie zapewnienie cudzoziemcowi legalnie przebywającemu w Polsce dostępu do usług, które pozwolą mu podejmować zatrudnienie oraz uzyskać samodzielność ekonomiczną, a także zachęcać do udziału w życiu publicznym, społecznym i kulturalnym kraju.

Podsumowanie

Na Polskę oddziałują globalne trendy, które kształtować będą przyszłość, ale ich wpływ na różne aspekty polskiego społeczeństwa nie jest jednoznaczny. Wzrost kapitału społecznego potrzebny jest nie tylko dla poprawy zdolności współpracy, lecz także dla zwiększenia innowacyjności polskiego społeczeństwa i gospodarki⁷⁹⁾, która z kolei w świetle współczesnych teorii wzrostu decyduje o konkurencyjności. Pozytywna zmiana jest możliwością, nie jest wszakże koniecznością, zależąca będzie od sumy indywidualnych wyborów Polaków jako pracowników, konsumentów, uczestników

⁷⁶⁾ Niższy odsetek osób ogólnie ufających innym zanotowano w grupie wiekowej 55–64 oraz wśród emerytów i rencistów, por. *Zaufanie Społeczne* Komunikat z badań, BS/29/2010, CBOS, Warszawa 2010, s. 6.

⁷⁷⁾ Dane zaczerpnięte ze strony internetowej Urzędu do Spraw Cudzoziemców, por. <http://www.udsc.gov.pl/Zestawienia,roczne,233.html>.

⁷⁸⁾ Por. *Cudzoziemcy w Polsce*, Biuletyn nr 6, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, kwiecień 2008, s. 5 i 9, a także *Zapotrzebowanie na pracę obcokrajowców w Polsce. Próba analizy i wniosków dla polityki migracyjnej*, Instytut Spraw Publicznych, Krajowa Izba Gospodarcza, Warszawa 2005, s. 26.

⁷⁹⁾ A. Żołnierski, *Badanie kapitału społecznego i innowacyjności polskich przedsiębiorstw*, w druku.

kultury i obywateli. Wybory te jednak nie dokonują się w normatywnej próżni, przestrzeń wartości kształtowana jest przez kulturę, gospodarkę, przy istotnym udziale historii i polityki.

3. Opis wyzwań rozwojowych dla kapitału społecznego

a) Zwiększenie powszechnej świadomości znaczenia kapitału społecznego dla rozwoju kraju

Brak powszechnej świadomości, jak ważną rolę w rozwoju i odnoszeniu sukcesów – na gruncie zbiorowym, ale także jednostkowym – odgrywa kapitał społeczny, powoduje, iż w Polsce nad zachowaniami prospołecznymi ciągle dominują postawy indywidualistyczne.

Jak wynika z diagnozy, mimo przekonania o większej efektywności wspólnie podejmowanych działań, większość Polaków nie ufa sobie nawzajem i obawia się współpracy. Szczególnie niski poziom zaufania cechuje relacje między obywatelami a instytucjami⁸⁰. Zaufanie jest podstawą współdziałania w sferze relacji prywatnych, ale przynosi także wymierne efekty ekonomiczne w dziedzinie relacji formalnych, objętych kontraktem, regulacjami i przepisami⁸¹. Kapitał społeczny w Polsce przybiera najczęściej postać zamkniętych sieci społecznych, funkcjonujących w izolacji od instytucji i siebie nawzajem⁸². Tym samym przestrzeń relacji społecznych ulega fragmentacji, a społeczeństwo polskie wciąż nastawione jest raczej na przetrwanie i adaptację niż rozwój i innowacyjność. Warunkiem zmiany wzorców przetrwania i adaptacji na wzorec rozwojowy jest nie tylko podjęcie działań pozytywnie oddziałujących na poziom kapitału społecznego, ale też zwiększanie powszechnej świadomości w tym zakresie.

b) Podniesienie poziomu kompetencji sprzyjających rozwojowi kapitału społecznego

Postawy i kompetencje budujące kapitał społeczny, za które w niniejszej strategii uznano przede wszystkim **kooperatywność**, **komunikatywność** i **kreatywność**, warunkują zdolność do funkcjonowania w dynamicznie zmieniającej się dzisiaj rzeczywistości. Jak wynika z diagnozy, polskiemu społeczeństwu są one szczególnie potrzebne. Rozwijanie postaw i kompetencji społecznych powinno być jedną z horyzontalnych zasad systemu edukacyjnego. Niezbędna jest pełna realizacja do 2016 r. przygotowanej przez MEN podstawy programowej w zakresie edukacji obywatelskiej, kulturalnej i medialnej, przyczyniająca się do rzeczywistego nabywania postaw i kompetencji społecznych.

Podniesienie poziomu kompetencji rozwijających kapitał społeczny wymaga nie tylko modyfikacji programów i treści nauczania, ale również głębokich zmian w samym systemie edukacji. Szczególnie istotna jest w tym względzie poprawa systemu kształcenia nauczycieli i podniesienie prestiżu zawodu nauczyciela. Ważne jest także podnoszenie jakości szkolnictwa wyższego oraz dbanie o wysoką jakość badań naukowych, wiedza staje się bowiem podstawowym czynnikiem rozwoju społeczeństwa, a tym samym państwa i gospodarki. Istotne jest zatem inwestowanie w szeroko rozumianą politykę

⁸⁰ Zaufanie – w istocie oznaczające subiektywną pewność, że „inni” będą uwzględniali w swoich działaniach również moje, a nie tylko własne dobro (*encrusted interest*) – kryje w sobie cały szereg innych fundamentalnych wartości: otwartość, uczciwość, przestrzeganie reguł wzajemności, odpowiedzialność.

⁸¹ J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza społeczna 2009. Warunki i jakość życia Polaków*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2009.

⁸² Raport *Polska 2030*.

edukacyjną i naukową, która charakteryzuje się najwyższą stopą zwrotu, mimo że jest odłożona w czasie.

Postawy i kompetencje społeczne kształtują się nie tylko w systemie szkolnym, ale w różnych instytucjach i obszarach życia społecznego. W tym kontekście istotne jest usprawnienie procesu kształcenia liderów i animatorów społecznych. Efektem wzrostu poziomu wykształcenia społeczeństwa są wyższe aspiracje kulturalne, medialne i obywatelskie.

Stwarza to nowe rodzaje oczekiwań wobec instytucji edukacyjnych i kulturalnych, co wymaga nowego zdefiniowania zadań, wypracowania wzorów współpracy międzysektorowej, w poprzek podziałów branżowych, ale także geograficznych. Podjęcie współpracy między szkołami i przedszkolami, instytucjami społeczno-kulturalnymi, organizacjami pozarządowymi i animatorami, mające na celu wspieranie pozaformalnego kształcenia na rzecz edukacji obywatelskiej, kulturalnej i medialnej, jest jednym z podstawowych zadań w obrębie tego wyzwania.

c) Zwiększenie aktywności i partycypacji społecznej

Nadrzędną zasadą, na której powinny opierać się wszystkie działania związane z poprawą partycypacji społecznej, jest konstytucyjna **zasada subsydiarności**, mająca swoje odzwierciedlenie w zasadzie horyzontalnej Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego „partnerstwo i współdziałanie”. Zgodnie z nią państwo powinno tworzyć warunki rozwoju aktywności obywatelskiej i zwiększania wpływu obywateli na polityki publiczne, z poszanowaniem autonomii obywatelskiej i jej różnorodności w sferze działań i poglądów. Partnerstwo powinno opierać się na wzajemnym zaufaniu i budowaniu przejrzystych relacji na linii państwo – obywatel. Dlatego wyzwaniem dla polityki publicznej jest poprawa warunków służących zwiększaniu udziału obywateli w realizacji i kontroli działań administracji publicznej.

Zadania z tym związane są w dużej mierze domeną strategii *Sprawne państwo*, jednak wysoki poziom kapitału społecznego jest podstawą spontanicznej aktywności i współdziałania. Potrzebna jest zatem spójna polityka państwa w tym obszarze.

Tworzenie warunków rozwoju partycypacji społecznej i aktywności obywatelskiej wymaga sieci zabezpieczeń prawnych, organizacyjnych, społecznych i etycznych chroniących przed przechwytywaniem, zawłaszczaniem i nadużywaniem cudzych i wspólnotowych zasobów. Zaufanie społeczne rozwija się wtedy, gdy w relacjach społecznych zachowania kooperatywne spotykają się z kooperatywną odpowiedzią partnerów tych relacji. Ważne w tym zakresie jest zbudowanie podstaw prawno-instytucjonalnych i mechanizmów umożliwiających rozwój dialogu obywatelskiego oraz ekonomii społecznej.

Naturalną przestrzenią spotkań i dialogu obywatelskiego ze względu na swoją otwartość dla różnych uczestników życia społecznego jest przestrzeń publiczna, która jest podstawą **spójności społecznej**. Trzeba przy tym wziąć pod uwagę także funkcję emancypacyjną przestrzeni publicznej, wypełnianą w stosunku do grup czy środowisk o niewystarczającej „sile przebicia”, mniej licznych, pozbawionych równych szans w ekspresji swoich oczekiwań i interesów. Niwelowanie różnic w poziomie aktywności obywatelskiej przez wsparcie aktywności osób wykluczonych społecznie jest jednym z ważniejszych zadań w obrębie wyzwania.

Szczególną formą partycypacji w procesie stanowienia prawa oraz kształtowania polityki państwa jest zagwarantowany konstytucyjnie dialog społeczny. Jego istota polega na prezentacji poglądów

i koncepcji (często odmiennych), uwzględniających szeroko pojęty interes społeczny. Instytucjonalnym wyrazem dialogu społecznego na poziomie centralnym jest Trójstronna Komisja do Spraw Społeczno-Gospodarczych, natomiast na szczeblu regionalnym taką rolę spełniają wojewódzkie komisje dialogu społecznego, dzięki którym rozwiązywanie problemów społeczności lokalnych staje się realne i akceptowane.

Dla zwiększenia partycypacji i aktywności obywatelskiej ważny jest także rozwój obszaru ekonomii społecznej, gdzie zakłada się działanie w oparciu o zasadę solidarności, nienastawienie na zysk, reinwestowanie większości uzyskiwanych nadwyżek, a nie przekazywanie ich udziałowcom oraz powszechny udział wolontariuszy. Do tworzenia wartości społecznej oraz wzrostu wzajemnego zaufania przyczynia się także społeczna odpowiedzialność biznesu, w której interes społeczny może być uwzględniany dobrowolnie przez firmy w ich działalności biznesowej. Właściwym punktem odniesienia dla zaangażowania podmiotów gospodarczych w procesy rozwoju społecznego jest kryterium zrównoważonego rozwoju.

Jednym z efektów rosnącego znaczenia społecznej odpowiedzialności biznesu staje się wolontariat pracowniczy będący wyrazem filantropijnej działalności przedsiębiorstw. W jego ramach przedsiębiorstwa udostępniają czas swoich pracowników (ale i wiedzę oraz zasoby know-how) dla realizacji przedsięwzięć ważnych ze społecznego punktu widzenia. Wolontariat zarówno w jego wymiarze korporacyjnym, jak i indywidualnym jest przejawem aktywności obywatelskiej, wpływającym na intensyfikację postaw kooperacji i wzrost wzajemnego zaufania, przez co przyczyni się do wzrostu kapitału społecznego. Wolontariat pełni również znaczącą rolę w zwiększeniu integracji i solidarności społecznej. Rozwój wolontariatu jest istotnym wyzwaniem ze względu na rosnące znaczenie problemów, takich jak wykluczenie społeczne czy dyskryminacja.

d) Poprawa komunikacji społecznej i wymiany wiedzy

Ogromnym wyzwaniem dla polityki publicznej w domenie mediów i komunikacji społecznej jest stworzenie spójnej i całościowej koncepcji działań przez zdefiniowanie misji publicznej mediów i określenie efektywnego sposobu jej realizowania.

Niezbędne są regulacje wspierające rozwój komunikacji jako usługi powszechnej, podniesienie jakości oferty oraz odpowiedzialności społecznej mediów przy jednoczesnym zagwarantowaniu ich wolności. Polityka publiczna w coraz większym stopniu powinna być zorientowana na zwalczanie przestępczości oraz wzmacnianie bezpieczeństwa i ochrony prywatności uczestników komunikowania, ochronę praw człowieka i obywatela oraz interesów uczestników komunikacji.

Strategiczne znaczenie ma rozwój domeny publicznej oraz elektronicznego dostępu do treści dziedzictwa kulturowego i zasobów wiedzy. Władza publiczna we współpracy z podmiotami rynkowymi powinna wspierać dynamiczny rozwój nowych technologii przez unowocześnienie infrastruktury sieciowej i zmiany regulacyjne sprzyjające personalizacji treści i form komunikacji. Efektem może być zmarginalizowanie roli mediów tradycyjnych, jeżeli te nie dokonają koniecznej modernizacji własnej struktury i oferty. Trzeba przy tym mieć na uwadze ryzyko związane z **wykluczeniem cyfrowym**. Część użytkowników emigruje do sfery nowych technologii, dających nowe możliwości komunikacyjne, a inni, o niższej kompetencji kulturowej i technologicznej, nie mogą przekroczyć bariery dostępu do nowych mediów sieciowych.

Rozszerzenie się dostępu do Internetu znacznie zmieniło sytuację mediów lokalnych i społecznych, których wspieranie jest istotnym zadaniem polityki publicznej. Możliwe stało się tworzenie

niezależnych stron informacyjnych oraz nieoficjalnych platform komunikacji w społecznościach lokalnych. Takie lokalne, osiedlowe fora wymiany informacji czy blogi mogą stać się załącznikiem działań społecznych na rzecz najbliższego otoczenia, których przeprowadzenie nie byłoby możliwe bez skutecznych narzędzi komunikacji. Dzięki nim poszerza się przestrzeń publiczna i wzmacnia poczucie lokalnej tożsamości.

Należy uznać także podstawową rolę mediów masowych w budowaniu poczucia wspólnoty i wspólnej tożsamości oraz mediów sieciowych w zapewnieniu zdemokratyzowanej, poziomej komunikacji, wspierającej budowanie zaufania. Sieciowe formy komunikowania tworzą wspólnoty wiedzy i doświadczeń oraz przestrzeń dla debaty publicznej angażującej szerokie grono obywateli i instytucji. Polityka publiczna powinna zmierzać do wzmacniania otwartości mediów i systemów komunikowania, umożliwiając tym samym współpracę między różnymi nadawcami oraz wymianę treści zarówno na poziomie lokalnym, krajowym, jak i międzynarodowym.

e) Poprawa wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego w budowaniu kapitału społecznego

Potencjał kulturowy i kreatywny nie jest przypisany do jakiegokolwiek sfery życia (np. sztuki, nauki czy technologii), ale raczej posiada zdolność wiązania ich ze sobą. Oznacza to, że twórczość staje się produktywna, o ile wspiera ją wysoki potencjał kreatywny, a więc przede wszystkim sieci stosunków społecznych. Im gęstsze (choć niekoniecznie mocne) są systemy relacji między jednostkami i grupami, tym większe prawdopodobieństwo, że wygenerują one zjawiska nowe i wartościowe społecznie. Potrzebny jest zatem rozwój mechanizmów wsparcia i współpracy między różnymi podmiotami oraz osobami działającymi w sektorze kultury i kreatywności.

Ważnym czynnikiem kapitału społecznego jest przynależność do danej społeczności, która stanowi dla jednostek szczególną wartość. Podzielana atrakcyjna tożsamość społeczna i kulturowa pobudza solidarność między ludźmi, a także między różnymi mikrospołecznościami, zaś jej brak powoduje rezygnację ze współpracy na rzecz „grodzenia”, „segregacji” i „prywatyzacji”. Z poczucia przynależności wyrasta też poczucie współodpowiedzialności za wspólne zasoby i dobra publiczne, jego brak prowadzi zaś do obojętności oraz rozluźniania kontroli społecznej.

Z uwagi na współczesne sposoby uczestniczenia w kulturze zdominowane przez nowe technologie, istotnym zadaniem polityki publicznej jest wsparcie procesu digitalizacji dziedzictwa kulturowego. Nowoczesne technologie informacyjne, a zwłaszcza Internet, odgrywają ogromną rolę w obszarze kultury i kreatywności. Aktywne uczestnictwo w sieciach komunikacyjnych stanowi składnik potencjału kreatywnego.

Dla kształtowania potencjału kulturowego i kreatywnego istotne jest wzmacnianie relacji społecznych sprzyjających twórczości. Trzeba jednak pamiętać, że oprócz „miękkich” rozwiązań, rezydujących w wartościach, przyzwyczajeniach i ludzkich postawach, na rozwój tych potencjałów wpływają „twarde” uwarunkowania, a więc prawne, instytucjonalne i technologiczne.

Potencjał kreatywny i kulturowy jest również czynnikiem kapitału społecznego odgrywającym znaczącą rolę w gospodarce opartej na wiedzy i warunkującym innowacyjność uznaną coraz częściej za kluczowy mechanizm zmiany i rozwoju. Rozwój technologiczny i innowacje we współczesnej gospodarce osadzone są w ogólnym klimacie aktywności twórczej i otwartości na nowość. Tymczasem w Polsce nadal nie traktuje się twórczości i kultury jako istotnego zasobu

rozwojowego. Dlatego też niezbędne są działania związane z ożywieniem debaty publicznej o kreatywności i kulturze w kontekście osiągania celów zarówno społecznych, jak i gospodarczych.

W ciągu najbliższych dziesięciu lat Polska będzie stopniowo wyczerpywać potencjał rozwojowy związany z fazą doganiania gospodarek wysoko rozwiniętych. Tymczasem, aby zapewnić sobie pozycję konkurencyjną, Polska powinna stać się twórcą kreatywnych rozwiązań. Rozwój przemysłów kultury i przemysłów kreatywnych, przy jednoczesnym zwiększeniu dywersyfikacji źródeł finansowania, staje się z tej perspektywy pilnym zadaniem planowania strategicznego.

Ważną kwestią dla rozwoju kultury jest mecenat. Niezbędne jest stworzenie ram prawno-institutionalnych dla mecenatu prywatnego i publicznego. W tym kontekście konieczne jest, z jednej strony, zwiększenie dostępu do kultury, z drugiej – podniesienie efektywności funkcjonowania instytucji kulturalnych. Ważnym zadaniem w obrębie tego wyzwania jest budowanie spójnego wizerunku Polski za granicą.

V. Wizja i zasady rozwoju kapitału społecznego

1. Definicja kapitału społecznego

W Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego przyjęto następującą definicję:

Kapitał społeczny to, wynikająca z zaufania oraz obowiązujących norm i wzorów postępowania, zdolność obywateli do mobilizacji i łączenia zasobów, która sprzyja kreatywności oraz wzmacnia wolę współpracy i porozumienia w osiągnięciu wspólnych celów.

Relacje, które budowane są na zaufaniu, sprzyjają współpracy, komunikacji i kreatywności oraz wiążą jednostkę ze społeczeństwem w sposób umożliwiający jej współdziałanie z innymi i realizowanie wspólnych celów. Charakter tych relacji uwarunkowany jest przede wszystkim cechami struktury społecznej, a więc normami, wzorcami, wartościami i kompetencjami społecznymi. Zaufanie lub jego brak jest efektem realnych doświadczeń i kształtuje się w praktyce życia społecznego. Wymaga zatem stabilnego oparcia w „infrastrukturze społecznej”, rozumianej szeroko jako instytucje, sieci i przestrzenie, w których relacje te mogą przebiegać. Ważnym elementem infrastruktury społecznej jest sprzyjająca przestrzeń publiczna, a więc urzędy, instytucje kultury, szkoły czy parki, ale też media publiczne. Jako dokument rządowy, SRKS może wpływać na jakość przestrzeni publicznej przez zmiany systemowe w programach działania różnych instytucji czy zmiany legislacyjne.

Przyjęcie tak rozumianej koncepcji kapitału społecznego stanowi podstawę działań proponowanych w SRKS. Trzeba też zaznaczyć, że nacisk kładziony jest na bardziej efektywne wykorzystanie istniejącej już infrastruktury i wszelkich zasobów przyczyniających się do tworzenia kapitału społecznego oraz na zintegrowanie i uporządkowanie już istniejących inicjatyw.

2. Wizja

Wizją Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego jest **społeczeństwo, w którym:**

- 1) obywatele chcą i potrafią angażować się we współdziałanie na rzecz dobra publicznego, mają dostęp do wiarygodnej i rzetelnej informacji o sprawach publicznych, a także niezbędne kompetencje, dzięki czemu mogą racjonalnie, na podstawie faktów, włączać się w debatę publiczną i brać czynny udział w podejmowaniu decyzji ich dotyczących;
- 2) różnorodność talentów, umiejętności, kompetencji i punktów widzenia znajduje wspólną przestrzeń aktywności, służąc tworzeniu innowacji w sferze społecznej, gospodarczej i kulturowej, a systemy edukacji powszechnej, w tym ustawicznej, działają na rzecz kształtowania postaw i kompetencji społecznych;
- 3) obywatele i grupy mają równy dostęp do kanałów artykulacji potrzeb i postulatów, dzięki czemu można formułować polityki społeczne, skutecznie podnoszące jakość życia, wzmacniające spójność i poczucie przynależności do wspólnoty społecznej, a także przyczyniające się do zrównoważonego rozwoju kraju;
- 4) komunikacja w sferze publicznej jest wolna od zniekształceń, oparta na zasadach szacunku, tolerancji, odpowiedzialności, otwartości i uczciwości; wykorzystuje wysokiej jakości treści, oraz Technologie Informacyjno-Komunikacyjne w życiu społecznym, sprzyjając tym samym wzajemnemu zrozumieniu różnorodnych grup społecznych, obywateli i instytucji, uzgadnianiu wspólnych celów i angażowaniu się w działania na ich rzecz;

- 5) instytucje tworzą przestrzenie wspólnych wartości i kształtowania się więzi społecznych, sprzyjają zaufaniu, swobodnemu zrzeszaniu się oraz wymianie wiedzy i doświadczeń.

3. Misja

Misją polityki publicznej w zakresie rozwijania kapitału społecznego jest:

**TWORZENIE, UTRZYMYWANIE I DOSKONALENIE WARUNKÓW
ROZWOJU KAPITAŁU SPOŁECZNEGO W POLSCE PRZEZ WSPIERANIE DZIAŁAŃ
NA RZECZ AKTYWNOŚCI I KREATYWNOŚCI OBYWATELI
ORAZ ICH WSPÓŁPRACY DLA DOBRA WSPÓLNEGO**

4. Zasady horyzontalne

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego zakłada uwzględnianie **w realizacji wszystkich celów, priorytetów i kierunków działań** następujących zasad horyzontalnych⁸³⁾:

- wzmacnianie **spójności społecznej, więzi społecznych i solidarności społecznej**,
- upowszechnianie **otwartości, tolerancji i szacunku** dla innych ludzi jako zasad współżycia społecznego,
- **zwalczanie wszelkiej dyskryminacji** ze względu na płeć, wiek, rasę, kolor skóry, pochodzenie etniczne lub społeczne, cechy genetyczne, język, religię lub przekonania, poglądy polityczne lub inne poglądy, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie, niepełnosprawność lub orientację seksualną,
- **wyrównywanie szans** grup i środowisk wykluczonych społecznie lub zagrożonych społeczną marginalizacją,
- **partnerstwo i współdziałanie** podmiotów sektora publicznego z obywatelami oraz ich reprezentantami, w szczególności organizacjami obywatelskimi,
- wzmacnianie **wspólnot lokalnych** przez wspieranie rozwoju ich podmiotowości, wzajemnej pomocy wspólnot lokalnych oraz wymiany usług lokalnych,
- **innowacyjność**, efektywne wykorzystanie nowych technologii w rozwoju społecznym.

⁸³⁾ W odniesieniu do zasady horyzontalnej dotyczącej zwalczania wszelkiej dyskryminacji, wszelkie działania projektowe podejmowane na poziomie implementacji SRKS będą brały pod uwagę – przy ich planowaniu i realizacji – konieczność zapewnienia równego dostępu do usług, towarów i środowiska zabudowanego dla osób niepełnosprawnych.

VI. Cele, priorytety i kierunki działań

Cel główny. Wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno-gospodarczym Polski

Cel główny SRKS będzie realizowany przez cztery **cele szczegółowe**:

- Cel 1. Kształtowanie postaw sprzyjających kooperacji, kreatywności oraz komunikacji.
- Cel 2. Poprawa mechanizmów partycypacji społecznej i wpływu obywateli na życie publiczne.
- Cel 3. Usprawnienie procesów komunikacji społecznej oraz wymiany wiedzy.
- Cel 4. Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego.

Powyższe cele szczegółowe są ze sobą powiązane i przenikają się. Realizacja poszczególnych priorytetów i kierunków działań w odniesieniu do jednego celu szczegółowego wpływa na osiągnięcie pozostałych celów szczegółowych oraz celu strategicznego.

Do pełnej realizacji wszystkich celów niezbędne jest współdziałanie różnych podmiotów aktywnych w sferze społecznej: podmiotów publicznych, organizacji społecznych, administracji samorządowej czy podmiotów prywatnych.

Cel szczegółowy 1. Kształtowanie postaw sprzyjających kooperacji, kreatywności oraz komunikacji

Przez postawy sprzyjające **kooperacji, kreatywności** oraz **komunikacji** rozumie się postawy budujące kapitał społeczny, rozwijane w trakcie edukacji: obywatelskiej, medialnej, kulturalnej, przyrodniczej⁸⁴), a także sportowej.

Cel szczegółowy 1. Kształtowanie postaw sprzyjających kooperatywności, kreatywności oraz komunikacji będzie realizowany przez następujące priorytety Strategii:

- Priorytet Strategii 1.1. Wspieranie edukacji formalnej w zakresie metod nauczania sprzyjających kooperacji, kreatywności i komunikacji oraz rozwijanie demokratycznej kultury szkoły.
- Priorytet Strategii 1.2. Wspieranie edukacji innej niż formalna⁸⁵) ukierunkowanej na kooperację, kreatywność i komunikację społeczną.

Priorytet Strategii 1.1. Wspieranie edukacji formalnej w zakresie metod nauczania sprzyjających kooperacji, kreatywności i komunikacji oraz rozwijanie demokratycznej kultury szkoły

Priorytet będzie realizowany z jednej strony przez zmiany w programach i metodach nauczania oraz sposobie funkcjonowania przedszkoli, szkół i placówek oświatowych, a z drugiej przez zmiany w kształceniu i doskonaleniu nauczycieli.

Priorytet obejmuje następujące kierunki działań:

- 1.1.1. Upowszechnianie w systemie edukacji metod nauczania i dobrych praktyk w zakresie funkcjonowania szkół, rozwijających postawy kreatywne, kooperacji i komunikacji.

⁸⁴) Jednym z istotnych z perspektywy kapitału społecznego działań, podejmowanych przez politykę publiczną, jest wspieranie uczenia się przez całe życie. Zagadnienie to ujęto w dodatkowym dokumencie przygotowanym przez Ministerstwo Edukacji Narodowej „Perspektywa uczenia się przez całe życie”.

⁸⁵) Edukacja inna niż formalna obejmuje edukację pozaformalną i nieformalną.

- 1.1.2. Kształcenie i doskonalenie nauczycieli w zakresie rozwijania kompetencji społecznych wśród uczniów.
- 1.1.3. Wzmocnienie edukacji obywatelskiej, medialnej i kulturalnej.

1.1.1. Upowszechnianie w systemie edukacji metod nauczania i dobrych praktyk w zakresie funkcjonowania szkół, rozwijających postawy kreatywne, kooperacji i komunikacji

Rozwijanie postaw i kompetencji społecznych odbywa się w procesie uczenia się przez całe życie. Szczególne znaczenie ma jak najwcześniejsze uczestnictwo w zorganizowanych formach uczenia się i funkcjonowania w grupach rówieśników. Dlatego kluczowe jest rozwijanie kompetencji społecznych uwzględnionych w podstawie programowej kształcenia ogólnego, począwszy od edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej.

Wdrażana sukcesywnie od dnia 1 września 2009 r. nowa podstawa programowa kształcenia ogólnego kładzie nacisk na kształtowanie u uczniów postaw sprzyjających ich dalszemu rozwojowi indywidualnemu i społecznemu, takich jak postawy wiarygodności, odpowiedzialności, poczucia własnej wartości, szacunku dla innych ludzi, ciekawości poznawczej, kreatywności, gotowości do uczestnictwa w kulturze, podejmowania inicjatyw oraz do pracy zespołowej. W rozwoju społecznym szczególnie podkreśla się kształtowanie postawy obywatelskiej, postawy poszanowania tradycji i kultury własnego narodu, a także postawy poszanowania innych kultur i tradycji. Zmiany w systemie edukacyjnym nie nastąpią jednak jedynie w wyniku reformy programowej lub innych rozwiązań systemowych. Równie ważne są zmiany w funkcjonowaniu szkoły i upowszechnienie takich metod nauczania, które rozwijają aktywność, innowacyjność i kreatywność w uczeniu się. Aby to osiągnąć, niezbędne będzie zapewnienie przejrzystości zasad pracy placówek oświatowych, które umożliwią skoncentrowanie wysiłków reformatorskich na działaniach na rzecz wysokiej jakości edukacji. W nauczaniu i pracy wychowawczej zamierza się wykorzystywać codzienne doświadczenia uczniów, rzeczywiste wydarzenia życia publicznego, problemy środowiska lokalnego, a także włączać uczniów w rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów lokalnych przez realizację pozaszkolnych projektów społecznych.

Szkoła powinna być postrzegana jako instytucja godna zaufania, zakorzeniona w społeczności lokalnej, rozwijająca postawy i kompetencje społeczne uczniów, ale także nauczycieli. Ważną rolę odgrywają tu takie obszary, jak wspieranie samorządności uczniowskiej jako realizacji prawa uczniów do współorganizowania pracy szkoły oraz własnej aktywności, włączenie rodziców jako równorzędnych partnerów w procesy szkolnej demokracji. Podobnie w przypadku samorządności studenckiej ważne jest wspieranie zaangażowania studentów zarówno w samorząd uczelni, jak i samorząd studencki na poziomie krajowym.

Jednocześnie ze zmianami programowymi i organizacyjnymi, podejście do kształcenia w szkołach i na uczelniach powinno stać się bardziej otwarte na dobre przykłady uczenia się innego niż formalne. Ten typ uczenia się stanowi szybszy sposób dostosowania się do zmian w społeczeństwie i w gospodarce, nie wymaga bowiem długotrwałych procedur tworzenia i zatwierdzania programów kształcenia, ich wdrażania, doskonalenia nauczycieli, rozwoju nadzoru nad ich realizacją i, w końcu, rozwoju systemu oceny efektów kształcenia, w tym oceny zewnętrznej. Tymczasem w tradycyjnej szkole, także w szkole wyższej, uczniowie i studenci funkcjonują w bezpiecznym i przewidywalnym otoczeniu, najczęściej słuchają i powtarzają treści kształcenia za nauczycielem lub podręcznikiem i mało mają okazji do prawdziwej pracy zespołowej. Ponadto w systemie edukacji zakłada się zdecydowane podniesienie znaczenia pracy własnej ucznia i studenta (praca w bibliotece lub archiwum, zadania

analityczne, projekty zespołowe nastawione na twórcze i samodzielne definiowanie i realizowanie zadań). Kształcenie i szkolenie promujące kreatywność i innowacyjność powinno łączyć indywidualne podejście do osób uczących się z rozwijaniem ich zdolności do pracy zespołowej⁸⁶⁾.

Schematyczność w uczeniu będzie eliminowana przez m.in.: różnicowanie źródeł wiedzy, aktywną współpracę między nauczycielami czy promowanie zespołowości. Postawy i kompetencje – obywatelskie i kooperatywne, kulturalne i kreatywne, medialne i informacyjne – można kształtować podczas wszystkich zajęć edukacyjnych. Postawy obywatelskie kształtuje się np. podczas edukacji sportowej, a kompetencje medialne w trakcie planowania i realizacji projektów zespołowych, zwłaszcza jeżeli technologie informacyjno-komunikacyjne będą stale wykorzystywane w szkole, także w kontaktach z nauczycielami, a nie jedynie podczas zajęć w pracowni komputerowej.

Na poziomie szkolnictwa wyższego wdrażanie nowych przepisów ustawy z dnia 27 lipca 2005 r. – *Prawo o szkolnictwie wyższym* (Dz. U. z 2012 r. poz. 572, 742 i 1544), w zakresie nowych możliwości konstruowania programów kształcenia i oparcia kształcenia na efektach, umożliwi odejście od popularnego nauczania ściśle dziedzinowego/zawodowego w stylu faktograficznym na rzecz modelu łączącego kształcenie dziedzinowe (analityczno-krytyczne) i zawodowe (praktyczne) z doskonaleniem szerokiego spektrum kompetencji kluczowych⁸⁷⁾.

Wprowadzenie do polskiego systemu edukacji Krajowych Ram Kwalifikacji (KRK) jest nie tylko realizacją zobowiązań europejskich, ale przede wszystkim ma na celu podniesienie jakości systemu kształcenia. Krajowe Ramy Kwalifikacji to opis wzajemnych relacji między kwalifikacjami, integrujący różne krajowe podsystemy kwalifikacji. Służy przede wszystkim zwiększaniu przejrzystości, dostępności i jakości zdobywanych kwalifikacji. KRK są tworzone m.in. na potrzeby rynku pracy i społeczeństwa obywatelskiego.

Dla polskiego systemu szkolnictwa wyższego KRK są narzędziem, które przesunie akcenty w systemie kształcenia z procesu kształcenia na efekty procesu kształcenia. Opis efektów kształcenia dla poszczególnych kierunków studiów odnosi się do trzech elementów: wiedzy, umiejętności i kompetencji społecznych. Program studiów powinien być przygotowany w taki sposób, aby student rozwinął się w tych trzech dziedzinach. Tym samym po raz pierwszy w szkolnictwie wyższym pojawia się element kształcenia kompetencji społecznych. Jest to istotne, ponieważ kompetencje te przekładają się na jakość życia codziennego każdego człowieka, zarówno w sferze prywatnej, jak i publicznej oraz zawodowej.

Niezwykle ważne jest, aby osoby uczestniczące w procesie edukacji na poziomie wyższym nabywały takie kompetencje jak: komunikatywność, kreatywność, mobilność, współpraca z innymi, odpowiedzialność za wspólnotę lokalną czy odpowiedzialność za podejmowane decyzje w sferze publicznej, ponieważ to one stają się później często nauczycielami, liderami i inicjatorami działań w swoim środowisku prywatnym, zawodowym i społecznym.

1.1.2. Kształcenie i doskonalenie nauczycieli w zakresie rozwijania kompetencji społecznych wśród uczniów

Jednym z podstawowych kierunków zmian w kulturze pracy polskich szkół będzie upowszechnianie wzoru szkoły jako instytucji uczącej się. Kluczowe znaczenie dla tego wzoru ma współpraca między

⁸⁶⁾ Na podstawie „Perspektywy uczenia się przez całe życie”.

⁸⁷⁾ Tamże.

nauczycielami, którzy doskonalą swój warsztat pracy przez wymianę wiedzy i doświadczeń w małych zespołach przedmiotowych i ponadprzedmiotowych, koncentrujących się na doskonaleniu procesów uczenia się. Trzeba również wspierać działania na rzecz współpracy nauczycieli i szkół, dzielenia się wiedzą i doświadczeniem oraz prowadzenia zajęć otwartych, w szczególności dla nauczycieli stażystów i nauczycieli kontraktowych w ramach wewnątrzszkolnego doskonalenia zawodowego. Przygotowując dokumenty określające ramy pracy nauczycieli i rady pedagogicznej, należy uwzględnić zajęcia służące podnoszeniu kompetencji w zakresie budowania kapitału społecznego.

Aby podejmować skuteczne działania w zakresie rozwijania postaw i kompetencji społecznych uczniów, umiejętności krytycznego odbioru przekazu medialnego, aktywności i innowacyjności, należy upowszechnić otwarcie systemu edukacji na osoby wybitne w danej dziedzinie (naukowców, artystów, sportowców itp.), przez ułatwienie im nabywania kompetencji i uprawnień nauczycielskich.

Nowy sposób organizacji i zakres kształcenia nauczycieli określa rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 17 stycznia 2012 r. w *sprawie standardów kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela* (Dz. U. poz. 131).

1.1.3. Wzmocnienie edukacji obywatelskiej, medialnej i kulturalnej w procesach kształcenia

Prowadzona w szkole edukacja obywatelska powinna wyposażyć młodych ludzi w wiedzę, umiejętności i postawy obywatelskie, które umożliwiają odpowiedzialne i skuteczne uczestnictwo w życiu publicznym. Powinna skłaniać do zainteresowania się sprawami publicznymi, uczyć formułowania własnych poglądów i wyrażania ich na różnych forach, słuchania i uwzględniania opinii odmiennych, budowania szacunku dla innych grup społecznych, kultur i narodów. Powinna być rozumiana szeroko, jako budowanie nawyku i umiejętności angażowania się we wspólne sprawy, powinna także wiązać się ze stworzeniem w polskich szkołach publicznej przestrzeni otwartej na sprawy uczniów, rodziców i nauczycieli. Szkoła powinna włączać się w sieci społeczne, dostarczające uczniom (ale również rodzicom i nauczycielom) pozytywnych doświadczeń obywatelskich.

Przewiduje się, że edukacja medialna rozumiana jako wychowanie do właściwego odbioru i wykorzystania mediów, w tym przygotowanie do autonomicznego i krytycznego odbioru wszelkich przekazów medialnych (np. przekazów reklamowych), będzie prowadzona na wszystkich etapach edukacji szkolnej. Intensywny rozwój mediów elektronicznych sprawia, że należy precyzyjnie określić wymagania dotyczące kompetencji medialnych, takich jak np. analiza i interpretacja utworu audiowizualnego, krytyczna analiza przekazu reklamowego, wykorzystywanie Internetu jako narzędzia komunikacji itp. Zagadnienia dotyczące edukacji medialnej, a także bezpieczeństwa w korzystaniu z Internetu, powinny być omawiane z uczniami już na pierwszym etapie edukacyjnym⁸⁸⁾.

Ponadto, ze względu na stojące przed Polską wyzwania w dziedzinie technologii informacyjno-komunikacyjnych, system edukacji musi skutecznie rozwijać kompetencje uczniów w tym zakresie. Posługiwanie się technologiami cyfrowymi jest jedną z ośmiu kluczowych kompetencji ważnych dla wzmocnienia społeczeństwa opartego na wiedzy. Podstawową barierą w upowszechnianiu technologii informacyjno-komunikacyjnych i zmniejszaniu wykluczenia cyfrowego jest nie tyle brak dostępu do komputerów i Internetu, ile brak wiedzy, motywacji i umiejętności wykorzystywania tych technologii. Rozbudowanie kompetencji medialnych, uwzględniających m.in. wyszukiwanie i przetwarzanie

⁸⁸⁾ W tym celu przewiduje się opracowanie i wdrażanie aktualizacji treści dotyczących edukacji obywatelskiej, medialnej i kulturalnej po pełnym wdrożeniu i ewaluacji nowej podstawy programowej.

informacji oraz samodzielne tworzenie treści, umożliwi zlikwidowanie przepaści cyfrowej i posłuży lepszymu wykorzystaniu szans, jakie dają nowoczesne technologie.

W przypadku edukacji kulturalnej ważne jest wspieranie projektów skierowanych zarówno do nauczycieli, jak i uczniów, których celem jest przygotowanie do odbioru kultury oraz wykorzystania sztuki (np. filmu, muzyki) w nauczaniu szkolnym. Projekty edukacyjne powinny przygotowywać do obcowania ze sztuką, uczyć jej krytycznego odbioru, rozwijać aktywność twórczą młodych ludzi, pomagać w odkrywaniu własnych pasji i talentów. Promowana będzie współpraca szkół z organizacjami pozarządowymi, mediami oraz instytucjami kultury w zakresie prowadzenia edukacji obywatelskiej, medialnej i kulturalnej.

Priorytet Strategii 1.2. Wspieranie edukacji innej niż formalna ukierunkowanej na kooperację, kreatywność i komunikację społeczną

W warunkach intensywnego rozwoju społeczno-gospodarczego wyczerpuje się tradycyjny model kariery edukacyjnej i zawodowej, polegający na intensywnym kształceniu (formalnej nauce) w latach młodości, w tym na zdobywaniu kwalifikacji zawodowych, oraz na jak najdłuższym utrzymaniu zatrudnienia w wyuczonym zawodzie. Kompetencje i kwalifikacje powinny być stale odnawiane, tak aby mogły sprostać wyzwaniom zmieniających się technologii, globalizacji procesów gospodarczych i warunków społecznych.

Tym samym coraz większą rolę w zdobywaniu kompetencji i kwalifikacji odgrywa uczenie się inne niż formalne, odbywające się w różnych miejscach i przez całe życie. Podejmowane w tym obszarze działania polegają na wspieraniu szeroko rozumianej edukacji społecznej, efektywnie wykorzystującej dostępne publicznie przestrzenie oraz potencjał tkwiący w ludziach i instytucjach. Społeczne formy oświaty są uzupełnieniem dla szkolnictwa formalnego w kształtowaniu postaw i kompetencji społecznych. Ponadto skutecznie przeciwdziałają one różnego rodzaju wykluczeniom.

Priorytet obejmuje następujące kierunki działań:

- 1.2.1. Rozwój kompetencji obywatelskich w uczeniu się innym niż formalne.
- 1.2.2. Rozwój kompetencji medialnych w uczeniu się innym niż formalne, szczególnie wśród osób w wieku 50+ i na obszarach wiejskich.
- 1.2.3. Rozwój kompetencji kulturowych w uczeniu się innym niż formalne oraz upowszechnienie różnych form uczestnictwa w kulturze;
- 1.2.4. Rozwijanie kompetencji społecznych liderów i animatorów.

1.2.1. Rozwój kompetencji obywatelskich w uczeniu się innym niż formalne

Edukacja obywatelska realizowana w systemie innym niż formalny nie jest regulowana prawnie. Obecne działania w tym zakresie realizowane są przede wszystkim przez organizacje obywatelskie, których finansowe, instytucjonalne i kadrowe możliwości są ograniczone. To powoduje, że edukacja ta nie ma ciągłego charakteru i często nie uwzględnia podstawowych, istotnych z punktu widzenia życia publicznego treści. Dlatego niezbędne jest wypracowanie i wdrożenie trwałych rozwiązań, które stymulowałyby edukację obywatelską inną niż formalna. Nie chodzi o to, aby państwo przejęło realizację działań w tej sferze, ale żeby stworzyło warunki rozwoju trwałej i wysokiej jakości edukacji obywatelskiej w nauczaniu innym niż formalne.

Przygotowanie rozwiązań, które tworzyłyby warunki przyjazne do rozwoju nieformalnej edukacji obywatelskiej, powinno być prowadzone z udziałem wszystkich interesariuszy (organizacji obywatelskich, administracji publicznej, środowisk naukowych). Wypracowane rozwiązania mogą zostać włączone do zadań podmiotów zaangażowanych w realizację działań z zakresu edukacji obywatelskiej. Aby zapewnić wysoką jakość prowadzonej edukacji obywatelskiej, przewiduje się opracowanie i wdrożenie standardów prowadzenia działań w tej sferze. Konieczne jest także podnoszenie poziomu kompetencji osób, które prowadzą edukację obywatelską w systemie innym niż formalny.

W celu stymulowania rozwoju edukacji obywatelskiej wspierane będą projekty realizowane bezpośrednio przez organizacje społeczne, media oraz instytucje publiczne, skierowane do różnych grup wiekowych i realizowane zgodnie z wypracowanymi standardami. Najbardziej wartościowe i użyteczne projekty będą upowszechniane jako przykłady dobrych praktyk. Do realizacji tych działań wykorzystane zostaną doświadczenia we wspieraniu tego typu przedsięwzięć w ramach Programu Operacyjnego Fundusz Inicjatyw Obywatelskich (dalej: PO FIO) oraz Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka (dalej: PO IG) w latach 2007–2013.

1.2.2. Rozwój kompetencji medialnych w uczeniu się innym niż formalne, szczególnie wśród osób w wieku 50+ i na obszarach wiejskich

Polityka dotycząca edukacji medialnej i informacyjnej opiera się na przekonaniu, że dla zwiększenia kompetencji medialnych niezbędne jest podjęcie działań edukacyjnych i szkoleniowych mających na celu zwiększenie wśród obywateli, niezależnie od wieku i miejsca zamieszkania, świadomości korzyści oraz zagrożeń, jakie niosą ze sobą współczesne media audiowizualne. Edukacja medialna to fundamentalne narzędzie uświadamiające obywatelom, w jaki sposób media kształtują przekazy oraz filtrują spostrzeżenia i przekonania. Medialna alfabetyzacja wszystkich obywateli, nie tylko młodzieży uczącej się, stanowi obowiązek państwa. Trzeba także zredukować skutki wykluczenia cyfrowego, obejmującego zarówno brak fizycznego dostępu do technologii, jak i brak umiejętności potrzebnych do ich użytkowania, najbardziej widocznego wśród mieszkańców obszarów wiejskich, przez realizację działań wynikających z Europejskiej Agendy Cyfrowej (w zakresie zwiększenia dostępności do nowych technologii).

Żyjemy w starzejącym się społeczeństwie. Rozwojowi edukacji medialnej będą towarzyszyć zatem działania na rzecz cyfrowej inkluzji seniorów. Osoby w wieku 50+ należy zachęcać do edukacji, również na poziomie wyższym, w celu odnawiania uzyskanych wcześniej umiejętności i wiedzy. Dlatego wspierany będzie rozwój nowych form kształcenia: Uniwersytety Otwarte, e-learning (kształcenie na odległość), oferta edukacyjna dla osób 50+ czy Uniwersytety Trzeciego Wieku (UTW). Zajęcia dla słuchaczy UTW bezpośrednio wpływają na ograniczenie zjawiska wykluczenia cyfrowego wśród osób starszych, pozwalając jednocześnie na wyłanianie w tym środowisku grupy liderów i animatorów mogących prowadzić zajęcia w różnych placówkach kultury, klubach itp. Obok wsparcia edukacji medialnej o charakterze międzypokoleniowym, istotne jest skierowanie jej do osób niepełnosprawnych oraz innych osób zagrożonych wykluczeniem cyfrowym. Szczególne znaczenie pełni także edukacja medialna, prowadzona przez same media, dociera bowiem do wszystkich użytkowników.

Edukację medialną i informacyjną osób starszych należy prowadzić przez wspieranie wcześniej wymienionych instytucji, a także wzmacnianie kompetencji osób prowadzących edukację medialną. Będą one najlepiej potrafiły przygotować odpowiednią ofertę edukacyjną, przy wykorzystaniu doświadczeń zebranych przez jednostki samorządu terytorialnego i organizacje pozarządowe w ramach realizacji PO IG w latach 2007–2013.

Jednym z narzędzi realizacji działania będzie *Wieloletni Program Rządowy Kultura+*, prowadzony przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który koncentruje się na podniesieniu jakości i standardów funkcjonowania gminnych bibliotek publicznych na terenach wiejskich i w małych miastach, zwiększy także dostęp do nowych mediów. Ponadto, wspierając digitalizację zasobów kulturowych, ułatwi dostęp do kultury przez Internet.

1.2.3. Rozwój kompetencji kulturowych w uczeniu się innym niż formalne oraz upowszechnienie różnych form uczestnictwa w kulturze

Edukacja kulturalna i animacja kultury mają kluczowe znaczenie w kształtowaniu kompetencji kulturowych oraz wzmacnianiu więzi społecznych opartych na kulturze i na wartościach w niej zawartych. Podstawowym celem edukacji kulturalnej jest zachęcanie do aktywnego i twórczego uczestnictwa w kulturze. Animacyjny model edukacji opiera się przede wszystkim na aktywizowaniu potencjalnych odbiorców, a także na budowaniu partnerstwa w działaniu artystycznym. Istotne będzie wypracowanie i wdrożenie spójnych rozwiązań organizacyjnych ułatwiających prowadzenie edukacji kulturalnej poza systemem szkolnym, jak również wsparcie działań na rzecz edukacji kulturalnej i animacji kultury prowadzonych przez różne podmioty.

Wsparcie uczestnictwa w kulturze ma na celu nie tylko wzmacnianie kompetencji kulturowych obywateli, ale także rozwój postaw opartych na tolerancji, otwartości i kreatywności, czemu sprzyjać będzie wspieranie edukacji regionalnej oraz organizacja wydarzeń kulturalnych w przestrzeni publicznej. Uczestnictwo w kulturze rozumiane jest tu w kategoriach biernych i aktywnych form kontaktu z kulturą, obejmuje zarówno tradycyjne, jak i nowe formy aktywności kulturalnej. Istotnym elementem budowania kompetencji kulturowych będą też długofalowe działania służące wspieraniu czytelnictwa i podnoszenia kompetencji językowych. Są to działania uzupełniające względem zadań wspierających kompetencje komunikacyjne. Dla realizacji działań w powyższym zakresie niezbędne jest usprawnienie współpracy między różnymi podmiotami podejmującymi działania edukacyjne i animacyjne w kulturze, a także realizacja programów stypendialnych (na rzecz mobilności uczniów, dla amatorów i profesjonalistów po 35. roku życia oraz dla dzieci i młodzieży).

1.2.4. Rozwijanie kompetencji społecznych liderów i animatorów

Istotną rolę w animowaniu i realizacji aktywności obywatelskiej i kulturalnej odgrywają liderzy, którzy wyznaczają cele i potrafią wokół nich organizować działania własne i innych. Dlatego też niezbędne jest wzmocnienie procesów kształcenia liderów i animatorów społecznych. Jednym z projektowanych kierunków będzie m.in. wspieranie działań wzmacniających umiejętności psychospołeczne liderów i animatorów (np. efektywna komunikacja, praca w grupie, twórcze rozwiązywanie problemów itd.), stymulujących rozwój osobisty i zawodowy oraz usprawniających funkcjonowanie społeczne.

Jednym z podstawowych elementów rozwoju osobowego jest uczenie się przez całe życie. Z uwagi na rosnącą rolę nieustannego pozaformalnego uczenia się i zdobywania nowych kompetencji należy stworzyć system, który umożliwiłby potwierdzenie ich nabycia (uzyskanie kwalifikacji) niezależnie od miejsca i formy uczenia się. Kluczowym elementem takiego systemu będą Krajowe Ramy Kwalifikacji.

Zakłada się także wsparcie podmiotów działających na rzecz uczenia się innego niż formalne. Działania te mogą bowiem stanowić ważne uzupełnienie kształcenia w systemie formalnym, zwłaszcza w dziedzinach, gdzie niwelowanie deficytów kształcenia formalnego jest najbardziej pożądane społecznie. W ramach powyższych działań zostaną wykorzystane m.in. rozwiązania bądź doświadczenia nabyte w ramach wdrażania Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki (dalej: PO KL).

Cel szczegółowy 2. Poprawa mechanizmów partycypacji społecznej i wpływu obywateli na życie publiczne

Podstawowym warunkiem wzmocnienia kapitału społecznego i jego udziału w rozwoju społeczno-gospodarczym kraju jest stworzenie kompleksowej polityki państwa w zakresie zwiększania aktywności obywatelskiej, wzrostu udziału obywateli w życiu publicznym oraz ich wpływu na planowanie i realizację zadań publicznych. Korzystając z dostępnych instrumentów, przede wszystkim prawnych, instytucjonalnych, informacyjno-edukacyjnych i finansowych, należy rozwijać te sfery aktywności obywatelskiej i relacji z państwem, które dotychczas nie miały wystarczającego odzwierciedlenia w porządku prawnym i politykach publicznych, czyli dialogu obywatelskiego i ekonomii społecznej. Planowane działania zakładają także niwelowanie różnic w poziomie aktywności obywatelskiej, a w szczególności wsparcie osób wykluczonych społecznie.

Cel szczegółowy 2. Poprawa mechanizmów partycypacji społecznej i wpływu obywateli na życie publiczne będzie realizowany przez następujące priorytety Strategii:

- Priorytet Strategii 2.1. Wspieranie mechanizmów współpracy instytucji publicznych z obywatelami.
- Priorytet Strategii 2.2. Rozwój i wzmacnianie zorganizowanych form aktywności obywatelskiej.
- Priorytet Strategii 2.3. Wzmocnienie integracji i solidarności społecznej.

Priorytet Strategii 2.1. Wspieranie mechanizmów współpracy instytucji publicznych z obywatelami

Priorytet ten zakłada, że dla zwiększenia partycypacji obywatelskiej w życiu publicznym niezbędne jest stworzenie warunków sprzyjających współdziałaniu obywateli i instytucji publicznych.

Priorytet obejmuje następujące kierunki działań:

- 2.1.1. Wzmocnienie i upowszechnienie mechanizmów dialogu obywatelskiego i dialogu społecznego.
- 2.1.2. Wspieranie rozwoju partnerstwa i innych form współpracy służących przekazywaniu realizacji zadań publicznych obywatelom.
- 2.1.3. Zwiększenie wykorzystania zasobów lokalnych instytucji publicznych dla rozwijania aktywności obywatelskiej.

2.1.1. Wzmocnienie i upowszechnienie mechanizmów dialogu obywatelskiego i dialogu społecznego

Urzeczywistnieniem udziału obywateli w życiu publicznym jest **dialog obywatelski**, rozumiany jako trwałe, zinstytucjonalizowane mechanizmy wpływania obywateli na decyzje podejmowane przez administrację publiczną wszystkich szczebli. Służą one m.in. do tworzenia i realizacji skutecznych, efektywnych i użytecznych z punktu widzenia obywatela polityk publicznych.

Fundamentem dialogu obywatelskiego jest **dostęp obywateli do informacji publicznej**, który daje obywatelom wiedzę i możliwości wpływania na mechanizmy decyzyjne. Należy przygotować i uruchomić stały system monitorowania dostępu obywateli do informacji publicznej oraz jakości dostępnej informacji publicznej. Gospodarzem tego zakresu działań jest MAiC, przy czym w proces monitorowania powinni zostać włączeni przedstawiciele organizacji obywatelskich.

Dostęp do informacji publicznej jest warunkiem sprawowania **kontroli społecznej** nad działaniami administracji publicznej. Prawo do kontrolowania przez obywateli działań państwa wynika wprost z art. 61–63 Konstytucji RP; do podstawowych instrumentów kontrolnych należą petycje, skargi

i wnioski. W przypadku administracji publicznej ich stosowanie regulowane jest przez Kodeks postępowania administracyjnego. Niezbędne jest tworzenie i upowszechnianie takich rozwiązań, które będą włączać obywateli w bieżący nadzór nad działaniami administracji, a ponadto będą zachęcać jednostki administracji publicznej i organizacje obywatelskie do ich rozwijania i praktycznego wdrażania. Wykorzystane zostaną tutaj m.in. doświadczenia MPiPS we wspieraniu projektów tworzenia i wdrażania programów z zakresu nadzoru nad funkcjonowaniem administracji publicznej w ramach PO KL i PO FIO. Natomiast komplementarne będą działania podejmowane przez MRR, dotyczące tworzenia systemu zarządzania strategicznego państwem oraz działania zaplanowane w *Strategii Sprawne Państwo*, za której realizację odpowiada MAiC.

Jedną z przyczyn słabości dialogu obywatelskiego jest uznaniowość stosowania jego mechanizmów ze strony administracji publicznej. Każda jednostka administracji powinna mieć swobodę stosowania różnych form dialogu adekwatnie do charakteru i specyfiki jego przedmiotu, jednak w sprawach najistotniejszych dla obywateli podstawowe formy dialogu – a do takich zaliczyć należy np. konsultacje społeczne – powinny mieć charakter obligatoryjny. Dlatego konieczne jest zdefiniowanie katalogu kwestii, w których obligatoryjnie powinny być stosowane różne formy dialogu. Potrzebne jest określenie tych form i warunków ich stosowania, a także przeprowadzenie niezbędnych dla wprowadzenia tych form dialogu zmian legislacyjnych. Proponowane rozwiązania legislacyjne powinny stanowić spójny system prowadzenia dialogu obywatelskiego na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym.

Wśród określanych form dialogu należy uwzględnić **nowoczesne technologie** z wykorzystaniem dotychczasowych doświadczeń MG w ramach Programu *Reforma Regulacji* oraz projektów systemowych realizowanych w ramach PO KL, a także działań podejmowanych przez Kancelarię Prezesa Rady Ministrów.

Dialog obywatelski wymaga partnerstwa i przygotowania obu jego stron. Dlatego należy wspierać edukację w zakresie metod i narzędzi dialogu obywatelskiego, skierowaną zarówno do urzędników publicznych, jak i do przedstawicieli organizacji pozarządowych. Niezbędne jest wsparcie tworzenia warunków dla wpływu obywateli na procesy decyzyjne. Gospodarzem tego zakresu działań jest MPiPS. Istnieje także potrzeba wprowadzenia instrumentów, ułatwiających obywatelom udział w stanowieniu prawa (w tym współtworzenia budżetu partycypacyjnego) oraz przygotowanie i upowszechnienie tych instrumentów, w szczególności dotyczy to wzmocnienia inicjatywy uchwałodawczej obywateli na poziomie lokalnym.

Prowadzony w Polsce dialog można podzielić na dialog administracji publicznej z organizacjami pozarządowymi (dialog obywatelski) i dialog z organizacjami pracodawców i związków zawodowych (dialog społeczny).

Efektywny dialog społeczny powinien być ważną formułą osiągnięcia pokoju społecznego, który dzięki akceptacji społecznej wydatnie służy realizowaniu polityki rozwoju, reformom społecznym i gospodarczym. Regulacje prawne i programy tworzone według zasad dialogu społecznego legitymizuje poparcie i porozumienie stron dialogu. Nieodzownym minimum dialogu społecznego jest prezentowanie opinii publicznej przygotowywanych przez administrację rządową propozycji działania, w celu rozpoznania stanowiska obywateli. Współpraca z partnerami społecznymi prowadzona będzie w oparciu o zasady partnerstwa, suwerenności stron i jawności, a ich partycypacja w procesach decyzyjnych przyjmie formę doradztwa, zasięgania opinii, dokonywania regularnych i wspólnych przeglądów polityki publicznej, udziału w pracach zespołów międzyresortowych i rad doradczych przy organach administracji.

Przewiduje się podjęcie kroków zmierzających do **zintegrowania działań podejmowanych w ramach dialogu społecznego i dialogu obywatelskiego**, co wzmocni wpływ obywateli na decyzje podejmowane przez administrację rządową, a z punktu widzenia tejże administracji uporządkuje i zrationalizuje prowadzony dialog. Integracja dotyczyć będzie administracji rządowej na szczeblu centralnym i wojewódzkim. Do przeprowadzenia tych działań warto wykorzystać doświadczenia uzyskane w ramach Priorytetu V PO KL (Działania 5.4 i 5.5), a także doświadczeń MPiPS, Rady Działalności Pożytku Publicznego, Trójstronnej Komisji ds. Społeczno-Gospodarczych i wojewódzkich komisji dialogu społecznego.

2.1.2. Wspieranie rozwoju partnerstwa i innych form współpracy, służących przekazywaniu realizacji zadań publicznych obywatelom

Zaangażowanie obywateli w życie publiczne powinno dotyczyć nie tylko udziału w podejmowaniu decyzji, ale także wykonywaniu tych decyzji, a więc udziału w realizacji zadań publicznych. Formuła partnerstwa oparta na współdziałaniu jednostek samorządu terytorialnego i organizacji pozarządowych jest jednym z wypracowanych i praktykowanych sposobów, zapewniających udział obywateli. Wskazane jest przygotowanie i wprowadzenie do porządku prawnego instytucji **partnerstwa publiczno-społecznego**, która byłaby podstawą rozwoju trwałej współpracy jednostek samorządu terytorialnego, jednostek administracji rządowej i organizacji obywatelskich. Konieczne jest także upowszechnianie tej nowej formy współpracy wśród przedstawicieli administracji publicznej i organizacji obywatelskich.

Kolejnym działaniem jest wspieranie realizacji zadań publicznych przez partnerstwa publiczno-społeczne w poszczególnych działach administracji publicznej. Niezbędne jest również poszukiwanie innowacyjnych form włączania obywateli w realizację zadań publicznych, a następnie upowszechnianie najsukuteczniejszych rozwiązań.

Oprócz partnerstwa istotne znaczenie dla zwiększania partycypacji obywatelskiej mają **mechanizmy zlecenia realizacji usług publicznych organizacjom pozarządowym**. Dobre rozwiązania w tym zakresie wypracowały jednostki samorządu terytorialnego.

Podstawą przebiegu współpracy między samorządami terytorialnymi a organizacjami obywatelskimi są **programy współpracy** określające formy współpracy oraz zasoby przeznaczane na ich realizację. Podobnie programy współpracy regulują relacje między organami administracji rządowej a organizacjami pozarządowymi; należałoby rozważyć wprowadzenie ich obligatoryjności. Niezbędne byłoby także monitorowanie skutków wprowadzenia takiej zmiany i wspieranie poszczególnych organów administracji rządowej w zakresie metod tworzenia i realizacji programów współpracy.

Z punktu widzenia państwa istotne jest, aby zadania publiczne niezależnie od tego, czy realizuje je podmiot publiczny, prywatny czy organizacja pozarządowa, były wykonywane na odpowiednim poziomie. Aby zagwarantować wysoką jakość prac, należy odwoływać się do **standardów realizacji zadań publicznych** i narzędzi ich monitorowania, które stosowane będą nie tylko przez administrację publiczną, ale też przez obywateli. Do tych działań zostaną wykorzystane doświadczenia i rozwiązania, powstające w ramach Priorytetu V PO KL. Standaryzacji zadań publicznych sprzyjać będą również działania zmierzające do podniesienia jakości zarządzania i współpracy w administracji publicznej, które znajdują się w *Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego* i *Strategii Sprawne Państwo*.

Z kolei, aby zwiększyć możliwość wykorzystania zamówień publicznych dla realizacji zadań publicznych przez organizacje obywatelskie i inne podmioty, niezbędne jest poszerzenie zakresu tak

zwanych **klauzul społecznych**, które umożliwiają uwzględnianie aspektów społecznych przy zlecaniu takich zadań. Będzie to wymagać kontynuacji działań edukacyjnych i upowszechniających dotyczących praktycznego stosowania klauzul społecznych.

2.1.3. Zwiększenie wykorzystania zasobów lokalnych instytucji publicznych dla rozwijania aktywności obywatelskiej

Dla rozwijania i wzmocnienia aktywności obywatelskiej oraz zwiększania udziału obywateli w życiu publicznym niezbędne jest jak najlepsze wykorzystanie potencjału fizycznego (infrastruktura) i ludzkiego lokalnych instytucji publicznych, takich jak biblioteki, archiwa, szkoły, domy kultury czy obiekty sportowe. Instytucje te są naturalną i najbliższą obywatelom przestrzenią, w której mogą realizować działania na rzecz dobra wspólnego. Dlatego należy sprzyjać wszelkim działaniom umożliwiającym lepsze wykorzystanie potencjału tych instytucji, szukać innowacyjnych rozwiązań w tej sferze oraz wspierać wdrażanie tych, które okażą się najsukcesywniejsze.

Warto upowszechniać dobre przykłady **wykorzystania lokalnych zasobów instytucji publicznych w rozwoju aktywności obywatelskiej**, uczyć urzędników możliwości i sposobów współdziałania z obywatelami, a także zachęcać instytucje publiczne do współpracy między sobą. Istotne jest jednak, aby nie ograniczać się wyłącznie do instytucji, ale tworzyć lepsze warunki uwspólnotowienia przestrzeni publicznych (ulice, parki, place itp.). Dlatego wsparcie zyskują skierowane na ten cel projekty partnerskie realizowane wspólnie przez jednostki samorządu terytorialnego i organizacje obywatelskie, w szczególności te, które zarządzają infrastrukturą mieszkaniową, np. spółdzielnie mieszkaniowe, wspólnoty mieszkańców.

Priorytet Strategii 2.2. Rozwój i wzmocnienie zorganizowanych form aktywności obywatelskiej

Zorganizowane formy aktywności obywatelskiej są w praktyce najbardziej skutecznym, efektywnym i użytecznym sposobem wpływania obywateli na życie publiczne. Powyższy priorytet nastawiony jest na wspieranie rozwoju zorganizowanych działań wspólnotowych.

Priorytet obejmuje następujące kierunki działań:

- 2.2.1. Ułatwianie działalności organizacjom obywatelskim oraz wspieranie społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw.
- 2.2.2. Rozwijanie indywidualnej i korporacyjnej filantropii oraz wolontariatu.
- 2.2.3. Rozwój społecznego wymiaru sportu.

2.2.1. Ułatwianie działalności organizacjom obywatelskim oraz wspieranie społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw

Podczas gdy w krajach Unii Europejskiej, zwłaszcza zachodnich, istnieje wiele prawnie określonych form, w jakich obywatele mogą się organizować i działać wspólnie, w Polsce przewidziano jedynie dwie formy prawne: stowarzyszenie zarejestrowane i fundację. Każde stowarzyszenie i każda fundacja poddane są jednakowym rygorom prawnym, np. obowiązkom założycielskim czy sprawozdawczym, niezależnie od tego, w jakim celu są tworzone, jaka jest skala, zakres i formy działalności. Dlatego, aby ułatwić obywatelom wspólne zorganizowane działanie, zakłada się razem z przedstawicielami organizacji obywatelskich wypracowanie i wdrożenie do systemu prawnego nowych **uproszczonych form i narzędzi prowadzenia zorganizowanej działalności obywatelskiej**.

Trzeba też znaleźć rozwiązania różnicujące warunki prowadzenia działalności, w tym także wymogi formalno-rachunkowe, w zależności od celów, skali i form tejże działalności, a także promować nowe możliwości działania i zachęcać obywateli do ich wykorzystywania. Niezbędne jest przy tym wdrożenie stałego mechanizmu monitorowania i oceny praktycznych skutków stosowania prawa, w tym także w zakresie zmian legislacyjnych, które będą wprowadzane w ramach realizacji niniejszej strategii.

Niezbędne jest także wspieranie działalności obywateli w ramach **inicjatyw społecznościowych** w różnorodnych grupach nieformalnych, ruchach społecznych czy ułatwienie im funkcjonowania w przestrzeni publicznej. W celu zwiększenia przejrzystości rynku należy wspierać **organizacje strażnicze** (ang. *watch-dog*) oraz niezależne testy konsumenckie.

Pożądaną jest **wsparcie działań samopomocowych**, które obejmują czynności związane z radzeniem sobie z różnymi problemami w oparciu o korzystanie z własnych doświadczeń oraz na podstawie dyskusji i wymiany poglądów z innymi ludźmi, którzy mają wypracowane sposoby radzenia sobie z podobnymi problemami. Mogą one być realizowane w ramach grup i klubów samopomocowych.

Aby zwiększyć skuteczność i efektywność działania organizacji obywatelskich konieczne jest także stałe podnoszenie wiedzy i umiejętności przedstawicieli tych organizacji (zarządy, pracownicy) w zakresie zarządzania organizacją, a w szczególności zarządzania zasobami ludzkimi i finansami. Planowane dla takiej edukacji wsparcie powinno objąć zwłaszcza organizacje działające w małych społecznościach wiejskich i wiejsko-miejskich, a także w regionach o słabo rozwiniętej sieci organizacji obywatelskich.

Promowanie **konceptji strategicznej społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw** ma niezwykle ważne znaczenie nie tylko dla przedsiębiorstw, w długim horyzoncie przekładając się na wzrost konkurencyjności, ale również dla społeczeństwa, umożliwiając włączenie instytucji społeczeństwa obywatelskiego w dialog z sektorem prywatnym. Uwzględnianie potrzeb interesariuszy oraz ograniczanie asymetrii informacji m.in. przez dostarczanie konsumentom rzetelnych danych o działalności firmy czy charakterystyce produktu przyczynia się do zwiększania efektywności procesów gospodarczych. Konceptcja ta wspiera także procesy budowania zrównoważonych społeczności lokalnych oraz tworzenia odpowiednich warunków obywatelom do aktywnego udziału w kształtowaniu warunków życia i rozwoju.

Do realizacji tych działań wykorzystane zostaną m.in. doświadczenia we wspieraniu tego typu przedsięwzięć przez MPIPS w ramach PO KL i PO FIO, a także wyniki prac Zespołu do spraw Społecznej Odpowiedzialności Przedsiębiorstw, stanowiącego organ doradczy Prezesa Rady Ministrów obsługiwany przez MG.

2.2.2. Rozwijanie indywidualnej i korporacyjnej filantropii oraz wolontariatu

Tradycyjnie działalność obywatelska opiera się na **indywidualnej i korporacyjnej filantropii**. Prywatne źródła są istotną przeciwwagą dla środków publicznych i elementem zachowania niezależności działania obywateli. Tymczasem w Polsce od kilku lat rysuje się wyraźny trend rosnącego udziału środków publicznych (w szczególności pochodzących z grantów i projektów) w finansowaniu działań organizacji pozarządowych przy malejącym udziale środków prywatnych. Aby zachować „zdrową” równowagę i wzmacniać działalność sektora obywatelskiego, konieczne jest stymulowanie finansowania tego sektora ze źródeł prywatnych i/lub bardziej niezależnego wykorzystania środków publicznych. Dlatego niezbędne jest zwiększenie skuteczności istniejących instrumentów zachęcających osoby fizyczne i prawne do wspierania organizacji obywatelskich.

W tym celu niezbędna jest także edukacja dotycząca ich stosowania, skierowana do przedstawicieli organizacji obywatelskich.

Najprostszą formą działania na rzecz dobra wspólnego jest **wolontariat**, który będzie promowany w różnych sferach aktywności obywatelskiej, a w szczególności tam, gdzie wolontariat jest stosunkowo mniej rozwinięty, a więc na obszarach wiejskich, wśród osób 50+ czy w instytucjach publicznych. Podjęte będą również inicjatywy na rzecz upowszechniania nowych form wolontariatu, jak np. e-wolontariat, czyli wolontariat z wykorzystaniem nowych technologii będący wyrazem pozytywnej aktywności obywatelskiej w Internecie. Należy wspierać wolontariat i wolontariuszy zarówno w jego wymiarze akcyjnym, jak i w ramach programów wolontariatu długoterminowego.

MPIPS jako Krajowy Organ Koordynujący obchody Europejskiego Roku Wolontariatu Propagującego Aktywność Obywatelską 2011 w Polsce prowadzi działania służące zwiększeniu znaczenia wolontariatu dla umacniania spójności społecznej. Jednym z istotnych działań w tym zakresie jest opracowanie dokumentu stanowiącego projekt długofalowej polityki rozwoju wolontariatu w Polsce, co doprowadzić ma do **wzmocnienia systemowego podejścia do wolontariatu** i jego rozwoju. Dokument ten jest punktem wyjścia do stworzenia i wdrożenia programu rozwoju w obszarze wolontariatu.

Do realizacji tych działań wykorzystane zostaną m.in. doświadczenia we wspieraniu tego typu przedsięwzięć przez MPIPS w ramach PO KL i PO FIO.

2.2.3. Rozwój społecznego wymiaru sportu

Sport jest dziedziną aktywności ludzkiej odgrywającą bardzo ważną rolę w życiu obywateli Unii Europejskiej. Organizacje sportowe, a w szczególności kluby, posiadają ogromne możliwości zrzeszania ludzi i są źródłem kreowania i krzewienia wielu pozytywnych doświadczeń służących budowie kapitału społecznego. W Polsce, mimo iż to właśnie sport jest jedną z dziedzin życia społecznego cieszącą się największą popularnością wśród organizacji obywatelskich, wciąż zaobserwować możemy wyraźny niedostatek organizacji sportowych w porównaniu do większości krajów Unii Europejskiej. Dlatego właśnie przewiduje się stymulowanie działań służących powstawaniu nowych organizacji w obszarze sportu, ze szczególnym uwzględnieniem klubów sportowych, oraz wspieranie tworzenia porządku prawnego, który ułatwiłby rozwój aktywnej działalności tego typu organizacjom.

Tworzenie ram prawnych i kształtowanie otoczenia ułatwiającego powstawanie nowych organizacji sportowych i zwiększającego ich aktywność muszą iść w parze z motywacją obywateli do uczestnictwa w życiu sportowym. Dlatego, kładąc podwaliny pod rozwój działalności sportowej, należy jednocześnie promować wśród obywateli postawę społecznej aktywności w tym obszarze, w szczególności ideę wolontariatu jako formy wzmacniania aktywnej postawy obywatelskiej.

Jako że sport wśród swoich wielu pozytywnych oddziaływań niesie ze sobą ogromne możliwości dla zwiększenia poziomu integracji społecznej, będą wspierane działania służące włączeniu społecznemu przez sport. Dzięki propagowaniu poczucia przynależności i uczestnictwa w życiu społecznym sport przyczynia się do znoszenia barier społecznych, stając się znakomitym narzędziem inkluzji wszelkich mniejszości i grup znajdujących się w trudnej lub niekorzystnej sytuacji społecznej.

Priorytet Strategii 2.3. Wzmocnienie integracji i solidarności społecznej

Wykluczenie społeczne, mające często podłoże ekonomiczne, wpływa na zanik chęci i brak możliwości angażowania się w życie publiczne. Osoby znajdujące się na marginesie społeczności,

najczęściej z niezależnych od siebie powodów np. niepełnosprawności czy długotrwałego pozostawania bez zatrudnienia, wykazują postawy apatii i pozbawiają się możliwości poprawy swojej sytuacji. Dlatego w działaniach zmierzających do zwiększenia partycypacji obywateli w życiu publicznym szczególnie miejsce należy poświęcić osobom wykluczonym społecznie⁸⁹⁾. Realizacji tego priorytetu Strategii mają służyć kierunki działań, koncentrujące się na rozwijaniu nowych, skutecznych i trwałych instrumentów przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu i zawodowemu.

Priorytet obejmuje następujący kierunek działań:

2.3.1. Wspieranie rozwoju przedsiębiorczości społecznej i innych form przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu i zawodowemu, w tym różnorodnych form samopomocy.

2.3.1. Wspieranie rozwoju przedsiębiorczości społecznej i innych form przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu i zawodowemu, w tym różnorodnych form samopomocy

Kluczowym działaniem w obrębie tego kierunku będzie wspieranie rozwoju **ekonomii społecznej**⁹⁰⁾ i przedsiębiorczości społecznej. Ekonomia społeczna jest innowacyjnym instrumentem wpływającym na zwiększenie integracji społecznej i zawodowej osób wykluczonych społecznie oraz kapitału społecznego. Podmioty ekonomii społecznej realizują nie tylko potrzebę zatrudniania osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji życiowej. Mogą także uzupełniać dostarczanie towarów i usług przez rynek i państwo oraz rozwiązywać zróżnicowane problemy społeczne w wielu obszarach życia publicznego.

Dla dalszego rozwoju ekonomii społecznej niezbędne jest włączenie jednostek samorządu terytorialnego szczebla wojewódzkiego jako kluczowego podmiotu w **programowaniu i realizacji wsparcia i rozwoju przedsiębiorczości społecznej na terenie województw**, wspierających rozwój na poziomie regionalnym i lokalnym oraz wdrożenie systemowych rozwiązań, umożliwiających funkcjonowanie na zasadach partnerstwa publiczno-społecznego akredytowanych instytucji, wspierających infrastrukturalnie przedsiębiorczość społeczną (ośrodki wsparcia ekonomii społecznej) w zakresie usług, szkoleń i doradztwa.

Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej (KPRES) jest dokumentem, który umiejscawia ekonomię społeczną w kontekście zintegrowanych strategii i nakreśla jej wizję, w której przedsiębiorstwa społeczne będą trwałym i dostrzegalnym podmiotem życia społeczno-gospodarczego w wymiarze lokalnym i regionalnym.

Ustawa o przedsiębiorczości społecznej stworzy możliwość starania się o status przedsiębiorcy społecznego, co będzie potwierdzeniem, że dany podmiot, prowadząc działalność gospodarczą, realizuje konkretne cele społeczne. Przewiduje się przygotowanie i wdrożenie **działań edukacyjnych dotyczących przedsiębiorczości społecznej**, w tym skierowanych do dzieci i młodzieży w zakresie przygotowania do przedsiębiorczości oraz wspierania spółdzielni uczniowskich.

Istotne znaczenie ma także **przygotowanie i wdrożenie zwrotnych mechanizmów finansowania (pożyczek, kredytów i poręczeń) dla przedsiębiorstw społecznych**. Obecnie istnieją już założenia do pilotażu funduszu pożyczkowego dla przedsiębiorstw społecznych, który obejmować będzie

⁸⁹⁾ Alienacja ze środowiska społecznego często dotyka także cudzoziemców. Dlatego też ważne jest, aby katalog działań integracyjnych pozostał otwarty również dla tej grupy osób.

⁹⁰⁾ W grudniu 2008 r. Prezes Rady Ministrów powołał Zespół do spraw Rozwiązań Systemowych w zakresie Ekonomii Społecznej złożony z przedstawicieli Rządu, jednostek samorządu terytorialnego, ekspertów i przedstawicieli organizacji obywatelskich oraz przedsiębiorstw społecznych. Zespół pracuje nad czterema zagadnieniami: Krajowym Programem Rozwoju Ekonomii Społecznej (KPRES), projektem ustawy regulującej sferę przedsiębiorczości społecznej, planem edukacji w zakresie przedsiębiorczości społecznej oraz instrumentami finansowania dla przedsiębiorstw społecznych, w szczególności finansowania zwrotnego.

preferencyjne pożyczki dystrybuowane przez fundusze na poziomie makroregionalnym oraz system doradztwa.

Wsparcie dla przedsiębiorczości społecznej wymaga również wypracowania i wdrożenia skutecznych instrumentów pomiaru **społecznej wartości dodanej**, generowanej przez przedsiębiorstwa społeczne, a także inne przedsięwzięcia gospodarcze, służące realizacji celów społecznych. Jest to niezbędne do racjonalnego i efektywnego dzielenia środków publicznych dla sfery przedsiębiorczości społecznej.

Wykorzystując doświadczenia w rozwijaniu przedsiębiorczości społecznej, konieczne jest stałe poszukiwanie innowacyjnych rozwiązań i mechanizmów przeciwdziałania społecznemu i zawodowemu wykluczeniu. Służyć temu będzie wsparcie dla projektów testujących takie nowe rozwiązania i upowszechnianie tych, które okażą się skuteczne, efektywne i użyteczne.

Dla całości przedsięwzięć w ramach celu 2 wykorzystane zostaną doświadczenia MPiPS we wspieraniu działań w ramach PO KL i PO FIO, a w kolejnej perspektywie finansowej, po 2013 r., nastąpi kontynuacja funkcjonowania Funduszu Inicjatyw Obywatelskich będącego merytoryczną i finansową formułą budowy społeczeństwa obywatelskiego jako integralnego elementu kapitału społecznego.

Cel szczegółowy 3. Usprawnienie procesów komunikacji społecznej oraz wymiany wiedzy

Komunikacja społeczna służy wymianie informacji i edukacji, ale też budowie tożsamości jednostki oraz integracji na poziomie grupy. Natomiast media jako „środki społecznego przekazu” stanowią podstawę współczesnej sfery publicznej. Warunki prawne działania mediów, w tym system ochrony własności intelektualnej, powinny sprzyjać zachowaniom o charakterze więziotwórczym. Szczególna rola w tym zakresie przypada mediom audiowizualnym, które – potencjalnie lub w rzeczywistości – są ważnym elementem infrastruktury kapitału społecznego. Istotnym zadaniem jest także wypracowanie mechanizmów umożliwiających legalną wymianę, wykorzystanie i produkcję treści przy poszanowaniu praw autorskich i zapewnieniu wynagrodzeń dla twórców.

Cel szczegółowy 3. Usprawnienie procesów komunikacji społecznej oraz wymiany wiedzy będzie realizowany przez następujące priorytety Strategii:

Priorytet Strategii 3.1. Zwiększanie dostępności informacji i poprawa jakości komunikacji w sferze publicznej.

Priorytet Strategii 3.2. Wspieranie mediów w kształtowaniu więzi społecznych, kulturowych i demokracji.

Priorytet Strategii 3.1. Zwiększanie dostępności informacji i poprawa jakości komunikacji w sferze publicznej

Priorytet ten zakłada, że dla zwiększenia aktywnego udziału obywateli w życiu publicznym niezbędne jest tworzenie warunków sprzyjających poprawie jakości komunikowania zarówno w relacjach między obywatelami, grupami społecznymi i organizacjami, jak też między obywatelami i instytucjami państwa. W tym celu należy ułatwić dostęp do zasobów informacji.

Priorytet obejmuje następujące kierunki działań:

3.1.1. Zwiększenie dostępności treści edukacyjnych, naukowych i kulturowych w domenie publicznej.

3.1.2. Ochrona własności intelektualnej i stworzenie warunków umożliwiających eksploatację treści w ramach dozwolonego użytku przewidzianego przepisami prawa.

3.1.1. Zwiększenie dostępności treści edukacyjnych, naukowych i kulturowych w domenie publicznej

Opis planowanych działań:

Przepisy prawa autorskiego są czynnikiem rzeczywistości społecznej, praktycznie przekładającym się na kreatywność oraz innowacyjność obywateli. Zapewnienie twórcom niezbędnego zakresu prawnej ochrony oraz należnego wynagrodzenia stymuluje tworzenie nowych dzieł i zachęca do przedsiębiorczości w tym obszarze.

Równocześnie należy umożliwić ogółowi społeczeństwa, przy zapewnieniu twórcom i innym uprawnionym odpowiedniego poziomu ochrony ich praw, jak najszerzy dostęp do wiedzy i dorobku kulturowego oraz sprzyjać aktywności prowadzącej do zapewnienia polskiemu dorobkowi kulturowemu należnego mu miejsca w Europie i na świecie.

Ustawa z dnia 11 marca 2004 r. o podatku od towarów i usług (Dz. U. z 2011 r. Nr 177, poz. 1054, z późn. zm.) – podobnie jak regulacje VAT w innych krajach UE (oprócz Francji) – odmiennie traktuje opodatkowanie różnych dóbr kultury, a nawet dóbr identycznych co do treści, w zależności od tego, czy nośniki, na których treści te są zapisane, mają formę materialną, czy zdematerializowaną. Zróżnicowanie to wynika z potraktowania w dyrektywie 2006/112/WE Rady z dnia 28 listopada 2006 r. w sprawie wspólnego systemu podatku od wartości dodanej (Dz. Urz. UE L 347 z 11.12.2006, str. 1) i w ślad za tym w polskiej ustawie towarów takich jak gazety czy książki w postaci zmaterializowanej jako towarów, a e-booków dostępnych tylko on-line jako usług, dla których nie można stosować stawek preferencyjnych opodatkowania.

Wprowadzenie jednolitej obniżonej stawki VAT indyferentnej wobec formy ich prezentacji (nośnik lub forma zdematerializowana w Internecie) miałyby na celu wspieranie rozwoju polskiego rynku książki, zwiększenie legalnego zasobu cyfrowych książek i innych treści, zapobiegającego rozwojowi piractwa internetowego, oraz zwiększenie konkurencyjności polskich wydawców i przedsiębiorców prowadzących działalność na rynku usług elektronicznych związanych z dystrybucją dóbr kultury. Jednolita obniżona stawka VAT będzie wprowadzona w przypadku zmiany dyrektywy Rady 2006/112/WE z dnia 28 listopada 2006 r. w sprawie wspólnego systemu podatku od wartości dodanej w tym zakresie.

Z pewnością treści, których wytworzenie zostało sfinansowane ze środków publicznych, powinny być udostępniane społeczeństwu w najszerszym możliwym stopniu. Zadanie to wymaga otwarcia się instytucji kultury, szkół wyższych i innych instytucji publicznych na nowe kanały komunikacyjne i procesy budowania więzi, które w nich zachodzą.

W zakresie dotyczącym działalności bibliotek i archiwów należy doprowadzić do rozwiązania dwóch problemów: wytwarzania cyfrowych kopii materiałów przechowywanych w kolekcjach bibliotecznych i archiwalnych w celu ochrony tych materiałów oraz dostarczania kopii utworów użytkownikom drogą elektroniczną. Działania w tym obszarze powinny skupić się na wypracowaniu modelu umożliwiającego bibliotekom oraz podmiotom prowadzącym działalność w zakresie archiwizacji dorobku kulturowego dokonywanie cyfryzacji swoich zasobów i ich udostępnianie, w szczególności powinno to dotyczyć treści kultury nieobjętych ochroną prawami majątkowymi.

Konieczne jest również wdrożenie dyrektywy 2012/28/UE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 25 października 2012 r. w sprawie niektórych dozwolonych sposobów korzystania z utworów osieroconych (Dz. Urz. UE L 299 z 27.10.2012, str. 5). Są to utwory, które objęte są prawami autorskimi, ale w stosunku do których nie można ustalić tożsamości podmiotów praw autorskich lub miejsca ich pobytu, przez co niemożliwe jest uzyskanie zgody podmiotu uprawnionego na ich

eksploatację. Prowadzi to do sytuacji, w której utwory mające status osieroconych są wyłączone z korzystania, również w zakresie działań prowadzących do zachowania dorobku kulturowego, w tym cyfryzacji książek i restaurowania filmów. Wdrożenie dyrektywy przyczyni się do wyeliminowania tego rodzaju ograniczeń.

W obszarze cyfryzacji i publicznego udostępniania zasobów dziedzictwa kulturowego planuje się również wzmocnienie działań związanych z gromadzeniem i udostępnianiem polskiego kulturowego dorobku audiowizualnego, w tym prowadzonych przez Narodowy Instytut Audiowizualny. Polska jest jednym z nielicznych krajów Unii Europejskiej, gdzie nie funkcjonuje instytucja wyposażona w uprawnienia do utrwalania oraz gromadzenia bieżącej działalności nadawców i producentów audiowizualnych, jak również utworów multimedialnych, w tym zapisów stron internetowych. Wskazane działania zostaną uzupełnione przez rozpoczęcie dyskusji na temat przyszłego archiwizowania treści stworzonych od razu w postaci cyfrowej (born-digital), w tym kryteriów doboru treści podlegających archiwizacji oraz procedur i priorytetów jej przeprowadzania.

Niezbędne jest również opracowanie systemu udostępnienia w sieci, bez uszczerbku dla podmiotów uprawnionych z tytułu praw autorskich i pokrewnych, treści wytworzonych w przeszłości i wytwarzanych obecnie przez media publiczne: Telewizję Polską S.A., Polskie Radio oraz rozgłośnie regionalne.

3.1.2. Ochrona własności intelektualnej i stworzenie warunków umożliwiających eksploatację treści w ramach dozwolonego użytku przewidzianego przepisami prawa

Opis planowanych działań:

Rozwój nowych mediów i technologii cyfrowych, prowadzący do digitalizacji dóbr kultury, stanowi duże wyzwanie dla polityki prawnoautorskiej. Współczesne procesy produkcji i dystrybucji treści, w szczególności związane z cyfryzacją, umożliwiają nowe formy korzystania z utworów chronionych przez prawo autorskie, w nieznanym dotąd zakresie ułatwiając dostęp do treści. Technologie cyfrowe umożliwiły wielokrotnianie, rozpowszechnianie i przechowywanie treści na nowych platformach, jednocześnie doprowadzając do zwiększenia nielegalnego korzystania z chronionych dóbr na szeroką skalę.

Odpowiadając na to wyzwanie *Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego* powinna zapewnić ochronę twórców w zmieniającym się środowisku, w tym gwarantować wynagrodzenia autorom na odpowiednim poziomie. Działania objęte Strategią powinny uwzględniać oczekiwania twórców, prowadzić do wzrostu zaufania, jakim obdarzają dopuszczalne prawem formy eksploatacji ich dorobku, oraz zapewniać bezpieczeństwo obrotu utworami i prawami pokrewnymi.

W związku z tym prawny system ochrony własności intelektualnej wymaga reformy – zakłada się wypracowanie takich mechanizmów, które umożliwią legalną wymianę, wykorzystanie i produkcję treści, przy jednoczesnym poszanowaniu autorskich praw osobistych i zapewnieniu wynagrodzeń dla twórców.

Działanie to zakłada przegląd istniejących rozwiązań prawa autorskiego pod względem skuteczności ich funkcjonowania (np. reforma Funduszu Promocji Twórczości), jak również wprowadzenie nowych regulacji, mających na celu stworzenie sprzyjającego środowiska dla działalności twórców i innych uprawnionych w świecie cyfrowym. Konieczne jest również wdrożenie rozwiązań dotychczas w ogóle nieimplementowanych, jak np. public lending right (instytucja Public Lending Right przewidziana w art. 6 dyrektywy 2006/115/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 12 grudnia 2006 r. w sprawie prawa najmu i użyczenia oraz niektórych praw pokrewnych prawu autorskiemu w zakresie

własności intelektualnej (Dz. Urz. UE L 376 z 27.12.2006, str. 28) zakłada stworzenie mechanizmu wynagradzania twórców za korzystanie z ich dzieł w formie publicznego użyczenia przez biblioteki).

Zmienne realia korzystania z utworów sprawiają ponadto, że potrzebna jest analiza zakresu stosowania **dozwolonego użytku**. Dozwolony użytek (prywatny i publiczny) jest konstrukcją prawną umożliwiającą szeroki dostęp do przedmiotów prawa autorskiego – w tym w szczególności w obszarze kultury – bez konieczności uzyskania zezwolenia twórcy utworu. Jest to wyjątek od zasady ogólnej, iż prawa autorskie przysługują twórcom, a możliwość korzystania z utworu uzależniona jest od jego zezwolenia i uiszczenia odpowiedniego wynagrodzenia. Jako wyjątek w sferze bezwzględnych praw autorskich przepisów o dozwolonym użytku nie można interpretować rozszerzająco. Katalog dopuszczalnych wyjątków (form dozwolonego użytku) zawarty jest m. in. w *Konwencji berneńskiej o ochronie dzieł literackich i artystycznych* (Polskę wiąże tekst paryski z 1971 r., Dz. U. z 1990 r. Nr 82, poz. 474) oraz w dyrektywie 2001/29/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 22 maja 2001 r. w sprawie harmonizacji niektórych aspektów praw autorskich i pokrewnych w społeczeństwie informacyjnym (Dz. Urz. UE L 167 z 22.06.2001, str. 10). Szczególnie istotna w tym zakresie jest Dyrektywa, która zawiera zamknięty katalog wyjątków (dopuszczalnych form dozwolonego użytku), które mogą zostać wprowadzone w poszczególnych państwach członkowskich. Podejmowane działania będą zatem koncentrować się na tym, by istniejące przepisy o dozwolonym użytku zapewniały możliwość swobodnego dostępu do dóbr kultury, tam gdzie nie jest to sprzeczne z ogólnymi zasadami prawa autorskiego, prawem unijnym i międzynarodowym. W szczególności powinny być prowadzone działania zmierzające do zwiększenia możliwości korzystania z utworów w ramach dozwolonego użytku przez biblioteki, archiwa i szkoły.

W ramach tego celu szczegółowego na uwagę zasługują działania związane z redukowaniem **wykluczenia cyfrowego**. Będą się one wiązać z tworzeniem warunków prawnych, organizacyjnych i technologicznych dla jak najpełniejszego dostępu do zasobów kultury przez osoby niepełnosprawne, w tym osoby niewidome, niedowidzące lub niepełnosprawne w sposób uniemożliwiający im zapoznanie się z drukiem. Rozwój technologii daje bowiem nowe możliwości udostępniania twórczości.

Efektom gromadzenia informacji w formie cyfrowej, możliwości ich swobodnego przekształcania i cyfryzacji przekazu są nowe formy korzystania z utworów chronionych przez prawo. W tym obszarze Strategii priorytetowe są prace dotyczące **przeciwdziałania piractwu**. Zakłada się, że duży nacisk powinien być położony na promowanie legalnych form udostępniania utworów w środowisku cyfrowym.

Legalna eksploatacja utworów w sieci wymaga ponadto wypracowania odpowiedniego systemu licencjonowania wykraczającego poza granice państw, a także skutecznego, przejrzystego i sprawiedliwego działania organizacji zbiorowego zarządzania udzielających takich licencji. Należy przy tym dążyć do uniknięcia monopolu dużych organizacji i marginalizacji mniejszych reprezentujących mniej popularnych w skali europejskiej twórców. Jednocześnie zakłada się prowadzenie analiz na temat elektronicznych form zarządzania prawami autorskimi, które prowadziłyby do większej kontroli ściągalności należnych wynagrodzeń za eksploatację utworów w środowisku cyfrowym.

Zmiany technologiczne, które obejmują branżę muzyczną, audiowizualną, wydawniczą oraz informatyczną, nakładają na państwo konieczność upowszechniania wiedzy dotyczącej prawa autorskiego. Wymagają wprowadzenia w znacznie szerszym niż dotąd zakresie elementów prawa autorskiego na wszystkich szczeblach nauczania. Upowszechnienie umiejętności zarządzania

własnymi prawami i poszanowania cudzych praw stanowi ważny element budowy społeczeństwa opartego na wiedzy oraz kapitału społecznego.

W tym obszarze Strategii działania powinny prowadzić wśród osób korzystających z utworów do zwiększania świadomości o przesłankach naruszeń prawa autorskiego, w tym przede wszystkim działań uznawanych za piractwo, ponadto do upowszechniania wiedzy o środkach prawnych służących do egzekucji praw własności intelektualnej, a także upowszechniania wiedzy o zakresie bezpłatnego dozwolonego użytku utworów, a więc przepisów upoważniających do nieodpłatnego korzystania z chronionego utworu bez zgody uprawnionego.

Priorytet Strategii 3.2. Wspieranie mediów w kształtowaniu więzi społecznych, kulturowych i demokracji

Priorytet obejmuje działania uwzględniające szczególną rolę mediów w komunikacji społecznej. Prasa, radio i telewizja, a obecnie w coraz większym stopniu Internet, interpretują wydarzenia, kształtują wzory zachowań, wywierają istotny wpływ na budowanie tożsamości kulturowej. Polityka publiczna powinna, szanując niezależność mediów, wspierać te formy ich działania, które sprzyjają budowie więzi społecznych i rozwojowi demokracji.

Priorytet obejmuje następujące kierunki działań:

3.2.1. Zapewnienie powszechnego dostępu do usług medialnych.

3.2.2. Wyznaczanie wysokich standardów jakości treści mediów publicznych.

3.2.3. Wspieranie społecznej partycypacji w tworzeniu i upowszechnianiu polskich treści w mediach społecznych i komercyjnych oraz w Internecie.

3.2.4. Wzmacnianie niezależności i pluralizmu mediów oraz wspieranie mediów lokalnych, regionalnych i obywatelskich.

3.2.1. Zapewnienie powszechnego dostępu do usług medialnych

Opis planowanych działań:

Działania mające na celu upowszechnianie dostępu do usług medialnych, zwłaszcza usług wysokiej jakości służących rozwojowi kultury, wzmacnianiu tożsamości narodowej i budowaniu więzi społecznych, wymagają rozwiązań związanych z rozwojem i właściwym wykorzystywaniem infrastruktury, a także rozwojem różnych form usług. Administracja państwowa i organy regulacyjne (Urząd Komunikacji Elektronicznej (UKE), Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji (KRRiT)) powinny wspierać proces cyfryzacji przestrzeni medialnej w Polsce.

W celu zwiększenia dostępności i zmniejszenia kosztów dostępu do cyfrowych usług medialnych oraz Internetu należy stworzyć inwestycjom telekomunikacyjnym jasne i przyjazne otoczenie prawne i administracyjne, zapewnić skuteczną koordynację procesów inwestycyjnych prowadzonych z wykorzystaniem środków europejskich w ramach obecnej i przyszłej perspektywy finansowej, a także zaprojektować działania i mechanizmy dla likwidacji zjawiska wykluczenia cyfrowego na obszarach, na których nie jest opłacalne prowadzenie komercyjnej działalności telekomunikacyjnej. W tym zakresie, uwzględniając wysokie koszty rozbudowy sieci i infrastruktury telekomunikacyjnej, celowe będzie szczególnie wspieranie inwestycji w rozwój infrastruktury prowadzonych w ramach partnerstwa publiczno-prywatnego, w tym promowanie tego rodzaju modeli inwestycyjnych. Powyższe działania będą nakierowane na umożliwienie uzyskania dostępu do szerokopasmowego Internetu przez wszystkie gospodarstwa domowe.

Aby ogół obywateli miał dostęp do usług medialnych, należy uwzględnić szczególne potrzeby osób niepełnosprawnych. W celu zapewnienia tym osobom, w szczególności niewidomym i niedowidzącym, dostępu do zasobów dziedzictwa kulturowego należy wspierać produkcję dźwiękowych wersji utworów literackich (tzw. audiobooki), utworów audiowizualnych, w tym w ramach programów digitalizacji, uwzględniających tzw. audiodeskrypcję (dodanie dodatkowych opisów werbalnych w przerwach między dialogami). Instytucje kultury powinny też wprowadzać system audiodeskrypcji na swoich stronach internetowych. Należy także stworzyć możliwość wyposażenia bibliotek publicznych w oprogramowanie i sprzęt umożliwiający czytanie osobom niedowidzącym (lupy cyfrowe, powiększalniki tekstu). Konieczne jest także zwiększenie dostępności usług medialnych dla osób niesłyszących i słabosłyszących. Stosowne więc wydaje się zwiększenie obecności technologii wspomagających odbiór usług medialnych przez takie osoby, np. napisów oraz tłumaczeń na język migowy.

3.2.2. Wyznaczanie wysokich standardów jakości treści mediów publicznych

Opis planowanych działań:

Media publiczne powinny wytwarzać i oferować wysokiej jakości treści. Dotyczy to zarówno pracy dziennikarskiej, jak i innych form twórczości medialnej. Ponadto treści te muszą być dostępne do ponownego wykorzystania. Charakter programów w mediach publicznych powinien wyraźnie odróżniać je od programów nadawców komercyjnych (m.in. przez bogactwo gatunków programów ogólnych, produkowanie programów niedostępnych u nadawców komercyjnych oraz wysoką jakość treści o charakterze popularnym). Oferta radiofonii i telewizji publicznej powinna być skierowana do szerokiego audytorium, pełniąc funkcje społeczne, demokratyczne i kulturotwórcze. Media publiczne mają stanowić niezależne, pluralistyczne forum debaty publicznej oraz przepływu informacji podnoszących poziom wiedzy i kultury, wspierających aktywne uczestnictwo w kulturze i sprzyjających budowie więzi społecznych. Oferta mediów publicznych powinna być zróżnicowana i zawierać programy skierowane do dzieci i młodszego młodzieży, osób w wieku powyżej 49. roku życia, w tym emerytów, osób o zarobkach niższych niż przeciętne, w tym bezrobotnych, osób zamieszkałych poza ośrodkami miejskimi oraz osób o systemach wartości innych niż konsumpcyjne.

Prawidłowa realizacja misji publicznej w mediach szczególnie wymaga stworzenia **stabilnego systemu finansowania mediów publicznych**. Źródła finansowania mają bowiem wpływ na zawartość programu. Należy jasno określić cele i ramy działania mediów publicznych oraz stworzyć podstawy ich realizacji.

Regulacje dotyczące działalności radiofonii i telewizji powinny zapewnić aktywny udział organów państwa w definiowaniu i nadzorowaniu realizacji misji. Regulator mediów publicznych powinien tworzyć we współpracy z zarządami nadawców publicznych, a także na podstawie badań i konsultacji publicznych, dokumenty szczegółowo definiujące misję publiczną, środki jej realizacji oraz kryteria oceny stopnia jej realizacji. Ponadto tworzenie porozumień z poszczególnymi nadawcami publicznymi, które konkretyzowałyby obowiązki ogólnie opisane w ustawie, należy realizować zgodnie z całościowym podejściem do misji publicznej.

Dla zagwarantowania stabilnego systemu finansowania mediów publicznych niezbędne jest przyjęcie nowych rozwiązań ustawowych. Należy rozważyć wprowadzenie nowej formuły opłaty audiowizualnej. Wraz z wprowadzeniem nowego systemu finansowania rozważyć należy ograniczenie udziału reklam w programach publicznej radiofonii i telewizji. Pozwoli to ograniczyć komercjalizację treści programowych mediów publicznych, a także wzmocnić ich kulturotwórczą i edukacyjną rolę. Działanie to

może doprowadzić do wyeliminowania niezdrowej konkurencji o wpływy reklamowe między mediami publicznymi i komercyjnymi.

3.2.3. Wspieranie społecznej partycypacji w tworzeniu i upowszechnianiu polskich treści w mediach społecznych i komercyjnych oraz w Internecie

Opis planowanych działań:

Konieczne jest wspieranie przez państwo tworzenia rodzimych treści, w szczególności treści wysokiej jakości, wnoszącej wkład w dorobek nauki i kultury, przez programy współfinansowania treści linearnych i nielinearnych o charakterze lokalnym i ogólnopolskim. Niezależni producenci audiowizualni i inni tworzący w Internecie to przeważnie podmioty zaliczane do małych i średnich przedsiębiorstw, można więc wykorzystać mechanizmy gospodarcze służące wsparciu tego sektora gospodarki.

Udostępnianie istniejącego dorobku kultury narodowej przez digitalizację dzieł i tworzenie cyfrowych archiwów pozwoli na szerokie rozpowszechnianie zasobów kultury polskiej, zarówno w skali globalnej, jak i lokalnej. Przyspieszenia wymagają prace nad Zintegrowanym Systemem Informacji Archiwalnej (ZoSIA) i portalem szukajwarchiwach.pl, których celem będzie koncentracja informacji o zasobach archiwalnych na terenie kraju, a także prezentacja cyfrowych kopii materiałów archiwalnych w Internecie. Wspierane również będą prace realizowane w ramach projektu CARARE, pozwalające na wzbogacenie zasobów Europeany o multimedialne treści związane z archeologią i architekturą (m.in. modele 3D, wizualizacje), a także działania zmierzające do udostępniania w Internecie zasobów polskich muzeów. Zasoby te będą mogły być wykorzystywane przez indywidualnych użytkowników oraz jako materiał źródłowy w tworzeniu treści dla mediów audiowizualnych i usług świadczonych za pośrednictwem Internetu.

3.2.4. Wzmacnianie niezależności i pluralizmu mediów oraz wspieranie mediów lokalnych, regionalnych i obywatelskich

Opis planowanych działań:

Niezależne media lokalne i regionalne, w tym media „trzeciego sektora” (media społeczne), odgrywają ważną rolę we wspieraniu tolerancji i pluralizmu oraz wnoszą istotny wkład w dialog międzykulturowy. Niejednokrotnie stanowią jedyne źródło lokalnych wiadomości i informacji, są też ważnym, a niekiedy jedynym, głosem lokalnych społeczności. Tworzą platformę dialogu obywatelskiego i umożliwiają prowadzenie konsultacji społecznych, poprzedzających podejmowanie decyzji przez władze samorządowe. Treści publikowane w tych mediach, a także różnego rodzaju akcje medialne, zarówno przygotowywane przez profesjonalnych redaktorów i dziennikarzy, jak i amatorów, mogą być ważnym czynnikiem wzmacniania tożsamości lokalnej i regionalnej.

Ponieważ niezależne media lokalne są narażone na silną konkurencję ze strony mediów ogólnokrajowych i mediów lokalnych finansowanych przez władze publiczne, należy dążyć do wprowadzenia rozwiązań prawnych ułatwiających im zdobywanie środków na lokalnych rynkach reklamy i sponsoringu. Można to osiągnąć m.in. przez wprowadzenie zakazu rozłączania bloków reklamowych na pasma lokalne oraz emisji reklamy lokalnej przez nadawców ogólnokrajowych, ustawowe ograniczenie możliwości finansowania prasy lokalnej przez jednostki samorządu terytorialnego, a także inne rozwiązania służące obniżeniu barier rozpoczynania tego rodzaju działalności na rynku usług medialnych.

Budowie demokracji i organizowaniu się społeczeństwa dla realizacji wspólnych celów służą także serwisy internetowe, które zaczynają pełnić rolę mediów lokalnych. Ich sposób działania opiera się na

„architekturze współuczestnictwa”, dając szansę aktywnego udziału w kulturze i debacie publicznej, która nie jest możliwa w przypadku mediów masowych. Ważne jest w tym przypadku tworzenie sieci i pól wymiany treści między uczestnikami. Kwestie związane z inicjowaniem i promowaniem mediów lokalnych, w tym serwisów społecznościowych, portali internetowych itp., należą do zadań instytucji kultury, w szczególności bibliotek (np. w ramach Priorytetu *Biblioteka+. Infrastruktura bibliotek*).

Treści powstałe w ramach autoekspresji osób posługujących się nowymi technologiami znane są jako „treści tworzone przez użytkowników” (*user-generated content* – UGC lub *user-created content* – UCC). Swobodna działalność o charakterze twórczym wymaga upowszechniania wiedzy o prawie autorskim, zwłaszcza informacji o naruszeniach prawa autorskiego uznawanych za piractwo, o środkach prawnych służących do egzekucji praw własności intelektualnej, o zakresie bezpłatnego dozwolonego użytku utworów oraz o możliwości wykorzystania na gruncie polskiego prawa licencji Creative Commons w granicach zgodnych z przepisami ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o *prawie autorskim i prawach pokrewnych* (Dz. U. z 2006 r. Nr 90, poz. 631, z późn. zm.). Wiedza na ten temat powinna stać się przedmiotem edukacji szkolnej na wszystkich szczeblach, a także edukacji nieformalnej i pozaformalnej.

Wsparcie polskiej twórczości jest jednym z najważniejszych zadań mediów publicznych i musi mieć wyraz we wsparciu finansowym dla wszystkich gatunków twórczości. Obecność polskich treści w mediach audiowizualnych nie może jednak ograniczać się tylko do treści archiwalnych. Jednym z podstawowych zadań mediów publicznych jest produkowanie treści, które następnie zasilą tzw. biblioteki programowe. W inwestycjach programowych można rozważyć wprowadzenie rozróżnienia na tzw. stock programs (czyli programy warte wielokrotnego powtarzania) i fluid programs (czyli programy ze swojej natury nienadające się do powtórek, jak np. teleturnieje), a następnie zbudować system preferencji dla programów typu stock programs. Zadaniem mediów publicznych jest także promocja polskiej kultury.

Niski poziom czytelnictwa prasy oraz pogłębiający się kryzys wielu gazet i czasopism stwarzają groźbę ograniczenia efektywności działania, a nawet zaniku jednego z ważnych kanałów komunikacji. Zjawisku temu towarzyszy postępująca tabloidyżacja, powodująca eliminowanie z prasy treści informacyjnych, edukacyjnych i kulturowych na rzecz rozrywki. Proces ten wymaga interwencji ze strony państwa, w tym wsparcia niezależnych wydawców lokalnych. W celu upowszechnienia dostępu do prasy opiniotwórczej i budowania nawyków korzystania z prasy jako źródła informacji, w szczególności w małych miejscowościach, należy w programach zakupów bibliotecznych i wspierania czytelnictwa uwzględnić sposoby organizacji i finansowania zakupu prasy (ogólnopolskiej, regionalnej, lokalnej i specjalistycznej) przez biblioteki.

Cel szczegółowy 4. Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego

Podstawą budowania silnego kapitału społecznego jest wzmocnienie więzi opartych na wspólnej tożsamości i umiejętności jej ciągłej, twórczej reinterpretacji. Natomiast jego integralnym elementem jest otwartość na inne wzorce kulturowe, umiejętność współdziałania i współżycia osób reprezentujących różne wartości, tradycje, normy zachowań i sposoby życia. Obydwa te aspekty są ze sobą silnie związane i warunkowane przez znajomość własnej tradycji, kultury, historii oraz indywidualną kreatywność, otwartość na inspiracje i nowe rozwiązania.

Cel szczegółowy 4. Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego będzie realizowany przez następujące priorytety Strategii:

Priorytet Strategii 4.1. Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej.

Priorytet Strategii 4.2. Wzmocnienie znaczenia kultury w rozwoju społeczno-gospodarczym.

Priorytet Strategii 4.1. Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej

Priorytet obejmuje następujące kierunki działań:

4.1.1. Tworzenie warunków wzmocnienia tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym.

4.1.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu.

4.1.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

4.1.1. Tworzenie warunków wzmocnienia tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym

Opis planowanych działań:

Rozpoznany, rozwijany i odpowiednio wykorzystywany potencjał kulturowy w istotny sposób wpływa na budowanie poczucia tożsamości, więzi lokalnych, a także opartych na tolerancji i zrozumieniu relacji z innymi społecznościami, kulturami. Zadaniem państwa jest tworzenie warunków sprzyjających aktywności obywateli i budowania tożsamości na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym). W realizacji tego zadania kluczową rolę odgrywają przede wszystkim działania służące: wspieraniu rozwoju zasobów kultury, ułatwieniu dostępu do zasobów kultury, wspieraniu uczestnictwa w kulturze, wspieraniu wytwarzania nowych i reinterpretowania zasobów kultury oraz wzorów partycypacji w kulturze, zachowaniu i popularyzacji dziedzictwa niematerialnego.

Dla wzmocnienia kapitału społecznego obejmującego także poczucie pozytywnej identyfikacji z własną społecznością i otwartość na inne społeczności niezbędne jest m.in. poznawanie wspólnego dziedzictwa kulturowego i rozwijanie wspólnych doświadczeń, w tym także kulturowych i artystycznych. Podstawowym działaniem w tym zakresie będzie wspieranie działań artystycznych i rozwoju zasobów kultury.

Ułatwianie dostępu do kultury dotyczy zarówno zasobów kultury materialnej, jak i niematerialnej, a także klasycznych i nowych form korzystania z kultury. Ułatwianie dostępu do kultury oznacza również przeciwdziałanie wykluczeniu z kultury, którego przyczyny najczęściej mają charakter przestrzenny, ekonomiczny, ale także kompetencyjny, czasowy czy wynikający z różnorodności stylów życia współczesnych Polaków. Wspieranie rozwoju przestrzeni oraz infrastruktury umożliwiającej gromadzenie i udostępnianie zasobów kultury ma wielkie znaczenie zarówno w dużych ośrodkach miejskich, jak i małych miejscowościach i na wsiach. Jednym z istotnych zadań będzie rozwój ośrodków kultury jako lokalnych centrów kultury oraz wspieranie ich rozwoju jako ośrodków aktywności kulturalnej i obywatelskiej (m.in. w gminach). Będzie to wymagało zarówno długofalowego wspierania procesu unowocześniania infrastruktury (m.in. mediotek, bibliotek, centrów kultury), jak i poprawy warunków dostępu do kultury.

Dla poznania i rozwijania (wykorzystania, reinterpretacji, wytwarzania) wspólnego zasobu kulturowego niezbędnym elementem jest także ułatwienie udziału w życiu kulturalnym. Uczestnictwo w kulturze jest w tym miejscu rozumiane znacznie szerzej niż działalność animacyjna i edukacyjna, obejmuje wszelkie działania umożliwiające obywatelom zarówno kontakt z kulturą, jak i jej aktywne współtworzenie. Uczestnictwo w kulturze sprzyja bowiem przygotowaniu do aktywnego

uczestnictwa w różnych formach życia społecznego i tworzeniu warunków rozwijania aktywności twórczej. Projektowane działania obejmować będą upowszechnianie dorobku kultury oraz zwiększenie obecności kultury w życiu społecznym zarówno przez wspieranie rozwoju placówek świadczących powszechny dostęp do kultury i ich przekształcanie w miejsca spotkań i dialogu, wzbogacanie oferty kulturalnej (kierowanej do szerokiego i zróżnicowanego grona odbiorców), jak i przyczyni się do zachowania tradycji i przekazu ludowego, zasobów dziedzictwa kulturowego, a także rozwijania współczesnej kultury i kształtowania postaw otwartych, innowacyjnych, kreatywnych. Działania dotyczyć będą również wspierania działań dotyczących kultywowania tradycji i przekazywania ich nowym pokoleniom, wspierania działań dotyczących dialogu międzykulturowego i międzypokoleniowego, promowania uwzględniania i wykorzystania potencjału kulturowego i lokalnych tożsamości w rozwoju regionalnym.

Projektowane działania mają przyczynić się również do wsparcia zaangażowania społeczności w kwestie dziedzictwa kulturowego, w tym do korzystania z zasobów kulturowych i przyrodniczych, a także rozwijania kultury i sztuki współczesnej. Proces ten ma znaczenie także z perspektywy ekonomicznej, pozwala m.in. na podnoszenie własnych kwalifikacji lub rozwój lokalnej przedsiębiorczości opartej na wiedzy o lokalnym dziedzictwie i zasobach dóbr kultury (zarówno materialnych, jak i niematerialnych). Budowa pozytywnie postrzeganej tożsamości regionalnej oraz identyfikacji z otaczającą kulturą istotna jest także z perspektywy jednostek samorządu terytorialnego, pozwala bowiem na rozwijanie relacji społecznych służących współpracy, porozumieniu, kreatywności, a tym samym podnoszeniu jakości życia i konkurencyjności regionu. Do osiągnięcia efektów w wymiarze finansowym przyczynia się także wspieranie turystyki kulturowej i kulturowo-przyrodniczej oraz łączenie elementów edukacji regionalnej z rozwijającą się agroturystyką.

4.1.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu

Opis planowanych działań:

Działania związane z upowszechnieniem i ułatwieniem dostępu do dziedzictwa kulturowego są nierozdzielnie związane i warunkowane przez proces ochrony dziedzictwa, a także gromadzenia i zachowywania dzieł kultury najnowszej. Ochrony wymaga także tzw. „młode” dziedzictwo, np. architektura i twórczość okresu PRL lub układy urbanistyczne okresu modernizmu. Państwo powinno wspierać i promować działania służące ochronie i zachowaniu dziedzictwa kulturowego realizowane zarówno przez podmioty publiczne, jak i pozarządowe, prywatne oraz osoby prywatne.

Wypracowanie i wdrożenie spójnego systemu ochrony zabytków wymaga zmian przepisów prawnych – w tym opracowania nowej ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Istotna jest również rola państwa we wzmacnianiu i promowaniu aktywnej partycypacji społecznej w procesie ochrony zabytków i opieki nad nimi. W tym zakresie potrzebna jest współpraca i właściwe wykorzystanie potencjału organizacji pozarządowych, a także promowanie udziału w ochronie dziedzictwa osób lub przedsiębiorstw.

Ochrona dziedzictwa, jako ważnego zasobu kulturowego, wymaga także zintegrowanego podejścia do zagadnienia krajobrazu kulturowego. O skuteczności zachowania dziedzictwa decyduje bowiem dzisiaj nie tylko forma ochrony, ale także funkcja użytkowa zabytkowych obiektów i ich otoczenia. Problematyka ochrony krajobrazu kulturowego obejmującego przyrodę, układy urbanistyczne, zagospodarowanie i sposoby wykorzystania terenu powinna być odpowiednio uwzględniona w zapisach Strategii i planów rozwoju lokalnego i regionalnego, a w szczególności w planach zagospodarowania przestrzennego. Zapisy takie pozwolą na skoordynowanie polityki względem

kultury, ochrony środowiska, rozwoju gospodarczego i społecznego. Konieczne jest w związku z tym usprawnienie i wspieranie współpracy wszystkich podmiotów zaangażowanych w proces planowania przestrzennego na różnych jego etapach.

Zintegrowane podejście, w którym będzie łączyć się ochronę zasobów kulturowych z ochroną środowiska przyrodniczego, zwiększy skuteczność ochrony obu tych elementów. W szczególności aktywizacja społeczności lokalnych wokół zintegrowanej ochrony zasobów kulturowych i środowiska przyrodniczego może prowadzić do wzmacniania więzi między mieszkańcami oraz zwiększania ich kreatywności i przedsiębiorczości. Umożliwi to wykorzystanie unikatowych zasobów wewnętrznych, rozwój lokalnych produktów i usług oraz specjalizację regionów.

Aby osiągnąć wysoką jakość realizacji zapisów i dbałość o dobro wspólne, jakim jest dziedzictwo kulturowe, konieczne jest również uzupełnienie edukacji urzędników publicznych o wiedzę i metody wykorzystania zasobów kulturowych regionu.

4.1.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury

Opis planowanych działań:

Podstawowym zadaniem dla współczesnego systemu ochrony i upowszechniania dóbr kultury jest digitalizacja mająca na celu zarówno ochronę dziedzictwa kulturowego przed bezpowrotnym zniknięciem (przez wykonanie kopii lub rekonstrukcji cyfrowych), jak i zapewnienie wszystkim obywatelom równego dostępu do kultury przez upowszechnienie zdigitalizowanych zbiorów (np. w formie portali internetowych, udostępniania przez instytucje publiczne zdigitalizowanych zbiorów dla celów edukacyjnych, znoszenie barier dla osób wykluczonych cyfrowo). Działania, które będą podjęte, to inwentaryzacja, ocena stanu, digitalizacja i cyfrowa rekonstrukcja dorobku polskiej kultury, a także gromadzenie dzieł tworzonych już jako cyfrowe. Wyjątkowo pilna jest digitalizacja materiałów audiowizualnych z uwagi na niską trwałość nośników, których znaczna część może ulec w niedługim czasie fizycznemu rozpadowi i utracie wartościowych treści.

Digitalizację polskich zasobów kultury, prowadzoną przez różne podmioty – biblioteki, muzea i archiwa – charakteryzuje rozproszenie inicjatyw i brak koordynacji działań. Trzeba zatem stworzyć spójny system przekazywania wiedzy i finansowania tego typu przedsięwzięć. Służyć temu będą działania podejmowane w ramach Priorytetu *Digitalizacja z Wieloletniego Programu Rządowego Kultura+*. Tematem tym zajmować się będą również Centra Kompetencji, opracowujące i upowszechniające standardy digitalizacji. Do podstawowych zadań Centrów Kompetencji należą: edukacja kadr instytucji kultury prowadzących digitalizację, wdrażanie zmian technologicznych dotyczących tworzenia, gromadzenia i przechowywania zasobu cyfrowego oraz udostępnianie materiałów zdigitalizowanych i ich promocja. Koordynacja procesu digitalizacji jest szczególnie istotna, gdyż istnieje niebezpieczeństwo digitalizacji tych samych dokumentów w różnych ośrodkach. Konieczne jest także realizowanie działań wspierających i promujących współpracę oraz angażowanie się administracji samorządowej w procesy digitalizacji i udostępniania lokalnych zasobów cyfrowych, a także tworzenia cyfrowych archiwów lokalnych. Ważne jest, aby proces digitalizacji nie ograniczał się do działań instytucji centralnych, ale obejmował też organizacje pozarządowe i sektora prywatnego. Udział wiedzy i funduszy z innych źródeł niż publiczne jest niezbędny do sprawnego przeprowadzenia procesu udostępniania zdigitalizowanego dorobku kulturowego. Należy przy tym wspierać działania z zakresu promocji i upowszechnienia wiedzy o zdigitalizowanych zbiorach, a także partnerskie projekty B+R dotyczące digitalizacji i udostępniania zasobów kultury. Wspierana powinna być obecność zdigitalizowanych zbiorów polskiej kultury na międzynarodowych portalach internetowych.

Wypracowanie nowego modelu udostępniania, rozpowszechniania i wykorzystywania zasobów kultury pociąga za sobą konieczność dostosowania prawa. Opracowania wymaga ustawa o narodowym zasobie audiowizualnym, a nowelizacji ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o *prawie autorskim i prawach pokrewnych* (Dz. U. z 2006 r. Nr 90, poz. 631, z późn. zm.).

Priorytet Strategii 4.2. Wzmocnienie znaczenia kultury w rozwoju społeczno-gospodarczym

Priorytet obejmuje następujące kierunki działań:

- 4.2.1. Rozwijanie współpracy między instytucjami kultury, oświaty, nauki i organizacjami społecznymi oraz podmiotami prywatnymi.
- 4.2.2. Rozwój infrastruktury kultury i zwiększenie efektywności działania instytucji kultury i państwowych jednostek budżetowych działających w obszarze kultury.
- 4.2.3. Rozwój systemu wsparcia dla sektora kreatywnego oraz wspieranie przedsiębiorczości w kulturze.
- 4.2.4. Rozwój kształcenia artystycznego i systemu wspierania talentów.
- 4.2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

4.2.1. Rozwijanie współpracy między instytucjami kultury, oświaty, nauki i organizacjami społecznymi oraz podmiotami prywatnymi

Opis planowanych działań:

Dla zwiększenia udziału kultury w życiu społecznym, a także gospodarczym, nieodzowne jest wspieranie jej obecności w przestrzeniach publicznych.

Institucje kultury stanowią i współtworzą istotny zasób kulturowy zarówno pod względem sieci placówek (przestrzeni, budynków, obiektów), jak i możliwości dostosowywania ich form organizacyjnych do aktualnych potrzeb i wyzwań. Instytucje kultury są tu postrzegane dwojako: w sposób węższy jako podmioty dysponujące konkretnymi zasobami (instytucjonalnymi i kulturowymi), a także w sposób szeroki jako miejsca upowszechniania i wzmacniania wartości etycznych, norm i wzorców zachowań, które determinują działania korzystne dla ogółu. W obydwu perspektywach otwarcie instytucji kultury na życie społeczno-gospodarcze służy poszerzeniu przestrzeni „dobra wspólnego”.

Zaangażowanie instytucji kultury w debatę publiczną warunkowane jest szeroko rozumianą współpracą. Wspieranie projektów i przedsięwzięć partnerskich między publicznymi placówkami kulturalnymi a podmiotami trzeciego sektora jest istotnym zadaniem w skali ogólnokrajowej, regionalnej i lokalnej. Wzmacniane zatem i promowane będzie otwarcie tych instytucji na wspólne działania z organizacjami pozarządowymi, ale także podmiotami i osobami prywatnymi. Zniesieniu izolacji między działaniami instytucji kultury a aktywnością obywateli sprzyja promowanie mechanizmów Partnerstwa Publiczno-Społecznego (PPS) oraz Partnerstwa Publiczno-Prywatnego (PPP). Realizacja usług kulturalnych w formule PPS pozwoli przede wszystkim na bardziej efektywną współpracę z organizacjami reprezentującymi społeczeństwo i określanie ich misji, a także wprowadzenie nowych rozwiązań w systemie zarządzania instytucjami kultury. PPP z kolei pomaga nawiązać współpracę między sektorem publicznym i prywatnym. Należy również promować i wspierać mechanizmy służące rozwojowi sponsoringu w kulturze.

W celu ułatwienia współpracy, wymiany wiedzy i realizacji projektów innowacyjnych, eksperymentalnych lub badawczo-rozwojowych istotne jest również promowanie formuły sieci współpracy między podmiotami aktywnymi w sektorze kultury, służące m.in. kompleksowemu tworzeniu oferty kulturalnej, a także tworzenie klastrów z udziałem instytucji kultury i organizacji pozarządowych. Równie ważne jest promowanie współpracy instytucji kultury z centrami informacji turystycznej i organizacjami realizującymi swoje zadania z wykorzystaniem zasobów kulturowych. Z kolei proces zacierania się granic między różnymi sferami aktywności jednostek i grup społecznych, powstawanie swoistych „obszarów wspólnych”, w ramach których realizowane są działania związane z pracą zawodową, rozrywką, kształceniem, spędzaniem wolnego czasu czy komunikowaniem się z innymi, stwarza zupełnie nowy kontekst dla rozwoju i promowania wolontariatu, działalności kulturalnej i aktywności twórczej.

4.2.2. Rozwój infrastruktury kultury i zwiększenie efektywności działania instytucji kultury i państwowych jednostek budżetowych działających w obszarze kultury

Opis planowanych działań:

Instytucje kultury dysponują znacznym zasobem dziedzictwa materialnego, a także odgrywają niezwykle istotną rolę w upowszechnianiu wartości kulturowych i aktywizowaniu zgromadzonych w kulturze potencjałów.

Od misji i jakości działania instytucji kultury zależy efektywność uruchomienia potencjału kulturowego wytworzonego i zgromadzonego w społeczeństwie, w tym gwarantowanie wolności twórczej. Wzmocnienie działań pojedynczych instytucji i ich sieci pozwoli na wzmocnienie uczestnictwa obywateli w życiu kulturalnym i wspólnotowym, a także na wzmocnienie otwartych, tolerancyjnych i kreatywnych postaw. Ważne jest równoczesne uwzględnianie mechanizmów finansowania instytucji kultury, tak aby działania wynikające z misji oraz zadania dodatkowe miały zapewnione przez organizatorów instytucji wystarczające środki na realizację. Powoływanie nowych instytucji kultury powinno wiązać się z zapewnieniem źródeł ich finansowania bez szkody dla innych zadań publicznych.

Dla pełnego wykorzystania potencjału instytucji kultury konieczne jest wspieranie rozwoju i modernizacji ich infrastruktury, unowocześnienie metod zarządzania oraz dostosowanie formuły organizacyjnej do specyfiki misji i realizowanych zadań.

W zakresie poprawy systemów zarządzania istotne są zmiany wynikające z nowelizacji ustawy z dnia 25 października 1991 r. *o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej* (Dz. U. z 2012 r. poz. 406)⁹¹⁾. Dotyczy to również możliwości prowadzenia instytucji w ramach PPP i PPS, jak i zasad kadencyjności, kontraktów menadżerskich i konkursów na dyrektorów. W kontekście długofalowego planowania działalności należy wprowadzić modyfikacje systemu finansowania, m.in. wieloletnie budżety zamiast rocznych okresów rozliczeniowych.

Oprócz działań zmierzających do otwierania struktur, zmian logiki działania i „kultury organizacyjnej” kluczowe jest nabywanie przez pracowników instytucji kultury kompetencji niezbędnych do przeprowadzania tych zmian. Spójny, długofalowy system kształcenia oraz dokształcania powinien objąć przede wszystkim osoby realizujące zadania merytoryczne i podejmujące kluczowe decyzje zarządcze.

⁹¹⁾ Proces implementacji zmian dotyczących organizowania i prowadzenia działalności kulturalnej planowany jest w perspektywie wieloletniej i obejmuje zarówno etapy wdrażania, realizacji, jak i ewaluacji.

W zakresie przygotowania oraz wdrożenia rozwiązań prawnych i systemowych, dotyczących budowy innowacyjnych instytucji kultury o zróżnicowanym profilu edukacyjnym, przykładem takiego działania będzie Polskie Centrum Kinematografii⁹²⁾. Polska nie posiada dotąd nowoczesnej instytucji, która mogłaby w zakresie wiedzy o kulturze filmowej reprezentować nasz kraj i współpracować z podobnymi instytucjami w Europie i na świecie. Powołanie Polskiego Centrum Kinematografii nastąpi w trybie ustawowym, na podstawie przekształcenia i przebudowy Wytwórni Filmów Dokumentalnych i Fabularnych (WFDiF), w wyniku którego główną funkcją nowej instytucji będzie zapewnienie publicznego dostępu do archiwów filmowych, upowszechnianie dorobku polskiej kinematografii oraz edukacja filmowa, w szczególności dzieci i młodzieży⁹³⁾.

4.2.3. Rozwój systemu wsparcia dla sektora kreatywnego oraz wspieranie przedsiębiorczości w kulturze

Opis planowanych działań:

W europejskich dokumentach strategicznych kultura coraz częściej ujmowana jest jako jeden z kluczowych obszarów rozwoju gospodarki, głównie z uwagi na generowanie potencjału kreatywnego, co przekłada się na rozwój przemysłów kultury i kreatywnych, ale także turystyki kulturowej. Z tego względu główne zadania zmierzające do uruchomienia potencjału ekonomicznego kultury dotyczą wzmocnienia postrzegania kultury w kontekście ekonomicznym, przy równoczesnym rozwijaniu sektora przemysłów kultury i przemysłów kreatywnych.

W kontekście tego kierunku działań trzeba podkreślić konieczność współpracy między instytucjami kultury a podmiotami innych sektorów, w szczególności z obszarów oświaty, nauki i przedsiębiorczości. Projekty partnerskie mogą stanowić ważne źródło transferu wiedzy dotyczącej nowych technik i technologii możliwych do wykorzystania w różnych branżach kultury.

Rozwój tego sektora rozumiany przede wszystkim jako tworzenie innowacyjnych produktów i usług uwarunkowany jest nie tylko indywidualnymi talentami i umiejętnościami ludzi, ale także ich społecznym i ekonomicznym otoczeniem. Wiele zależy od otwartości społeczeństwa i rynku na nowatorskie rozwiązania, a więc od gotowości do ich przyjęcia i zastosowania. Ważne jest zatem budowanie otoczenia dla kreatywności, ale też zmiany w kulturze organizacji. Działania te mogą być realizowane m.in. przez tworzenie mechanizmów wsparcia merytorycznego, promocyjnego i finansowego dla twórców, przedsiębiorców oraz projektów partnerskich (w tym przedsięwzięć publiczno-prywatnych i publiczno-społecznych). Konieczne jest także stworzenie spójnego systemu wspierania małych i średnich przedsiębiorstw, na różnym etapie ich rozwoju (MŚP stanowią większość firm działających w sektorze kultury i kreatywności).

Wśród twórców i osób działających w sferze kultury upowszechniane będą kompetencje przydatne na rynku pracy i umiejętności pozwalające na równoczesną swobodę tworzenia i osiąganie zysków. Dlatego trzeba wypracować mechanizmy dostosowywania programów kształcenia uczelni

⁹²⁾ Zadaniem placówki będzie powszechna i wszechstronna edukacja filmowa w zakresie historii i dokonań polskiej kinematografii przez udostępnienie dorobku filmowego w różnorodny, nowoczesny i atrakcyjny sposób. Powołanie Centrum jest odpowiedzią na brak centralnej instytucji, która mogłaby pełnić wiodącą rolę w upowszechnianiu wiedzy o polskim filmie, wyznaczać standardy w zakresie edukacji, udostępniać w sposób nowoczesny dziedzictwo filmowe i archiwa, współpracować ze wszystkimi instytucjami w zakresie rozwoju polskiej sztuki filmowej oraz wspierać lokalne instytucje kultury zajmujące się upowszechnianiem kultury filmowej.

⁹³⁾ Zachowane zostaną dotychczasowe funkcje filmowe WFDiF. Cele te będą realizowane przez przebudowę WFDiF według nowej koncepcji urbanistycznej i nadanie jej spójnej, nowoczesnej infrastruktury. Planuje się budowę nowoczesnej Cinemateki – Centrum Filmowego do projekcji efektowych (tzw. „4D”), przygotowanie trzech hal o różnym przeznaczeniu: hali wystawienniczej – przeznaczonej do prezentacji polskiego dorobku sztuki filmowej (dekoracje, zdjęcia, rekwizyty, nagrody), hali technologicznej – służącej upowszechnianiu i edukacji w zakresie zaawansowanych technologii filmowych (np. efekty specjalne, animacje, hologramy) oraz hali eksperymentalnej – umożliwiającej, także w formie zabawy, bezpośredni, dostosowany do wieku, współudział w zakresie procesu realizacji filmów oraz pierwsze samodzielne eksperymenty w tym zakresie.

artystycznych do zapotrzebowania i wyzwań rynku pracy. Równocześnie należy zadbać, aby oferta kształcenia realizowana przez uczelnie i inne jednostki szkoleniowe pozwalała artystom także na systematyczne uzupełnianie kompetencji lub przekwalifikowanie się na działalność, umożliwiającą wykorzystywanie wiedzy związanej z dotychczas wykonywanym zawodem, np. menadżera, organizatora działalności kulturalnej lub pedagoga.

Przykładem działania ułatwiającego start zawodowy osobom z sektora kultury i kreatywności jest tworzenie inkubatorów kreatywności. Konieczne jest zapewnienie wsparcia dla projektów B+R oraz eksperymentalnych w dziedzinie przemysłów kultury i kreatywnych.

Opracowanie modelu efektywnego wsparcia przedsiębiorstw sektora kultury i kreatywności wymaga skoordynowania działań z zakresu pomocy finansowej, szkoleń, edukacji branżowej, doradztwa profesjonalnego, wymiany know-how, monitoringu rozwoju sektora przemysłów kultury i kreatywnych oraz promocji.

4.2.4. Rozwój kształcenia artystycznego i systemu wspierania talentów

Opis planowanych działań:

Wspieranie różnorodności działań artystycznych wymaga uruchomienia systemu wspierania talentów, który powinien być realizowany zarówno na poziomie centralnym, jak i samorządowym. Powinien on uwzględniać przeciwdziałanie marginalizacji i wykluczeniu grup społecznych z dostępu do wsparcia z powodu np. miejsca zamieszkania odległego od ośrodków edukacji artystycznej lub wysokich kosztów edukacji i aktywności twórczej, ale także wieku. Obecnie znacząca liczba programów skierowanych jest do grupy wiekowej poniżej 35 lat, tymczasem zachodzące w Polsce procesy społeczno-demograficzne sprawiają, że powstaje konieczność stworzenia dodatkowej oferty stypendialnej dla osób powyżej 35. roku życia, ze szczególnym uwzględnieniem twórców powyżej 50. roku życia, która umożliwiłaby przekwalifikowanie zawodowe lub uzupełnienie kwalifikacji, np. o umiejętności menadżerskie.

System wsparcia będzie zatem skierowany do różnych grup twórców w zależności od wieku, profesjonalizacji, rodzaju podejmowanych działań. Ponadto angażowanie się obywateli w działania twórcze amatorskie czy półamatorskie wymaga systemu zachęt i stwarzania możliwości realizacji projektów artystycznych i kulturalnych, a także korzystania z fachowego doradztwa, konsultacji i współpracy z profesjonalistami. Szczególnie istotne jest tworzenie warunków dla realizacji dzieł eksperymentalnych i nowatorskich.

Projekt całościowego systemu programów stypendialnych MKiDN opiera się na zapewnieniu stałego finansowania działań związanych ze wspieraniem twórców. Uzupełnieniem systemu stypendiów MKiDN będzie stworzenie i prowadzenie bazy stypendiów dostępnych dla twórców, artystów, a także utalentowanych dzieci i młodzieży. Baza będzie ułatwiać dostęp do wiedzy o stypendiach i dostarczać porad o możliwościach rozwoju talentów w kraju i za granicą.

Wzmacnianie potencjału kulturowego Polski powinno także obejmować inspirowanie i realizowanie dużych przedsięwzięć artystycznych, angażujących wybitnych twórców polskiej kultury. Ze względu na fakt, iż projekty ogólnokrajowe lub międzynarodowe są długofalowe i wymagają wysokich nakładów finansowych, należy rozwijać system finansowania, który pozwalałby twórcom na długoterminowe zaangażowanie w jeden projekt.

Rozwój kształcenia artystycznego wymaga skoordynowania działań z zakresu wsparcia rozwoju i mobilności kadr oraz studentów, jak również inwestycji w infrastrukturę i rozbudowę oferty programowej uczelni artystycznych. Jednym z podstawowych działań będzie wzmocnienie procesu

szerokiego zastosowania nowoczesnych technologii na uczelniach artystycznych i uzupełnienie programu o zajęcia kształtujące praktyczne umiejętności, m.in. z zakresu prawa, przedsiębiorczości czy współpracy z partnerami z innych sektorów przy realizacji i wdrażaniu projektów. Efektywność i atrakcyjność edukacji artystycznej wynika m.in. z uwzględniania aktualnych potrzeb rynku sektora kultury i kreatywności. Nowe standardy kształcenia powinny zatem dawać absolwentom także kompetencje istotne dla kadr przemysłu kreatywnego, będącego aktualnie najbardziej dynamicznie rozwijającą się branżą sektora kultury. Wskazane jest również opracowanie i wdrożenie systemu grantów dla uczelni, udzielanych na realizację specjalizacji/przedmiotów zamawianych.

Zmiany wprowadzić należy także w organizacji systemu szkolnictwa artystycznego I i II stopnia, szczególnie uwzględniające szeroki rozwój edukacji kulturalnej. Dotyczą one zarówno rozwoju infrastruktury, jak i zmian mających na celu rozszerzenie oferty programowej. System wyszukiwania talentów na wczesnym etapie rozwoju powinien zostać wsparty przez upowszechnienie współpracy szkół artystycznych, instytucji kultury i artystów ze szkołami i placówkami systemu oświaty. Prowadzenie zajęć artystycznych na poziomie szkolnym, a nawet przedszkolnym, przez profesjonalnych artystów będzie sprzyjać wczesnemu rozpoznaniu potencjału dzieci. Proponowanym rozwiązaniem jest np. organizacja lekcji w instytucjach artystycznych, w ramach nauczania przedmiotów związanych tematycznie z kulturą i sztuką (jak artystyczne, np. muzyka, plastyka, czy humanistyczne, np. historia, język polski i inne).

4.2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą

Opis planowanych działań:

Nowoczesny wizerunek kraju powinien być oparty na wspólnej tożsamości, świadomym dysponowaniu kapitałem kulturowym i aktywnym uczestnictwie w tworzeniu dobra wspólnego oraz rozwijaniu potencjałów zgromadzonych w społeczeństwie. Niezbędna jest pozytywna identyfikacja obywateli w kraju i za granicą z państwem i sobą nawzajem, a promocja kultury narodowej powinna być osadzona w kontekście wielokulturowym i w odniesieniu do różnorodności form kulturowego wyrazu.

Polityka publiczna, mająca na celu budowę i wzmacnianie nowego wizerunku Polski jako kraju innowacyjnego, kreatywnego, o bogatych zasobach kulturowych, powinna koncentrować się m.in. na przełamywaniu negatywnych stereotypów postrzegania Polski w świecie. Narzędziem działania w tym zakresie jest tzw. „dyplomacja kulturalna”, odwołująca się do tradycyjnych gałęzi sztuki, a także nowych dyscyplin z sektora kreatywnego.

Istotnym elementem działań w tym obszarze będzie opracowanie i wdrożenie rozwiązań prawnych oraz systemowych w zakresie promocji kultury polskiej na świecie. Systemowe wspieranie promocji kultury polskiej w kraju i za granicą oznacza przede wszystkim konieczność integracji działań różnych resortów: ds. kultury i dziedzictwa narodowego, spraw zagranicznych, sportu i turystyki, gospodarki, rozwoju regionalnego oraz nauki i szkolnictwa wyższego. Kampanie promocyjne odnoszące się do zasobów kultury, turystycznych, naukowych czy gospodarczych, wspierane i realizowane na poziomie centralnym, powinny być zbieżne i uwzględniać działania podejmowane regionalnie.

Niezbędne jest strategiczne zarządzanie promocją kultury polskiej za granicą przez rozwój podlegających MKiDN instytucji. Opracowana ma zostać ponadto koncepcja promocji kultury polskiej i Polski przez kulturę. Inny przykład działań to systematyczne włączanie Polski w nowe inicjatywy i powstające platformy współpracy kulturalnej, w tym w rozwój platformy Partnerstwa Wschodniego (PW) w obszarze kulturalnym.

Media elektroniczne powinny być jeszcze szerzej wykorzystywane do wymiany informacji czy prezentowania polskich osiągnięć; zasadnym byłoby opracowanie i wdrożenie systemu produkcji treści dotyczących kultury oraz historii polskiej na potrzeby portali internetowych i medialnych usług audiowizualnych. Innym ważnym celem rozwoju zdigitalizowanych form i narzędzi promowania kultury polskiej będzie budowanie – w oparciu o dotychczas wypracowane narzędzia – cyfrowej platformy zawierającej bazę danych i informacje dotyczące polskich wydarzeń kulturalnych za granicą. Obok działań nakierowanych na promowanie kultury polskiej przez wydarzenia organizowane poza granicami kraju należy dążyć do intensyfikowania i wzmacniania wizerunkowo inicjatyw i wydarzeń kulturalnych organizowanych w kraju.

Ważnym kierunkiem promocji kultury polskiej za granicą jest wspieranie podmiotów polonijnych prowadzących działalność oświatową. Polacy migrujący za granicę, jak również tradycyjne skupiska Polonii i Polaków na Wschodzie, mogą w znaczący sposób wspierać rozwój kapitału społecznego i intelektualnego Polski, m.in. poprzez działania na rzecz promocji języka polskiego i rodzimej kultury w krajach zamieszkania. Działalność ta rozwija kapitał społeczny Polaków za granicą, pozytywnie wpływa na wizerunek Polski i Polaków, a także wzmacnia poczucie dumy narodowej i aktywność obywatelską w kraju zamieszkania. Transfer wiedzy Polaków za granicę może przyczynić się do rozwoju polskiej gospodarki. Ważne jest także zachowanie możliwości powrotu do kraju, czego elementem jest readaptacja edukacyjna uczniów. Kolejnym ważnym kierunkiem promocji kultury polskiej za granicą jest rozwój i poszerzenie oferty edukacyjnej uznawanej niemal na całym świecie polskiej szkoły ochrony dziedzictwa i renowacji zabytków oraz kierowanie i budowanie programów edukacyjnych dla obcokrajowców. Równocześnie konieczne jest wspieranie rozwoju stabilnego systemu współpracy z zagranicznymi ekspertami.

Dopełnieniem projektowanych w tym obszarze działań będzie stałe kształtowanie i rozwijanie kompetencji osób odpowiedzialnych za realizację zadań związanych z promocją kultury polskiej w kraju i za granicą. Należy podkreślić tutaj rolę, wspomnianej już w Strategii, wewnętrznej oferty edukacyjnej kierowanej dla służb ochrony zabytków, nauczycieli, samorządowców, opiekunów miejsc pamięci i wszystkich pozostałych osób, które pośrednio promują polską kulturę i polskie dziedzictwo narodowe.

VII. System realizacji Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego

1. Założenia systemu realizacji SRKS

System realizacji Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego stanowi element krajowego systemu zarządzania rozwojem wdrażanego zgodnie z dokumentem *Założenia systemu zarządzania rozwojem Polski* przyjętym przez Radę Ministrów w dniu 27 kwietnia 2009 r.

W związku z horyzontalnym charakterem Strategii w system jej realizacji zaangażowanych jest wiele podmiotów, które działają autonomicznie. Podstawa pożądanego modelu wzajemnych relacji opiera się na współpracy i współodpowiedzialności za osiągnięte wyniki. Służyć temu będzie zorganizowanie procesów programowania, monitorowania strategicznego i ewaluacji w ramach **otwartej metody koordynacji**. Metoda ta respektuje niezależność poszczególnych podmiotów w realizacji ich ustawowych zadań. Towarzyszyć temu powinien sprawny system monitorowania na poziomie operacyjnym.

System realizacji SRKS został opracowany na podstawie następujących założeń i zasad, mających na celu stworzenie warunków sprawnej i efektywnej realizacji polityki rozwoju kapitału społecznego:

- a) zapewnienie **synergii polityk publicznych** w sferze rozwoju kapitału społecznego przez ukierunkowanie rozproszonych działań na osiągnięcie wspólnych celów,
- b) wzmocnienie mechanizmów **horyzontalnej koordynacji** w celu zapewnienia komplementarności i spójności działań realizowanych w sferze rozwoju kapitału społecznego przez różne podmioty publiczne, w tym w szczególności przez resorty bezpośrednio zaangażowane w przygotowanie i realizację Strategii,
- c) poszanowanie autonomii podmiotów uczestniczących w działaniach na rzecz polityki rozwoju kapitału społecznego przez oparcie relacji między podmiotami bezpośrednio zaangażowanymi w realizację SRKS na **otwartej metodzie koordynacji** w procesach programowania, monitorowania i ewaluacji,
- d) **wzmocnienie roli ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego** w systemie realizacji SRKS jako **koordynatora realizacji Strategii** odpowiedzialnego za prace nad przygotowaniem Strategii i instrumentów służących jej realizacji oraz za czuwanie nad prawidłowym przebiegiem działań rozwojowych w obszarze objętym Strategią w dążeniu do osiągnięcia wyznaczonych w SRKS celów rozwojowych,
- e) realizacja SRKS z poszanowaniem **zasady partnerstwa** przez wzmacnianie mechanizmów współpracy, wymiany doświadczeń i opinii między wszystkimi podmiotami działającymi na rzecz rozwoju kapitału społecznego.

2. Podmioty zaangażowane w realizację SRKS

Koordinator SRKS:

Minister właściwy ds. kultury i ochrony dziedzictwa narodowego odpowiedzialny za podejmowanie działań w następujących obszarach:

- a) koordynowanie działań mających istotny wpływ na rozwój kapitału społecznego,
- b) współpraca w zakresie programowania i realizacji działań SRKS we współpracy z koordynatorami jej obszarów oraz pozostałymi partnerami,
- c) monitorowanie i ewaluacja działań SRKS; w uzasadnionych przypadkach, na podstawie wyników ewaluacji, wnioskowanie o dokonanie aktualizacji Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego,

- d) uczestniczenie w przygotowaniu wieloletnich planów finansowych państwa w zakresie środków na realizację SRKS.

Resorty bezpośrednio odpowiedzialne za przygotowanie i realizację SRKS:

Część ministrów, ze względu na swoje kompetencje w sferze kapitału społecznego, jest bezpośrednio zaangażowana w proces przygotowania i realizacji SRKS. Ministrowie ci wraz z MKiDN odpowiadają za powodzenie Strategii, współpracując w szczególności w zakresie zapewnienia komplementarności działań programowych i realizacyjnych. Elementem tej współpracy jest również działanie w zakresie sprawozdawczości i oceny osiągania celów SRKS w obszarach:

- a) postaw i kompetencji społecznych – Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego współpracuje w szczególności z Ministrem Edukacji Narodowej (koordynator działań w celu szczegółowym 1 SRKS), Ministrem Nauki i Szkolnictwa Wyższego (współprowadzącym w celu szczegółowym 1, kierunek działania 1.1.1 Upowszechnianie w systemie edukacji metod nauczania i dobrych praktyk w zakresie funkcjonowania szkół, rozwijających postawy kreatywne, kooperacji i komunikacji), Ministrem Sportu i Turystyki oraz Ministrem Rolnictwa i Rozwoju Wsi,
- b) współdziałania i partycypacji społecznej – Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego współpracuje w szczególności z Ministrem Pracy i Polityki Społecznej (koordynator działań w celu szczegółowym 2 SRKS), Ministrem Sportu i Turystyki (prowadzącym w celu szczegółowym 2, kierunek działania 2.2.3 Rozwój społecznego wymiaru sportu), Ministrem Administracji i Cyfryzacji, Ministrem Gospodarki oraz Ministrem Rozwoju Regionalnego,
- c) komunikacji społecznej – Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego (koordynator działań w celu szczegółowym 3 SRKS) współpracuje z Ministrem Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Ministrem Edukacji Narodowej oraz Ministrem Administracji i Cyfryzacji (w realizację działań zaangażowane są również KRRiI i UKE),
- d) kultury i kreatywności – Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego (koordynator działań w celu szczegółowym 4 SRKS) podejmuje działania w porozumieniu z Ministrem Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Ministrem Edukacji Narodowej, Ministrem Gospodarki, Ministrem Spraw Zagranicznych, Ministrem Sportu i Turystyki, Ministrem Środowiska, Ministrem Rozwoju Regionalnego oraz Ministrem Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Główne podmioty wspierające osiągnięcie celów SRKS:

a) samorząd terytorialny

Działania jednostek samorządu terytorialnego nakierowane są na tworzenie warunków rozwoju kapitału społecznego, m.in. przez stymulowanie i wspieranie inicjatyw regionalnych i lokalnych podejmowanych przez partnerów, budowanie platform współpracy z partnerami, realizację własnych projektów nastawionych na wspieranie rozwoju kapitału społecznego oraz konsultowanie planowanych działań z partnerami, działającymi na rzecz rozwoju społecznego w danym województwie.

Wspólną odpowiedzialnością jednostek samorządu województw oraz koordynatora SRKS będzie zapewnienie jej komplementarności ze strategiami rozwoju województw.

b) organizacje pozarządowe, podmioty ekonomii społecznej oraz inne podmioty działające non-profit

Organizacje pozarządowe, podmioty ekonomii społecznej oraz inne podmioty działające non-profit, wpływają w istotny sposób na rozwój kapitału społecznego przez swoje własne działania w zakresie

budowy społeczeństwa obywatelskiego oraz aktywizowania lokalnych środowisk. Partnerzy ci biorą udział w procesach realizacji polityki rozwoju kapitału społecznego przede wszystkim przez udział w konsultacjach dokumentów strategicznych i operacyjno-wdrożeniowych tworzonych na poziomie krajowym i regionalnym, kontrolowanie działań administracji przez dokonywanie oceny przebiegu procesów rozwojowych w ramach własnej działalności, wdrażanie działań/projektów wpisujących się w cele SRKS jako ich wykonawcy lub beneficjenci oraz przez uczestnictwo w dyskusji strategicznej, dotyczącej efektów polityki rozwoju kapitału społecznego.

c) kościoły i związki wyznaniowe oraz organizacje mniejszości narodowych i etnicznych

Kościoły i związki wyznaniowe oraz organizacje mniejszości narodowych i etnicznych pełnią ważną rolę w kształtowaniu kapitału społecznego. Te instytucje i organizacje mogą wywierać pozytywny wpływ na tworzenie warunków rozwoju kapitału społecznego, w szczególności w społecznościach lokalnych. Mogą uczestniczyć w konsultacjach Strategii i programów służących jej realizacji oraz w dyskusji na temat efektów polityki rozwoju kapitału społecznego.

d) środowisko akademickie

Podstawową rolę środowiska akademickiego jest edukacja oraz kształtowanie środowisk społecznych i obywatelskich, a także promowanie dobrych, wartościowych praktyk społecznych. Jego powinnością może być również pełnienie roli obiektywnego i wiarygodnego weryfikatora przedsięwzięć służących wzmocnieniu kapitału społecznego.

e) związki zawodowe i organizacje pracodawców

Związki zawodowe i organizacje pracodawców mają znaczący wkład w rozwój kapitału społecznego oraz budowę społeczeństwa opartego na wiedzy przez partycypację i koordynację działań w tworzeniu polityk publicznych, w tym przez czynny udział w konsultacjach, opiniowaniu i negocjowaniu szeregu dokumentów legislacyjnych i strategicznych zarówno na poziomie krajowym, jak i europejskim.

f) inne podmioty wspierające realizację SRKS

Do innych podmiotów wspierających realizację SRKS należą tzw. **regulatorzy**, w tym przede wszystkim KRRiT oraz UKE, którzy przez swoje ustawowe działania przyczyniają się do kształtowania odpowiednich postaw i zachowań w obszarze komunikacji społecznej. Funkcję wspierającą w systemie realizacji SRKS pełnią także media oraz Rzecznik Praw Obywatelskich.

Wśród podmiotów wspierających realizację SRKS należy wskazać również **przedsiębiorców** z uwagi na ich rolę w tworzeniu miejsc pracy, a także pośrednio we wspieraniu ważnych inicjatyw społecznych i kulturalnych.

3. Mechanizmy koordynacji horyzontalnej

Biorąc pod uwagę założenia systemu zarządzania rozwojem kraju, koordynacja sfery rozwoju kapitału społecznego wymaga podjęcia działań na dwóch poziomach:

- 1) koordynacja na poziomie strategicznym służąca zapewnieniu spójności i komplementarności działań podejmowanych w ramach dziewięciu strategii zintegrowanych i ich instrumentów wdrożeniowych, realizowana na forum Komitetu Koordynacyjnego ds. Polityki Rozwoju;

- 2) koordynacja na poziomie operacyjnym służąca zapewnieniu spójności i komplementarności działań podejmowanych przez podmioty bezpośrednio odpowiedzialne za realizację SRKS (odpowiednie resorty), realizowana na forum Komitetu Monitorującego SRKS.

4. Monitorowanie i ewaluacja w systemie realizacji SRKS

Monitorowanie realizacji SRKS

Monitorowanie realizacji SRKS jest elementem systemu monitorowania polityk rozwoju zgodnie z Załoženiami systemu zarządzania rozwojem kraju. System monitorowania realizacji SRKS powinien spełniać następujące standardy pozwalające na sprawne i efektywne przeprowadzenie procesu monitorowania:

- a) monitorowanie odbywa się na podstawie sprawozdawczości realizowanej na wszystkich poziomach wdrażania Strategii,
- b) sprawozdawczość realizowana jest terminowo i cyklicznie (ze względu na obowiązek przygotowania rocznych raportów, co oznacza najmniej roczny tryb przekazywania raportów na temat postępów w osiągnięciu celów SRKS do ministra właściwego ds. kultury i ochrony dziedzictwa narodowego)⁹⁴⁾.

Realizacja Strategii podlega procesowi strategicznego monitorowania przez wprowadzenie dla wszystkich podmiotów zaangażowanych w realizację Strategii obowiązku sprawozdawczego w formie **rocznych sprawozdań** na temat postępów realizacji działań w ramach SRKS.

Na tej podstawie będą opracowywane raporty służące ocenie postępów w realizacji celów SRKS i w identyfikowaniu problemów związanych z realizacją SRKS. Mogą one stanowić podstawę podejmowania działań o charakterze operacyjnym.

Raporty te będą również podstawą przygotowania co 3 lata wkładu, jaki minister właściwy ds. kultury i ochrony dziedzictwa narodowego jest zobowiązany przekazać do **raportu o rozwoju społeczno-gospodarczym, regionalnym i przestrzennym**, koordynowanego przez ministra właściwego ds. rozwoju regionalnego.

W przypadku gdy raport ujawni istotne problemy związane z wdrażaniem Strategii, wnioski z raportu zostaną przedstawione przez ministra właściwego ds. kultury i ochrony dziedzictwa narodowego Komitetowi Koordynacyjnemu ds. Polityk Rozwoju. Dyskusja na forum KK PR powinna pozwolić na wypracowywanie i zadecydowanie o zmianach w funkcjonowaniu mechanizmów zapewniających realizację SRKS.

Badania społeczne dotyczące kapitału społecznego powinny być stałym elementem o kluczowym znaczeniu dla prawidłowego interpretowania wyników monitoringu i ewaluacji Strategii. Wyniki stałych badań, oparte głównie na analizach jakościowych⁹⁵⁾, będą przybliżały do poszukiwania trwałych powiązań między działaniami wynikającymi ze Strategii i zmianą społeczną. Waga prowadzenia takich stałych badań wynika ze specyfiki kapitału społecznego, który nie jest faktem materialnym, a jedynie pojęciem teoretycznym, i z tego też względu możemy go zaobserwować jedynie przez mierzenie efektów jego współdziałania z innymi zjawiskami społecznymi.

⁹⁴⁾ Obowiązek sprawozdawczy dotyczy koordynatorów celów szczegółowych 1-4 SRKS.

⁹⁵⁾ Badania jakościowe zostaną przeprowadzone w ścisłej współpracy z resortami bezpośrednio zaangażowanymi w realizację SRKS, jeżeli zostaną pozyskane na ten cel wystarczające środki poza budżetem podstawowym SRKS.

Ewaluacja realizacji SRKS

Równocześnie z procesem monitorowania realizowane będą działania ewaluacyjne. Ewaluacja realizacji SRKS przebiegać będzie zgodnie z zapisami dokumentu *Założenia systemu zarządzania rozwojem Polski* oraz standardami opracowanymi dla urzeczywistnienia sprawnego funkcjonowania tego systemu. W ewaluacji SRKS uczestniczą wszystkie resorty bezpośrednio zaangażowane w przygotowanie i realizację Strategii, przy zachowaniu koordynacyjnej roli ministra właściwego ds. kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Proces ewaluacji przebiegać będzie według planu ewaluacji opracowanego przez Koordynatora na cały okres obowiązywania Strategii. Plan może obejmować listę ewaluacji o charakterze przekrojowym, w których przeprowadzeniu i finansowaniu uczestniczyć powinny wszystkie resorty **bezpośrednio odpowiedzialne za przygotowanie i realizację SRKS**⁹⁶⁾ oraz ewaluacje, których przeprowadzenie jest planowane przez poszczególne resorty (np. ewaluacje programów operacyjnych/programów rozwoju).

System dokumentów operacyjno-wdrożeniowych

Zagadnienia ujęte w SRKS są obecnie wdrażane za pomocą różnorodnych programów, których problematyka została zebrana i usystematyzowana w ramach poszczególnych działań i priorytetów SRKS. Część z działań podejmowanych w ramach Strategii jest realizowana przez istniejące już programy wieloletnie, programy dotacji i grantowe (np. *Wieloletni Program Rozwoju Kultura+*). Działania przewidziane w Strategii wpisują się także w zakres programów operacyjnych finansowanych ze środków funduszy strukturalnych i innych programów finansowanych ze środków zagranicznych lub przygotowywanych w wyniku zobowiązań międzynarodowych (np. program *Reforma regulacji* Ministra Gospodarki).

System dokumentów operacyjno-wdrożeniowych zostanie zracjonalizowany, tak aby osiągnąć maksymalną efektywność polityki rozwoju kapitału społecznego. Kluczowym dokumentem w tym zakresie będzie Plan działania dla SRKS oraz powiązane z nim programy rozwoju i programy operacyjne.

⁹⁶⁾ Jeżeli nie uda się uzyskać konsensusu w zakresie finansowania ewaluacji Strategii, MKiDN dokona weryfikacji przedstawionego planu ewaluacji, kładąc nacisk na ewaluacje przeprowadzane na podstawie danych zastanych lub pochodzących ze źródeł zewnętrznych. Należy zaznaczyć, że wspomniana weryfikacja planu ewaluacji nie może jednak skutkować rezygnacją z przeprowadzenia ewaluacji średniokresowej oraz ex-post.

VIII. System wskaźników dla Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego⁹⁷⁾

Zmiana społeczna, która stanowi cel główny Strategii, tj. *Wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno-gospodarczym Polski*, a także pozostałe zmiany, odpowiadające poszczególnym celom szczegółowym Strategii, są złożonymi, wieloaspektowymi procesami, niezwykle trudnymi do bezpośredniego mierzenia. W praktyce badawczej zjawiska te rejestruje się pośrednio przez obserwację procesów, o których zakłada się, że współwystępują z pożądanymi zmianami społecznymi, implikują je lub są ich następstwem.

Zdecydowano, że głównym źródłem danych w systemie monitorowania Strategii będą badania sondażowe, które dzięki możliwości zastosowania bardziej elastycznych narzędzi pomiaru niż te stosowane w ramach statystyki publicznej, dostarczają najbardziej adekwatnych wskaźników dla zadań określonych w SRKS. Dla zapewnienia trafnego doboru wskaźników oraz ich ciągłej, systematycznej i rzetelnej rejestracji w okresie realizacji Strategii, zawarto porozumienie – deklarację współpracy Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego z Centrum Badania Opinii Społecznej, publicznym ośrodkiem badawczym, mającym wieloletnie doświadczenie oraz powszechnie uznawane wysokie kompetencje w realizacji badań sondażowych o tematyce społecznej, politycznej i gospodarczej⁹⁸⁾.

1. Struktura systemu wskaźników dla SRKS

Wskaźniki główny, kluczowe oraz pomocnicze

Postęp realizacji celów Strategii będzie mierzony za pomocą sześciu wskaźników – **wskaźnika głównego** odpowiadającego celowi głównemu Strategii oraz **pięciu wskaźników kluczowych** odpowiadających celom szczegółowym (realizacja celu 2 mierzona będzie dwoma wskaźnikami). Dla każdego z tych wskaźników określono wartości bazową i docelową; stopień osiągnięcia wartości docelowych po zakończeniu realizacji strategii będzie orientacyjną miarą realizacji celów Strategii.

W procesie monitoringu zaplanowano także wykorzystanie **kilkunastu wskaźników pomocniczych** przyporządkowanych do czterech obszarów Strategii – z jednej strony będą one stanowić kontekst interpretacyjny dla zmian rejestrowanych za pomocą wskaźników głównego i kluczowych, z drugiej – będą uzupełniały obraz efektów wdrażania Strategii⁹⁹⁾.

Oddziaływanie, rezultaty i wyniki działań SRKS

Wskaźniki główny oraz kluczowe, a także większość wskaźników pomocniczych, to **wskaźniki** mierzące **oddziaływanie** Strategii. Oznacza to, że rejestrują one efekty, które: a) będą dotyczyć większej populacji niż zbiorowość bezpośrednich beneficjentów działań Strategii, b) mają szansę wystąpić w pełni dopiero jakiś czas po zakończeniu działań Strategii, c) mają szansę wystąpić w pełni jedynie pod warunkiem zaistnienia, niezależnych od Strategii, uwarunkowań zewnętrznych.

⁹⁷⁾ Szczegółowa metodologia opracowania wskaźników została przedstawiona w odrębnym materiale zamieszczonym na stronie <http://www.ks.mkidn.gov.pl>.

⁹⁸⁾ Porozumienie w sprawie współpracy w zakresie monitorowania i ewaluacji Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2011–2020 zawarto 5 sierpnia 2011 r.

⁹⁹⁾ Inaczej niż wskaźniki główny i kluczowe, wskaźniki pomocnicze nie będą włączone do systemu sprawozdawczości na rzecz *Strategii Rozwoju Kraju 2020*.

Wskaźniki realizacji poszczególnych priorytetów SRKS, rejestrujące bezpośrednio i natychmiastowe konsekwencje działań Strategii dla ich bezpośrednich adresatów – **wskaźniki rezultatu** oraz mierniki opisujące skalę realizowanych działań, wskazujące ich bezpośrednie wyniki, produkty – **wskaźniki produktu** – zostaną przedstawione w planie działań przygotowanym dla SRKS, jako wskaźniki programów operacyjnych i programów rozwoju realizowanych w ramach Strategii.

Odwoływanie się do wskaźników oddziaływania ma zasadnicze znaczenie dla planowania strategicznego – wymaga formułowania celów interwencji w kategoriach ogólnych, długofalowych i pożądanych zmian, obejmujących ogół społeczeństwa. Świadomość długofalowych skutków planowanych działań podnosi jakość interwencji oraz pozwala dostrzec jej wysoką społeczną rangę. Zmiany wartości wskaźników głównego i kluczowych, rejestrowane w poszczególnych obszarach Strategii, będą obrazowały, czy zamierzony, rozległy społeczny wpływ interwencji faktycznie ma miejsce. Należy tu jednak uczynić dwa istotne zastrzeżenia. Po pierwsze, jak już wspomniano, zmienność wskaźnika oddziaływania zależy także od czynników zewnętrznych wobec Strategii, stąd powodem braku osiągnięcia wartości docelowej wskaźnika może być zarówno nieskuteczność działań Strategii, jak też inny niż pierwotnie założono splot czynników zewnętrznych. Po drugie, wartość wskaźnika w roku 2020 nie będzie odzwierciedlała pełnego oddziaływania SRKS w danym obszarze, ponieważ można oczekiwać, że wpływ, zwłaszcza tych najpóźniej zrealizowanych działań Strategii, będzie trwał jeszcze kilkanaście miesięcy czy nawet kilka lat po zakończeniu wdrażania SRKS.

2. Wskaźniki główny i kluczowe SRKS

Poniżej zamieszczono tabelę prezentującą zestaw sześciu wskaźników odpowiadających celowi głównemu oraz celom szczegółowym SRKS wraz z ich wartościami bazowymi i docelowymi. Na kolejnych stronach dla każdego wskaźnika podano definicję oraz krótkie uzasadnienie jego zastosowania.

Tabela 2. Wskaźniki główny oraz kluczowe SRKS

Cel SRKS	Wskaźnik realizacji celu	Wartość bazowa (2012)	Wartość docelowa (2020)
Cel główny. Wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno-gospodarczym Polski	Poziom uogólnionego zaufania Polaków	23%	35%
Cel szczegółowy 1. Kształtowanie postaw sprzyjających kooperacji, kreatywności oraz komunikacji	Odsetek Polaków preferujących postawę kooperacji	72%	78%
Cel szczegółowy 2. Poprawa mechanizmów partycypacji społecznej i wpływu obywateli na życie publiczne	Odsetek Polaków mających poczucie wpływu na sprawy swojego miasta/swojej gminy	50%	64%
	Odsetek Polaków angażujących się w wolontariat	32%	37%
Cel szczegółowy 3. Usprawnienie procesów komunikacji społecznej oraz wymiany wiedzy	Odsetek Polaków wykorzystujących Internet jako narzędzie komunikacji społecznej	19%	27%

Cel SRKS	Wskaźnik realizacji celu	Wartość bazowa (2012)	Wartość docelowa (2020)
Cel szczegółowy 4. Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego	Odsetek Polaków uczestniczących w wybranych obszarach kultury	31%	36%

Wskaźniki główny oraz kluczowe SRKS mierzone będą w badaniach sondażowych CBOS realizowanych na reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski.

Wskaźnik celu głównego

Poziom uogólnionego zaufania Polaków to odsetek respondentów, którzy, oceniając życie społeczne w Polsce, przychylają się do stwierdzenia, że: *Ogólnie rzecz biorąc, większości ludzi można ufać* (w odróżnieniu od tych, którzy podzielają opinię, że: *W stosunkach z innymi trzeba być bardzo ostrożnym*).

Posiłkując się teoriami kapitału społecznego, a także odnosząc się do przyjętej w Strategii definicji, uznano, że podstawowym czynnikiem kształtującym kapitał społeczny jest zaufanie uogólnione, które decyduje o rzeczywistym udziale kapitału społecznego w rozwoju społeczno-gospodarczym kraju oraz jakości życia Polaków, postrzeganej jako pochodna relacji międzyludzkich. Poziom kapitału społecznego można mierzyć za pomocą wielu innych mierników, jak również tworząc wielowymiarowe indeksy. Dowiedziono jednak, że to właśnie poziom uogólnionego zaufania jest najsilniej skorelowany z pozostałymi wykorzystywanymi miernikami, czyli najtrafniej mierzy poziom interesującego nas społecznego fenomenu¹⁰⁰⁾. Jeżeli zatem realizacja Strategii doprowadzi do wzmocnienia kapitału społecznego oraz jeżeli wpływ czynników zewnętrznych, negatywnie oddziałujących na poziom kapitału społecznego, nie będzie silniejszy, wskaźnik uogólnionego zaufania powinien wzrosnąć¹⁰¹⁾.

Wskaźnik celu szczegółowego 1

Odsetek Polaków preferujących postawę kooperacji to odsetek respondentów, którzy uważają, że: *działając wspólnie z innymi mogą, pomóc potrzebującym lub rozwiązać niektóre problemy swojego środowiska, osiedla, wsi lub miasta*.

Wiara w sens i skuteczność działań podejmowanych wspólnie z innymi na rzecz rozwiązywania problemów w najbliższym otoczeniu wydaje się być ważnym elementem postaw sprzyjających kooperacji, komunikacji i kreatywności. W obszarze pierwszym SRKS zaplanowano działania, które bezpośrednio wpływać będą przede wszystkim na tę część społeczeństwa, która uczestniczy w procesie edukacji – młodzież, nauczycieli i szkoły, studentów i kadrę akademicką oraz dorosłych Polaków, którzy w ramach kursów czy szkoleń podnoszą swoje kwalifikacje i umiejętności czy rozwijają swoje zainteresowania, a także instytucje i osoby, które organizują kształcenie pozaformalne. Wydaje się, że skuteczne kształtowanie postaw kooperacji u osób uczestniczących

¹⁰⁰⁾ Por. P. Sztompka, *Zaufanie: fundament społeczeństwa*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2007, s. 245.

¹⁰¹⁾ Wskaźnik ten włączono także do zestawu wskaźników monitorowania DSRK w obszarze strategicznym *Efektywność i sprawność państwa* oraz SRK 2020 jako wskaźnik główny dla celu 1.3 *Wzmocnienie warunków sprzyjających realizacji indywidualnych potrzeb i aktywności obywatela w obszarze strategicznym I. Sprawne i efektywne państwo*.

w opisanym wyżej znaczącym fragmencie życia społecznego powinno sukcesywnie oddziaływać również na postawy tych, którzy pozostają poza systemem edukacji. Oznacza to, że skuteczna realizacja działań z pierwszego obszaru Strategii, mimo iż skierowana do części społeczeństwa, powinna przyczynić się do wzrostu odsetka Polaków, którzy wierzą w sens działań wspólnych.

Wskaźniki celu szczegółowego 2

Odsetek Polaków mających poczucie wpływu na sprawy swojego miasta/swojej gminy to odsetek respondentów, którzy odpowiedzieli twierdząco na następujące pytanie: *Czy ludzie tacy jak Pan(i) mają wpływ na sprawy swojego miasta, gminy?*

Mechanizmy partycypacji społecznej to narzędzia wpływania obywateli na życie publiczne. Jeżeli przewidziane w SRKS usprawnienia mechanizmów partycypacji społecznej będą skutecznie wdrażane (m.in. poprawa dostępu do informacji publicznej, budżet partycypacyjny, inicjatywa uchwałodawcza na poziomie lokalnym, debaty publiczne, powierzanie realizacji zadań publicznych obywatelom, partnerstwo władz samorządowych i organizacji obywatelskich, promocja wolontariatu), deklarowane przez Polaków poczucie wpływu na lokalne życie publiczne powinno wzrosnąć.

Odsetek Polaków angażujących się w wolontariat to odsetek respondentów, którzy działają społecznie, tj. poświęcają swój wolny czas na działalność w organizacji, stowarzyszeniu, ruchu, klubie lub fundacji.

Drugi ze wskaźników realizacji celu 2 mierzy skalę zaangażowania Polaków w specyficzny mechanizm partycypacji społecznej, jakim jest wolontariat. Wolontariat to *bezpłatne, świadome, dobrowolne, działanie na rzecz innych, wykraczające poza więzi rodzinno-koleżeńsko-przyjacielskie*¹⁰²⁾. Wydaje się, że zazwyczaj koniecznym warunkiem podjęcia wolontariatu jest postawa zaufania do innych członków społeczeństwa – tak adresatów działalności wolontariuszy, jak i instytucji czy grup organizujących wolontariat. Dobrowolne zaangażowanie na rzecz innych jest także formą czynnego współtworzenia życia publicznego – czy to w kręgu sąsiedzkim, we wspólnocie lokalnej, czy to w skali całego kraju. Wolontariat tworzy więzi społeczne, niezwykle ważne dla rozwoju kapitału społecznego, bo wykraczające poza krąg rodziny i przyjaciół.

Wskaźnik celu szczegółowego 3

Odsetek Polaków wykorzystujących Internet jako narzędzie komunikacji społecznej to odsetek respondentów, którzy w miesiącu poprzedzającym badanie podjęli co najmniej trzy spośród następujących aktywności *on-line*: – ściąganie darmowych programów, muzyki, filmów; – czytanie gazet lub czasopism; – słuchanie radia; – oglądanie telewizji, filmów, seriali, nagrań wideo; – dokonywanie wpisów na forach, grupach dyskusyjnych.

Wzrost kapitału społecznego, w tym budowanie spójności i aktywizacja obywateli, nie jest możliwy bez efektywnego procesu komunikacji, zachodzącej zarówno między członkami poszczególnych grup i środowisk, jak też – albo nawet w szczególności – między różnymi grupami społecznymi. Wymiana

¹⁰²⁾ Por. P. Jordan, M. Ochman, *Jak pracować z wolontariuszami*, Warszawa 1997, s. 9; definicję tę stosuje m.in. Centrum Wolontariatu. Z kolei art. 2 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2010 r. Nr 234, poz. 1536, z późn. zm.) definiuje wolontariusza jako osobę fizyczną, która ochotniczo i bez wynagrodzenia wykonuje świadczenia na zasadach określonych w ustawie.

wiedzy, informacji, a także treści kulturowych, pozwala dostrzec różnorodność światopoglądów, propaguje grupowe wartości, pozwala zrozumieć procesy zachodzące w społeczeństwie na poziomie lokalnym, ogólnokrajowym i globalnym.

Ważnym kanałem społecznej komunikacji są tradycyjne media – prasa, radio, telewizja. W ostatniej dekadzie najważniejszą przestrzenią niezależnych, nowoczesnych i pluralistycznych form komunikowania społecznego stał się Internet. Zaproponowany wskaźnik mierzy aktywność Polaków w Internecie, wybrano te formy korzystania z Internetu, które służą szeroko rozumianej społecznej komunikacji, obejmującej także formy uczestniczenia w kulturze.

Wskaźnik celu szczegółowego 4

Odsetek Polaków uczestniczących w wybranych obszarach kultury to odsetek respondentów, którzy zadeklarowali, że w roku poprzedzającym badanie podjęli co najmniej trzy z następujących aktywności w obszarze kultury: – przeczytanie książki dla przyjemności; – obejrzenie seansu w kinie; – obejrzenie spektaklu w teatrze; – uczestnictwo na koncercie; – wizyta na wystawie, w galerii, w muzeum.

Przyjęto założenie, że rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego będzie oddziaływać na wzrost uczestnictwa Polaków w kulturze. Można bowiem oczekiwać, że z jednej strony większy potencjał kulturowy i kreatywny oznaczać powinien większą podaż wydarzeń artystycznych i kulturalnych, co z kolei doprowadzić powinno do wzrostu odsetka osób uczestniczących w różnych obszarach kultury. Ponadto można przyjąć, że działania SRKS służące rozwojowi potencjału kulturowego i kreatywnego będą skutkować włączeniem w obszar kultury osób dotychczas nieaktywnych przez kształtowanie ich kompetencji i wrażliwości, niezbędnych zarówno do świadomego odbioru, jak i tworzenia w sferze kultury.

3. Wskaźniki pomocnicze SRKS

W celu uzupełnienia obrazu zmian rejestrowanych przez wskaźnik główny oraz wskaźniki kluczowe w procesie monitorowania efektów Strategii wykorzystywany będzie także zestaw wskaźników pomocniczych.

Tabela 3. Wskaźniki pomocnicze

Cel	Wskaźnik	Źródło
główny	Zaufanie społeczne do nieznanymi	CBOS APIW
	Zaufanie społeczne do władz lokalnych miasta/gminy	
	Zaufanie społeczne do urzędników administracji publicznej	
	Zaufanie społeczne do gazet	
	Zaufanie społeczne do telewizji	
1	Odsetek obywateli angażujących się w działania na rzecz dobra wspólnego ¹⁰³⁾	CBOS

¹⁰³⁾ W odróżnieniu od wskaźnika kluczowego dla celu szczegółowego 2 *Odsetek Polaków angażujących się w wolontariat*, rejestrującego zaangażowanie społeczne obywateli w ramach organizacji, wskaźnik ten rejestruje działalność indywidualną.

2	Odsetek urzędów administracji publicznej współpracujących finansowo i pozafinansowo z organizacjami pozarządowymi	DPP MPiPS
	Frekwencja w wyborach parlamentarnych	PKW
	Odsetek Polaków mających poczucie wpływu na sprawy kraju	CBOS APIW
3	Liczba zbiorów cyfrowych w bibliotekach	GUS
	Odsetek zbiorów cyfrowych w bibliotekach	GUS
	Udział w e-demokracji	CBOS APIW
4	Udział wydatków budżetu jednostek samorządu terytorialnego na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego w wydatkach ogółem	GUS

IX. Ramy finansowe

1. Przyjęte założenia dla ram finansowych

Ramy finansowe dziewięciu strategii zintegrowanych, w tym prognoza wydatków rozwojowych na lata 2011–2020, zostały przedstawione w zbiorczym rozdziale dotyczącym ram realizacyjnych średniookresowej *Strategii Rozwoju Kraju 2020*.

Z tego względu informacje dotyczące finansowania w strategiach zintegrowanych ograniczone są do syntetycznego przedstawienia najważniejszych źródeł finansowania i ewentualnych możliwych zmian w tym zakresie.

Podstawowym punktem odniesienia dla szacowania nakładów finansowych jest *Wieloletni Plan Finansowy Państwa* (WFPF) – plan dochodów i wydatków oraz przychodów i rozchodów budżetu państwa, sporządzany na cztery lata budżetowe, w układzie obejmującym funkcje państwa wraz z celami i miernikami stopnia wykonania danej funkcji. Uwzględnia on:

WFPF na lata 2012–2015 przypisuje obszarowi strategicznemu „kapitał społeczny”, wdrażanemu w ramach SRKS, cztery funkcje:

- a) funkcję 3. Edukacja, wychowanie i opieka,
- b) funkcję 8. Kultura fizyczna,
- c) funkcję 9. Kultura i dziedzictwo narodowe,
- d) funkcję 16. Sprawy obywatelskie.

Przyjęta w *Strategii Rozwoju Kraju 2020* kategoryzacja wydatków została opracowana przy wykorzystaniu metodologii COFOG. Szczególny nacisk został położony na te wydatki, które w przyszłości stanowią mogą o potencjale rozwojowym Polski. Tę logikę uwzględniono, definiując ramy finansowe w *Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego*.

Jednocześnie należy zaznaczyć, że ramy finansowe strategii zintegrowanych, włączone w SRK 2020, wskazują jedynie poziom wydatków, do którego planują dążyć koordynatorzy, natomiast na ich rzeczywisty poziom może mieć wpływ wiele czynników makroekonomicznych, w tym sytuacja budżetowa.

Na budżet SRKS składają się wydatki rozwojowe zawarte w budżetach MKiDN¹⁰⁴⁾, MPiPS, MSiT, MEN i MNiSW.

W odniesieniu do celu szczegółowego 3 SRKS finansowanie jest w dużej mierze oparte na opłatach abonamentowych otrzymywanych przez publiczne radio i telewizję. Dodatkowym wyzwaniem przy opracowywaniu ram finansowych jest udział w realizacji Strategii środków europejskich, w tym przede wszystkim środków funduszy strukturalnych UE i innych środków pozabudżetowych.

¹⁰⁴⁾ Zgodnie z podpisanym 14 maja 2011 r. *Paktem dla kultury* rząd, we współpracy z sygnatariuszami paktu, zobowiązał się do osiągnięcia poziomu co najmniej 1% nakładów na kulturę w budżecie państwa, poczynając od roku 2012 w perspektywie do 2015 r., które mają zostać przeznaczone m.in. na zagwarantowanie środków na działalność takich instytucji jak muzea, galerie czy filharmonie po biblioteki oraz programy edukacyjne. Środki uzyskane z tytułu zwiększenia nakładów na kulturę będą przyczyniały się do realizacji celów SRKS. Nie oznacza to jednak automatycznie bezpośredniego powiązania narzędzi wdrażania SRKS z finansowaniem zapewnianym na podstawie *Paktu*. *Pakt* w pkt 2 stanowi: „Rząd zobowiązuje się podnieść poziom finansowania kultury z budżetu państwa do co najmniej 1% wszystkich wydatków budżetowych” (...) oraz w pkt 15 „Rząd zobowiązuje się (...) do realizacji strategii rozwoju kapitału społecznego”.

Ramy finansowe dla Strategii są przyjmowane w niekorzystnym, z punktu widzenia prognoz ekonomicznych, okresie. Z jednej strony, nie został przyjęty ostateczny kształt wieloletnich ram finansowych Unii Europejskiej na lata 2014–2020, w dużej części determinujący poziom nakładów budżetowych w takich dziedzinach jak oświata, badania i rozwój oraz dobre rządzenie (uwzględnianie zasady partnerstwa). Z drugiej strony, z uwagi na kontynuowaną przez polski rząd konsolidację fiskalną może nastąpić stosowne dostosowanie struktury wydatków. Stąd przyjęte w *Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego* narzędzia dotyczące stawek podatkowych e-booków dostępnych on-line są planowane do wprowadzenia po 2014 r., przy uwzględnieniu sytuacji budżetowej Polski i Unii Europejskiej.

2. Ocena bieżącej sytuacji i tendencji rozwojowych

Na sytuację finansową w zakresie objętym Strategią wpływ w latach 2007–2010 miało kilka kluczowych czynników:

- a) utworzenie mechanizmu finansowego przeznaczonego dla organizacji pozarządowych: Programu Operacyjnego Fundusz Inicjatyw Obywatelskich na lata 2009–2013, którego wartość została skorelowana z mechanizmem przekazywania 1% podatku dochodowego od osób fizycznych na cele działalności pożytku publicznego,
- b) dostępność funduszy strukturalnych w czterech obszarach SRKS,
- c) dostępność środków finansowych spoza UE w powyższych obszarach (Norweski Mechanizm Finansowy, Mechanizm Finansowy EOG, Szwajcarsko-Polski Program Współpracy),
- d) rozwój nowych form finansowania, w tym partnerstwa publiczno-prywatnego.

3. Ramy finansowe SRKS zgodnie ze średniookresową Strategią Rozwoju Kraju 2020

Zgodnie ze średniookresową *Strategią Rozwoju Kraju* zakres publicznych środków finansowych przeznaczanych na cele rozwojowe w ramach SRKS wynosi 163,5 mld zł.

Tabela 4. Środki rozwojowe (wg klasyfikacji COFOG) zgodnie ze średniookresową *Strategią Rozwoju Kraju*

wydatki rozwojowe	2011	2020	średniorocznie w latach 2011–2020	razem 2011–2020	2011	2020
	mln zł				% PKB	
Edukacja	82 068	108 065	93 595	935 951	5,6%	5,4%
Usługi kulturalne	13 355	19 222	16 354	163 541	0,9%	1,0%

Średniookresowa *Strategia Rozwoju Kraju* wskazuje przyporządkowanie środków publicznych (rządowych i samorządowych) przypisanych do poszczególnych strategii, realizujących cele rozwojowe.

Tabela 5. Rozkład środków finansowych (instytucje rządowe i samorządowe) na poszczególne strategie zintegrowane realizujące cele rozwojowe wskazane w ŚSRK (wg COFOG), w cenach stałych 2010 r.

Obszar interwencji	Szacowana wielkość środków (mln zł)	Wiodąca strategia zintegrowana	Powiązana strategia zintegrowana
Rekreacja, kultura i religia			
Usługi kulturalne	163 541,4	Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego	Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa
Badania i rozwój – rekreacja, kultura i religia	830,1	Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego	Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego
Edukacja			
Edukacja przedszkolna i podstawowa	312 238,1	Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego	Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa
Edukacja średnia (szkolnictwo gimnazjalne, licealne i zawodowe)	258 540,1	Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego	Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa
Edukacja wyższa	257 160,8	Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego	Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego Strategia Innowacyjności i Efektywności Gospodarki Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego
Edukacja nie – sklasyfikowana wg poziomu	61 865,7	Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego	Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego
Usługi uzupełniające na potrzeby edukacji	34 319,9	Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego	Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego
RAZEM¹⁰⁵⁾	1 088 496,1		

4. Przedsięwzięcia o oddziaływaniu terytorialnym

SRKS jest dokumentem określającym kierunki polityk publicznych w zakresie wspierania kapitału społecznego, zorientowanym wokół podstawowych zagadnień i problemów w czterech obszarach strategicznych. Nie wskazuje natomiast wyspecjalizowanych grup docelowych poszczególnych działań. W zależności od typów projektów wdrażających SRKS grupy będą zróżnicowane. Należy natomiast zaznaczyć, że znacząca liczba działań zostanie skierowana do dzieci i młodzieży (przede wszystkim kwestie związane z rozwojem kompetencji w zakresie komunikatywności, kooperacji i kreatywności). Odrębne zadania, np. dotyczące edukacji medialnej i cyfrowej, zostaną skierowane do osób w wieku 50+/60+. Część działań będzie miało charakter systemowy, a ich beneficjentami będą zarówno podmioty prywatne, organizacje pozarządowe, jak i jednostki samorządu terytorialnego.

Podstawowe oddziaływanie narzędzi Strategii ma miejsce na poziomie jednostek samorządu terytorialnego, w tym szczególnie szczebla gminnego. Z punktu widzenia celów Strategii konieczne jest uwzględnienie kluczowej roli wspólnoty lokalnej jako miejsca budowania kapitału społecznego. Na poziomie ram finansowych SRKS nie przewiduje się jednak wskazywania obszarów, do których adresowane są specjalne środki. Wynika to z potrzeby budowy kapitału społecznego,

¹⁰⁵⁾ W ramach strategii zintegrowanych będą realizowane także działania, które mogą generować wydatki niezaliczane do kategorii prorozwojowych.

uwzględniającego jego rolę dla równomiernego rozwoju regionalnego kraju. Oznacza to również, że zastosowanie pewnych narzędzi ma z definicji wymiar ograniczony (np. do ośrodków akademickich w zakresie działań związanych z samorządem studenckim). Z drugiej strony, na etapie planu działania istnieje możliwość zaplanowania szczególnego wsparcia dla obszarów zmarginalizowanych oraz o słabym dostępie do usług edukacyjnych i kulturalnych. Działania takie mogłyby być uzupełniające wobec działań przewidzianych w kierunku 2.2.5 *Usługi kulturalne KSRR*¹⁰⁶⁾.

5. Wykaz programów wpisujących się w obszar SRKS

W ustawie z dnia 27 sierpnia 2009 r. *o finansach publicznych* (Dz. U. Nr 157, poz. 1240, z późn. zm.) przyjęto, że realizacja strategii zaakceptowanych przez Radę Ministrów odbywać się będzie na podstawie programów wieloletnich, dla których limity wydatków określa ustawa budżetowa. W art. 136 ust. 1 i 2 przedmiotowej ustawy stwierdza się między innymi, iż ustawa budżetowa może określać, w ramach limitów wydatków na rok budżetowy, limity wydatków na programy wieloletnie, które są ustanawiane przez Radę Ministrów w celu realizacji strategii przyjętych przez Radę Ministrów.

W sposób tożsamy ujęto funkcje programów wieloletnich, w związku z realizacją strategii rozwoju, w ustawie z dnia 6 grudnia 2006 r. *o zasadach prowadzenia polityki rozwoju* (Dz. U. z 2009 r. Nr 84, poz. 712, z późn. zm.) na gruncie której programy wieloletnie nazywane są programami rozwoju. Zgodnie z art. 15 ust. 1 tej ustawy programy rozwoju są dokumentami o charakterze operacyjno-wdrożeniowym, ustanawianymi w celu realizacji Strategii.

Programy wieloletnie stanowią część polityki rozwoju, prowadzonej zgodnie z głównymi dokumentami programowymi przyjętymi przez Radę Ministrów, w tym w szczególności ze średniookresową *Strategią Rozwoju Kraju i Narodową Strategią Spójności*.

W obszarach objętych SRKS należy wskazać następujące programy wieloletnie funkcjonujące obecnie:

- a) Program Wieloletni „Kultura +”¹⁰⁷⁾,
- b) Program Wieloletni „Budowa Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku”¹⁰⁸⁾,
- c) Program Wieloletni „Budowa Kompleksu Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku”¹⁰⁹⁾.

Tabela 6. Montaż finansowy programów wieloletnich w mln zł

Program wieloletni	Plan 2011–2016	Plan 2011–2016	Plan 2011–2016
	Bieżące	Majątkowe	Ogółem:
Budowa Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku	0	358,4	358,4
Kultura +, Priorytet „Biblioteka”	45	105	150
Kultura +, Priorytet „Digitalizacja”	69,1	50,9	120

¹⁰⁶⁾ Ponieważ tematyka SRKS dotyczy zagadnień społecznych, o charakterze często niematerialnym, nie jest możliwe bezpośrednie przyjęcie metodologii adresowania celów do poszczególnych regionów kraju, a także przyjęcie dla całego dokumentu jednej metodologii określającej sposób terytorializacji (np. wyłącznie w odniesieniu do podziałów regionalnych lub podziałów miasto – wieś). W związku z powyższym w SRKS aspekt możliwości terytorializacji należy rozważyć w odniesieniu do projektowanych działań/intervencji z osobna. Oznacza to, iż dokonanie ujęcia terytorialnego wybranych instrumentów będzie możliwe na etapie tworzenia Planu Działań SRKS, a nawet tworzenia odrębnych instrumentów realizacji SRKS.

¹⁰⁷⁾ Program Wieloletni Kultura + wpisuje się bezpośrednio w kierunku działania 3.1.1 i 4.1.1 SRKS.

¹⁰⁸⁾ Program Wieloletni „Budowa Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku” wpisuje się w kierunek działania 4.2.2 SRKS.

¹⁰⁹⁾ Program Wieloletni „Budowa Kompleksu Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku” wpisuje się w kierunek działania 4.2.2 SRKS.

Budowa kompleksu Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku	0	168,8	168,8
Ogółem:	114,1	683,1	797,2

Źródło: opr. Departament Finansowy MKiDN

W obszarach objętych SRKS funkcjonuje także Program Operacyjny Fundusz Inicjatyw Obywatelskich. Od 2005 r. Departament Pożytku Publicznego w Ministerstwie Pracy i Polityki Społecznej realizuje, w różnych formułach, konkurs pod nazwą Fundusz Inicjatyw Obywatelskich. W latach 2005–2007 program FIO działał na zasadzie Rządowego Programu, a w 2008 r. jako rezerwa celowa budżetu państwa. Począwszy od 2009 r. konkurs funkcjonuje w ramach krajowego Programu Operacyjnego Fundusz Inicjatyw Obywatelskich na lata 2009–2013 (PO FIO). Przyjęty dokument gwarantuje corocznie 60 mln zł na wdrożenie konkursu FIO, w tym 57,6 mln zł zarezerwowanych na dotacje wspierające realizację zadań. Dotacje udzielane w ramach PO FIO są rozdysponowywane w drodze konkursowej, w czterech obszarach priorytetowych.

W latach 2014–2020 MPiPS planuje kontynuację FIO w formule Programu Fundusz Inicjatyw Obywatelskich. Dotacje udzielane w ramach PO FIO będą rozdysponowane w drodze konkursowej, w trzech obszarach priorytetowych.

Odrębną kategorią narzędzi finansowych, które mogą służyć realizacji celów SRKS, są programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Pozwalają one na elastyczne i ukierunkowane dysponowanie środkami finansowymi.

Liczba programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego nie stanowi katalogu zamkniętego i może ulec rozszerzeniu, m.in. w związku z realizacją postanowień *Paktu dla kultury*.

6. Fundusze strukturalne

Jednym z istotnych źródeł finansowania zadań Strategii w obecnej perspektywie finansowej (2007–2013) są programy operacyjne współfinansowane ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz Europejskiego Funduszu Społecznego, a także środków krajów Europejskiego Obszaru Gospodarczego i Szwajcarii.

Należy przy tym zwrócić uwagę na to, że wsparcie ze środków strukturalnych z jednej strony ma charakter projektowy (realizacja konkretnych zadań), z drugiej zaś pozwala na budowę potencjału projektodawców (np. organizacji pozarządowych, instytucji kultury). Jest to wartość dodana realizacji projektów. Fundusze strukturalne w perspektywie 2007–2013 nie stanowią narzędzi realizacji Strategii, natomiast przyczyniają się do osiągnięcia jej celów przez niektóre typy działań i projektów. Oznacza to również, że system wskaźników funduszy strukturalnych jest odrębny w obecnym okresie programowania od systemu wskaźników Strategii.

W ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko w perspektywie finansowej 2007–2013 zadania związane z kulturą (Priorytet „Kultura i dziedzictwo kulturowe” obejmujący ochronę i zachowanie dziedzictwa narodowego o znaczeniu ponadregionalnym, poprawę stanu infrastruktury kultury oraz infrastruktury szkolnictwa artystycznego) uzyskały wsparcie w wysokości 651,3 mln euro.

W ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki (o łącznej alokacji 11,4 mld euro) w perspektywie finansowej 2007–2013 realizowane są zadania przyczyniające się do realizacji celów szczegółowych:

1 (w ramach Priorytetu III i IX PO KL, o łącznej alokacji 635,1 mln euro) oraz 2 (w ramach Priorytetu V i VII PO KL, o łącznej alokacji 1156,8 mln euro).

Jeżeli chodzi o Mechanizm Finansowy EOG, w perspektywie finansowej 2009–2014 dostępne środki na wsparcie w obszarach objętych SRKS to 118,7 mln euro (Fundusz dla Organizacji Pozarządowych: 37 mln euro, konserwacja i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego; 70,6 mln euro, promowanie różnorodności kulturowej i artystycznej w ramach europejskiego dziedzictwa kulturowego: 11,1 mln euro).

Uwzględnienie perspektywy strategicznej w latach 2014–2020 pozwolić może na stworzenie programów operacyjnych bezpośrednio implementujących kierunki działań SRKS¹¹⁰⁾. Zapewnienie środków finansowych z funduszy strukturalnych na odpowiednio wysokim poziomie ma kluczowe znaczenie dla możliwości realizacji SRKS w latach 2014–2020.

Przedstawione propozycje rozporządzeń dotyczących nowej perspektywy finansowej pozwalają wskazać, iż:

- a) EFS wspierać będzie w latach 2014–2020 następujące działania zgodne z zapisami SRKS: „inwestowanie w edukację, umiejętności i uczenie się przez całe życie przez zapewnienie równego dostępu do dobrej jakości edukacji (...), poprawę dostępności uczenia się przez całe życie (...); promowanie włączenia społecznego i zwalczanie ubóstwa przez wspieranie gospodarki społecznej i przedsiębiorstw społecznych”¹¹¹⁾; dodatkowo wsparcie na rzecz budowy potencjału uzyskać mają organizacje pozarządowe i partnerzy społeczni,
- b) EFRR wspierać będzie inwestycje w edukację, umiejętności i uczenie się przez całe życie przez rozwój infrastruktury edukacyjnej i szkoleniowej, a także przedsiębiorczość społeczną oraz ochronę, promowanie i rozwój dziedzictwa kulturowego¹¹²⁾.

7. Czynniki ryzyka

Do czynników ryzyka mających wpływ na ramy finansowe Strategii zaliczyć należy: pogorszenie sytuacji gospodarczej wymagające dalszej konsolidacji finansów publicznych; brak określenia poziomu środków z funduszy strukturalnych dostępnych na lata 2014–2020 oraz brak możliwości wprowadzenia legislacji, mającej wpływ na wzrost dostępnych środków finansowych w obszarach SRKS.

¹¹⁰⁾ Ze względu na przyjmowanie nowej perspektywy finansowej UE przewiduje się zaktualizowanie SRKS w 2013 r. System realizacji SRKS dopasowany zostanie do nowego okresu programowania UE, który przypadnie na lata 2014–2020. Brak powiązania monitoringu Strategii z monitoringiem programów operacyjnych na lata 2007–2013 wpływa również na niemożność dokładnego określenia środków, które przyczyniają się do realizacji SRKS w tej perspektywie finansowej.

¹¹¹⁾ Projekt z dnia 14 marca 2012 r. rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie Europejskiego Funduszu Społecznego i uchylające rozporządzenie (WE) nr 1081/2006, COM(2011) 607 wersja ostateczna, art. 3 ust. 1.

¹¹²⁾ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie przepisów szczegółowych dotyczących Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i celu „Inwestycje na rzecz wzrostu gospodarczego i zatrudnienia” oraz w sprawie uchylenia rozporządzenia (WE) nr 1080/2006, COM(2011) 614 wersja ostateczna, art. 3.

Spis rysunków

Rysunek 1. Uporządkowanie krajowych dokumentów strategicznych	5
Rysunek 2. Indeks aktywności obywatelskiej w 20 krajach.....	15
Rysunek 3. Poziom zaufania do podstawowych instytucji publicznych w krajach europejskich	16
Rysunek 4. Zabytki nieruchome według rodzajów i zakresu potrzebnych prac remontowych	21
Rysunek 5. Studenci sztuki jako % studentów, 2010.....	24
Rysunek 6. Zatrudnienie w sektorze kultury i sektorze kreatywnym według branż w 2008 r. (w tysiącach osób)	25

Spis tabel

Tabela 1. Powiązania pomiędzy obszarami diagnozy, wyzwaniem, celami, kierunkami działań i wskaźnikami	7
Tabela 2. Wskaźniki główny oraz kluczowe SRKS.....	76
Tabela 3. Wskaźniki pomocnicze	79
Tabela 4. Środki rozwojowe (wg klasyfikacji COFOG) zgodnie ze średniookresową <i>Strategią Rozwoju Kraju</i>	82
Tabela 5. Rozkład środków finansowych (instytucje rządowe i samorządowe) na poszczególne strategie zintegrowane realizujące cele rozwojowe wskazane w ŚSRK (wg COFOG), w cenach stałych 2010 r.	83
Tabela 6. Montaż finansowy programów wieloletnich w mln zł.....	84

Załącznik. Syntetyczna informacja dotycząca konsultacji społecznych Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020

Projekty zintegrowanych strategii rozwoju przekazywane są do konsultacji społecznych na podstawie przepisów ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. *o zasadach prowadzenia polityki rozwoju*.

MKiDN przygotowało i podało do publicznej wiadomości szczegółowy raport z przebiegu konsultacji społecznych projektu SRKS, który jest dostępny pod adresem <http://ks.mkidn.gov.pl/>. W tym miejscu przedstawione zostaną jedynie najważniejsze informacje dotyczące procesu konsultacji.

MKiDN pragnęło, aby rzetelnie przeprowadzone konsultacje społeczne projektu SRKS zmierzały do konkretyzacji idei demokracji uczestniczącej. Oparto je zatem na trzech podstawowych zasadach: otwartości udziału, równości uczestnictwa i jawności przebiegu. Chodziło więc o włączenie w proces decyzyjny jak największej liczby zainteresowanych, w efekcie czego powstać mógł dokument uwzględniający różnorodne stanowiska i potrzeby.

Konsultacje społeczne SRKS zostały ogłoszone w dniu 8 kwietnia 2011 r. i trwały do dnia 31 maja 2011 r. Ze względu na różnorodność zagadnień poruszanych w dokumencie konsultacje zostały przedłużone do 54 dni, w miejsce 35 dni przewidzianych przepisami ww. ustawy. Zmierzając do osiągnięcia jak największego poziomu inkluzji, komunikaty o konsultacjach oraz informacje o dokumencie dystrybuowano za pośrednictwem: ogłoszeń w prasie¹¹³⁾ oraz BIP, z wykorzystaniem stron internetowych, w tym specjalnej strony MKiDN dedykowanej konsultacjom społecznym SRKS, przez dystrybucję pism oraz konferencję przedstawiającą założenia projektu.

Konsultacje, aby stworzyć realną płaszczyznę szeroko dostępnego dialogu, prowadzono z wykorzystaniem możliwie różnorodnych i przyjaznych form komunikacji. Uwagi do dokumentu można było przekazywać elektronicznie (za pośrednictwem ww. strony internetowej), ustnie (podczas organizowanych przez MKiDN spotkań dedykowanych poszczególnym obszarom SRKS) oraz pisemnie (pocztą tradycyjną bądź faksem).

Łącznie w konsultacjach społecznych SRKS czynny udział wzięło 360 podmiotów. Ponad 88% ogółu uczestników stanowiły osoby prawne, a wśród nich największą grupą były organizacje pozarządowe.

Na podstawie przekazanych do MKiDN głosów wyodrębniono 533 komentarze jednostkowe. Ich analizę przeprowadził międzyresortowy zespół ds. analizy wniosków i rekomendacji zgłoszonych do SRKS. Przyjęto, że analiza nadesłanych uwag oraz przygotowanie uzasadnień do nich będą przebiegały w oparciu o tabelaryczne zestawienie utworzone przez wybór kluczowych sformułowań i stwierdzeń zawartych w nadesłanych komentarzach. Dla każdego z wniosków przygotowane zostały uzasadnienia wskazujące na merytoryczne powody przyjęcia lub odrzucenia danej uwagi.

Uwagi zostały podzielone na pięć zbiorów merytorycznych. Cztery z nich odpowiadały czterem obszarom SRKS, piąty zaś obejmował uwagi pozostałe (m.in. dotyczące definicji zastosowanych na potrzeby SRKS, systemu realizacji, finansowania oraz wskaźników).

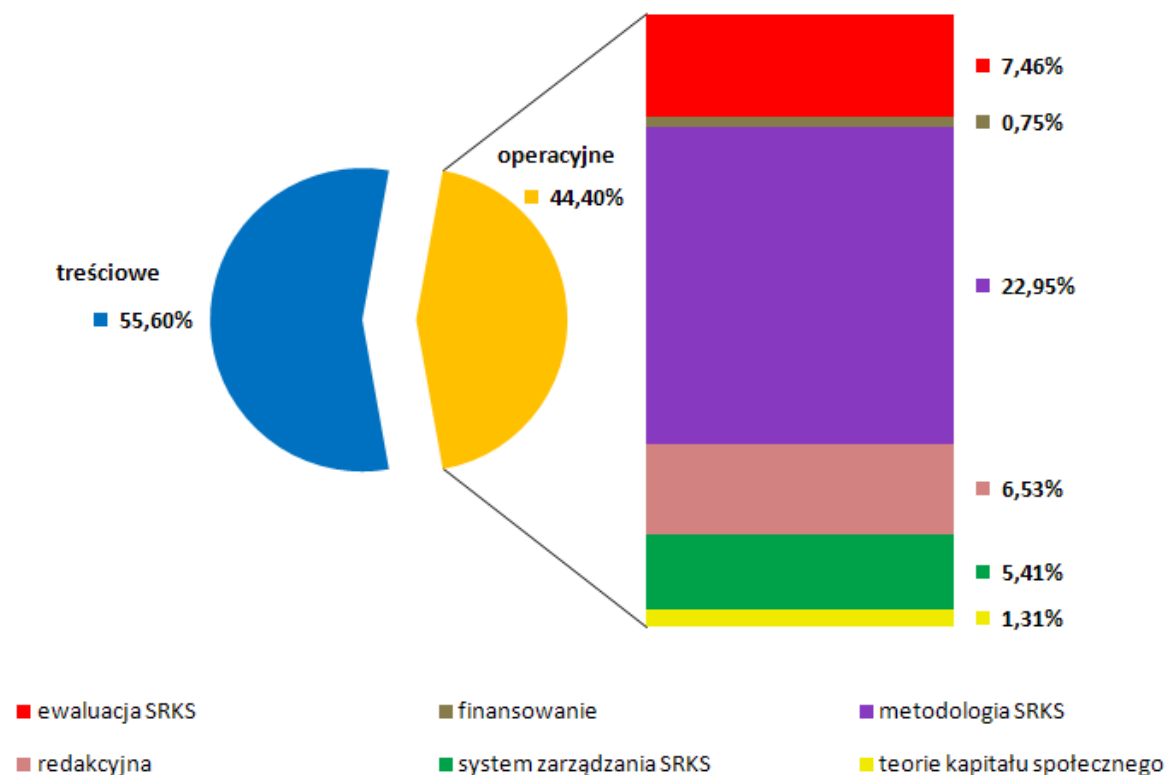
Dodatkowo, w celu umożliwienia syntetycznej prezentacji najważniejszych zagadnień poruszanych w procesie konsultacji społecznych projektu SRKS, w oparciu o zakres przedmiotowy Strategii oraz na podstawie analizy napływających komentarzy, stworzono system słów kluczowych, czyli tzw. tagów – tematycznych znaczników, które ułatwiały poruszanie się w tabelach zawierających uwagi zgłoszone do SRKS. Tagi w możliwie zwięzły i precyzyjny sposób informowały, czego dotyczyła dana uwaga.

¹¹³⁾ Spełniono ustawowy wymóg zamieszczenia ogłoszenia w dzienniku o zasięgu krajowym (patrz: *Gazeta Wyborcza* z dnia 8 kwietnia 2011 r., s. 14).

Jednocześnie pozwoliły wskazać, które zagadnienia okazały się dla uczestników konsultacji społecznych najważniejsze, a którym poświęcono mniej uwagi.

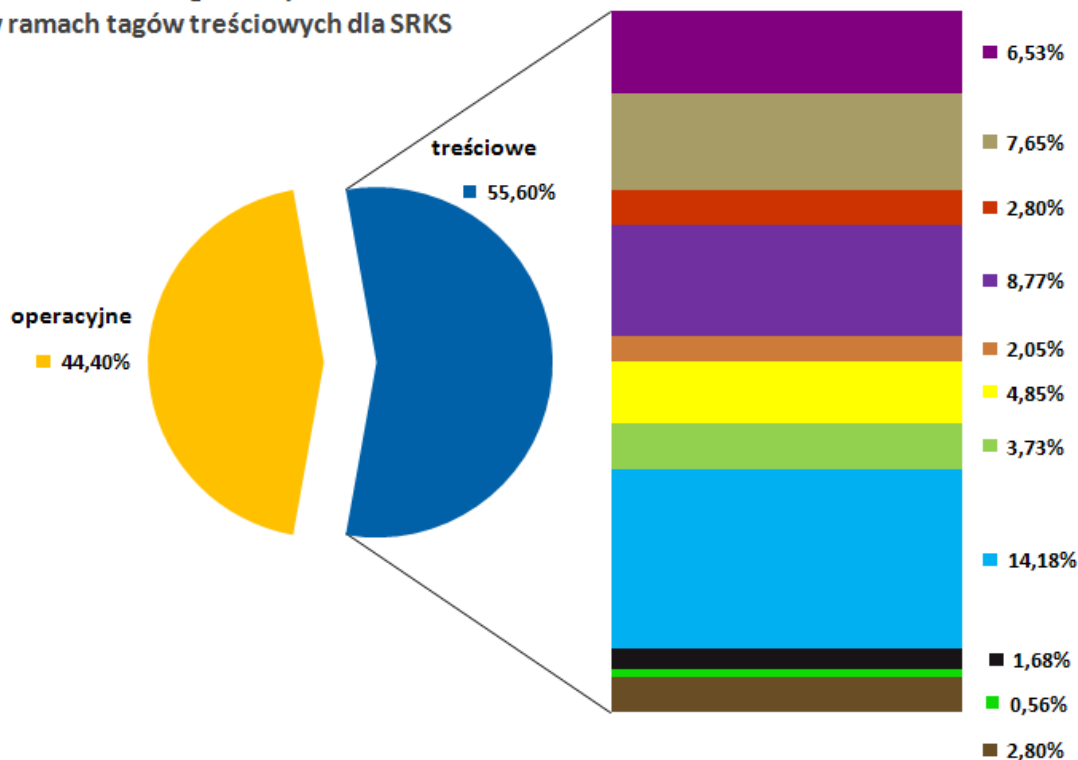
Wydzielono dwie grupy tagów: operacyjne i treściowe. Tagami operacyjnymi oznaczano uwagi dotyczące kwestii związanych z pragmatyką wdrażania SRKS. Rozkład tych uwag przedstawia poniższy wykres.

Kwestie szczegółowe poruszane w ramach tagów operacyjnych dla SRKS

Tagami treściowymi oznaczano uwagi odnoszące się do kwestii merytorycznych projektu. Rozkład tych uwag przedstawia poniższy wykres.

Kwestie szczegółowe poruszane w ramach tagów treściowych dla SRKS

dziedzictwo	edukacja	ekonomia społeczna	instytucje
integracja społeczna	legislacja	media	partycypacja
przedsiębiorczość	tożsamość	twórczość	

Ogółem z 533 wniosków do projektu SRKS zaakceptowano blisko 55%, a odrzucono niewiele ponad 45%. Zaklasyfikowanie stosunkowo dużej liczby wniosków jako odrzucone wynikało ze znacznej szczegółowości zgłaszanych uwag. Przyjęto jednolite rozwiązanie, w którym szczegółowe kwestie będą regulowane na poziomie Planu działania do SRKS, a przede wszystkim w ramach szczegółowych zapisów Programów Operacyjnych i Programów Rozwoju, za pośrednictwem których Strategia będzie wdrażana.

Szczegółowe informacje o konsultacjach społecznych SRKS znaleźć można w *Raporcie z konsultacji społecznych projektu SRKS*, który jest dostępny pod adresem: <http://ks.mkidn.gov.pl>.